অসমীয়া কথা সাহিত্য

পুৰণি ভাগ

শ্ৰীবিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা

প্ৰথম তাঙ্গৰণ
বহাগ, ১৮৭২

প্ৰকাশক
শ্ৰীযুত হৰিনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা
নলবাৰী, অসম

মুদ্ৰাকৰ
শ্ৰীবিমকুমাৰ ব্যানাৰ্জ্জী
তাৰকনাথ প্ৰেছ
কলিকতা

পোৱা-ঠাই
দত্তবৰুৱা ব্ৰাদাৰ্চ এণ্ড কোং
নলবাৰী, অসম

বেচ
দুটকা

প্ৰকাশকৰ কথা

অসমীয়া কথা সাহিত্য অতি প্ৰাচীন। কেৱল গদ্য ভঙ্গীৰ ওপৰতে এই সাহিত্যৰ যশস্যা নিৰ্ভৰ কৰা নাই; বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰাও পুৰণি অসমীয়া গদ্য সাহিত্য সমৃদ্ধিশালী। নাট, দাৰ্শনিক গ্ৰন্থ, জীৱনচৰিত, বুৰঞ্জী, জ্ঞান বিজ্ঞানৰ পুথি, চিঠিপত্ৰ আদি বিবিধ বিষয়ত খৃষ্টীয় ষোল শতিকাৰ পৰা অসমীয়া গদ্যৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই ভাগটো যি দৰে চিত্তাকৰ্ষক, সেইদৰে সি অসমীয়া জাতিৰ গৌৰৱৰ সম্পত্তি।

পুৰণি অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ বিষয়ে যথাযথ বিচাৰ বিশ্লেষণ হোৱা নাই। অধ্যাপক শ্ৰীযুত বৰুৱা দেৱে বাৰ বছৰৰ পূৰ্ব্বে কলিকতা এ. এচ. এল ক্লাবৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত "চিন্তাকোষ" (১৯৩৭) নামৰ পুথিত পুৰণি অসমীয়া গদ্য সাহিত্য সম্পৰ্কে প্ৰণালীবদ্ধভাৱে আলোচনা কৰিছিল। সেই একে সময়তে 'বৰদৈচিলা' আদি অন্যান্য কাকততো শ্ৰীযুত বৰুৱাদেৱে পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য সম্বন্ধে কেইটিমান প্ৰবন্ধ লেখিছিল। পুৰণি হলেও প্ৰবন্ধ কেইটিৰ স্থায়ী মূল্য আছে। সেই প্ৰবন্ধ কেইটিকে ক্ৰম অনুসৰি সজাইপৰাই "অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ" পুৰণি ভাগ প্ৰকাশ কৰা হল।

সাহিত্যিক আৰু অসমীয়া সংস্কৃতি-ঐতিহ্যৰ তথ্য অনুসন্ধানী স্বৰূপে শ্ৰীযুত বৰুৱা দেৱৰ খ্যাতি আছে। এই পুথিৰ প্ৰবন্ধসমূহত অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ বিচাৰ বিশ্লেষণৰ তেখেতে এটি নতুন পথ দৰ্শাইছে। এনে চৰ্চ্চা যিমানে বাঢ়ে, সিমানে অসমীয়া সাহিত্যৰ গৌৰৱ বাঢ়িব। সেই কথাকে উপলব্ধি কৰি "অসমীয়া কথা সাহিত্য" ৰাইজৰ আগলৈ আগবঢ়োৱা হল।

প্ৰথম বহাগ, ১৮৭২ শক
নলবাৰী

শ্ৰীহৰিনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা

সূচী পত্র

প্ৰথম অধ্যায়

আগ কথা

মানুহে কথা-বতৰা আলাপ-আলোচনা গদ্যত কৰে; তথাপি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত গদ্য ৰচনাৰ জন্ম পদ্যতকৈ পিছত হৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা। অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন গীত-পদতহে পোৱা গৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ আদি যুগ পদ্য-প্ৰধান আছিল। যিবোৰ কবিতাৰ বিষয় নহয় তাতো ছন্দ প্ৰয়োগ হৈছিল। জ্যোতিষ, নিদান, গণিত আদি বিষয় পদ্যতে ৰচিত হৈছিল। পূৰ্ব্বে আৰ্য্যা ছন্দত গণিত শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰা হৈছিল দেখি গণিতৰ নিয়মসমূহে এতিয়াও আৰ্য্যা আখ্যা পাইছে।

সাহিত্য সৃষ্টিৰ মূলতে হৈছে লোকক আনন্দ দিয়া। পূৰ্ব্বে পাঠকৰ সংখ্যা কম হোৱাত শ্ৰৱণ কৰোতাৰ তৃপ্তিৰ অৰ্থেহে সাহিত্য ৰচিত হৈছিল। শুনোতাৰ মন আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ছন্দবদ্ধ আৰু সঙ্গীত ধৰ্ম্মী কাব্যই উৎকৃষ্ট ৰচনা। তদুপৰি সংস্কৃত সাহিত্যৰ অনুবাদ আৰু অনুকৰণত গঢ়ি উঠাৰ হেতুকেও পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য গীত প্ৰধান হৈছে।

কিন্তু দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত সম্বন্ধ নোহোৱা ভাষাৰ সাঁচত জাতীয় সাহিত্যৰ প্ৰাণ আৱদ্ধ হৈ থাকিব নোৱাৰে। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই নিবিড় বন্ধন মুক্ত কৰিলে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে। শঙ্কৰদেৱে প্ৰথমে পূৰ্ব্ববৰ্ত্তী অপ্ৰমাদী কৱিসকলৰ পদকে অনুসৰণ কৰিছিল যদিও অভিনৱ ৰচনা সৃষ্টিৰ ক্ষমতাত তেওঁৰ তুলিকা আছিল অতুলনীয়। তাৰেই ফলত অসমীয়া সাহিত্যৰ ভাওনাঘৰত অঙ্কীয়া নাটৰ অভ্যুত্থান। অঙ্কীয়া নাটসমূহতেই অসমীয়া গদ্য ভাষাৰ প্ৰথম বিকাশ।

অসমীয়াৰ গৌৰৱৰ বিষয় যে আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য্যভাষা সমূহৰ ভিতৰত অসমীয়াতে প্ৰথমে গদ্য সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল। বঙ্গালী গদ্যৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন হৈছে বৈষ্ণৱসাধক সকলৰ 'কড়চা'-সমূহ; কড়চাৰ প্ৰাচীনতম পুথিৰ ৰচনাকাল ১৬০৩ শকাব্দ অৰ্থাৎ ১৬৮১-৮২ খৃষ্টাব্দ বুলি অনুমান কৰা হৈছে। হিন্দী গদ্যৰ আদি ৰূপ পোন্ধৰ শতিকাত (১৪৬৪-৫) ব্ৰজভাষাত ৰচিত গোৰখনাথৰ হঠযোগ, ব্ৰহ্মজ্ঞান আদিৰ ৰচনাত পোৱা গৈছে। অসমীয়া গদ্যই পোন্ধৰ শতিকাৰ পৰা কেৱল এটি নিৰ্দ্দিষ্ট ৰূপকে গ্ৰহণ কৰা নাই, সেই যুগৰ পৰা অসমীয়া গদ্যত ধাৰাবাহিকভাৱে সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰচেষ্টা চলি আহিছে।

অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ সৃষ্টিত বৈষ্ণৱ সত্ৰসমূহৰ দান অমূল্য। আহোম ৰজাসকলৰ সহায় আৰু পৃষ্ঠপোষকতাত অসমীয়া গদ্য সাহিত্যই নানা বিষয়ত প্ৰসাৰতা লভিবলৈ সুযোগ পালে। বৰ্ত্তমান পুথিত বিভিন্ন যুগৰ অসমীয়া গদ্যভঙ্গীৰ আৰু গদ্য সাহিত্যৰ সামান্য নিদৰ্শন দৰ্শাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় অধ্যায়

অঙ্কীয়া নাটৰ গদ্য

অঙ্কীয়া নাট সমূহতে প্ৰথমে অসমীয়া গদ্যৰ সাহিত্যিক ৰূপৰ পৰিচয় ঘটিছে। শঙ্কৰদেৱে গতানুগতিক পদ্যৰ ভাষাৰ পৰা আঁতৰি আহি অঙ্কীয়া নাটত এটি সহজ সৰল গদ্যৰ ৰূপ দিলে ; লগে লগে কথ্য ভাষা আৰু ভঙ্গীক সাহিত্যৰ শাৰীলৈ তুলিলে। শঙ্কৰদেৱৰ নাটকৰ গদ্যত যি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে তাৰ বিষয়ে অধ্যাপক শ্ৰীযুত অম্বিকানাথ বড়াদেৱে তেখেতৰ সম্পাদিত "ৰুক্মিণীহৰণ নাটৰ" পাতনিত লিখিছে।—

"...নাটকবিলাকৰ ভাষা বিশেষকৈ মন কৰিবলগীয়া। ষোলশতিকাৰ ভাষাৰ লগত অৱশ্যে বৰ্ত্তমান ভাষাৰ কিছু অমিল থাকিবই, কিন্তু এই নাটক বিলাকৰ ভাষাৰ লগত আমাৰ বৰ্ত্তমান ভাষাৰ অমিল বৰ বেছি। ইয়াৰ কাৰণ নাটক-বিলাকত, সেই সময়ৰ আমাৰ ভাষাৰ লগত, ভাৰতবৰ্ষত ব্ৰজাৱলী বুলি যি এটা কথিত ভাষা আছে, তাকে বহুল পৰিমাণে মিহলোৱা হৈছে।" নাটক সমূহত ব্ৰজাৱলী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণ শ্ৰীযুত বড়াদেৱে দুটি বুলি নিৰ্দ্দেশ কৰিছে। প্ৰথমতে, নাটকবোৰ সংস্কৃত নাটকৰ আৰ্হিত লিখা, দ্বিতীয়তে নাটকৰ অভিনয়লৈ দৰ্শকৰ ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধা বঢ়োৱা। অন্য এটি কাৰণ হৈছে 'ভাষাটিও শুনিবলৈ মিঠা'।

ব্ৰজাৱলী ভাষা মূলতে মৈথিলী ভাষাৰ পৰা উদ্ভৱ হলেও, ই অসমীয়া কবিৰ হাতত আৰু অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ আশ্ৰয়ত পুষ্ট আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত হৈছে দেখি ইয়াক অসমীয়াৰ উপভাষা বুলিব পাৰি। মধ্য যুগত অসমীয়া শিক্ষাৰ্থী সকল উত্তৰ ভাৰতৰ নানা শিক্ষাকেন্দ্ৰলৈ শিক্ষাৰ নিমিত্তে গৈছিল ; সেই সময়ত মিথিলাও এটি লেখতলবলগীয়া শিক্ষা কেন্দ্ৰ আছিল। মিথিলালৈ যোৱা ছাত্ৰ আৰু ধৰ্ম্মপিপাসু লোকসকলে অন্যান্য শাস্ত্ৰৰ লগত বিদ্যাপতি আদি মৈথিলী কবি সকলৰ দোহাৱলী কণ্ঠস্থ কৰিছিল। মৈথিলী কবিৰ গীতসমূহ সেই যুগত উত্তৰ ভাৰতৰ সকলো ঠাইতে সমাদৃত হৈছিল। এই নিমিত্তেই অসমীয়া কবিয়েও ভঙা মৈথিলী ভাষাত আৰু এই গীতৰ অনুকৰণত গীত আৰু পদাৱলী ৰচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই ভঙ্গা মৈথিলীয়েই ব্ৰজাৱলীৰ আদি ৰূপ। ব্ৰজধামত প্ৰচলিত ব্ৰজভাষাৰ লগত ব্ৰজাৱলীৰ সাদৃশ্য অমূলক। যি সময়ত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ সৃষ্টি হয়, সেই সময়ত মৈথিলী আৰু অসমীয়া ভাষাৰ মাজত পাৰ্থক্য নিচেই কম আছিল।

গতিকে ভঙা মৈথিলী ভাষা সহজেই অসমীয়া ভাষাৰ লগত ৰজিতা খাই পৰিছিল।

ব্ৰজধামত উৎপত্তি যদিও ব্ৰজাৱলী কোনো জাতিগত ভাষা নহয়, আৰু ই কোনো নিৰ্দ্দিষ্ট ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ ভিতৰত আৱদ্ধ নাছিল; উত্তৰ পূৱ ভাৰতৰ যি অঞ্চলতে বৈষ্ণৱসাধক সকলৰ প্ৰাধান্য আছিল তাতেই ব্ৰজাৱলী ভাষাই প্ৰসাৰ লভিছিল।

কথোপকথনতে নাটকৰ জন্ম; সেয়ে কথা-সাহিত্যৰো আদি ৰূপ। নাটকৰ ৰচনাৰ লগে লগে শঙ্কৰদেৱৰ এটি উপযোগী পদ্যধৰ্ম্মী গদ্য ভাষাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। গদ্যৰ অভাৱতে সম্ভৱতঃ প্ৰথম নাটক চিহ্নযাত্ৰা গীত-পদেৰে সম্পূৰ্ণ আছিল। নৃত্য-গীত-বাদ্য সংযুক্ত ভাওনাৰ নিমিত্তে অঙ্কীয়া নাটসমূহ নাটক স্বৰূপে অপৰিহাৰ্য্য।

কৃষ্ণ চৰিত্ৰৰ মহীয়ান্ আখ্যানসমূহ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ শঙ্কৰদেৱে কেৱল অসমীয়াত প্ৰথম নাটকৰ সৃষ্টি কৰা নাছিল, অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰো তেওঁ জন্মদাতা।

অঙ্কীয়া নাটসমূহ সংস্কৃত নাটকৰ আদৰ্শত ৰচনা কৰা হৈছিল। অকল গঠন-ৰীতিতেই সংস্কৃত নাটকৰ আৰ্হি লোৱা নাছিল, বিষয়বস্তুও সংস্কৃতমূলক। এই দুই কাৰণেই অঙ্কীয়া নাটকৰ কথাত বহু পৰিমাণে সংস্কৃত প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। সূত্ৰধাৰৰ সংযোগ, সংস্কৃতত ৰচিত নান্দী শ্লোক আদিৰ বাহিৰেও নাটকৰ গদ্যত সংস্কৃত বাক্য আৰু বহু তৎসম শব্দ ব্যৱহৃত হৈছে। যথা—ইতি জ্ঞাতা সবে সাৱধানে থাক; পুনঃ সূত্ৰধাৰঃ আকাশে কৰ্ণং দত্বা সঙ্গীক বোল; দৈৱকী পুত্ৰ নহি নহি; স্বকী স্বকী স্থান; মত্ত মাতঙ্গ তদ্বৎ; ইতি সঙ্গী নিষ্ক্ৰান্ত; তদন্তৰম, অপিচ ইত্যাদি।

অঙ্কীয়া নাট আকৃতিৰ বিচাৰত নাটক; কিন্তু প্ৰকৃতিৰ বিচাৰত গীতি-কাব্য। সেই কাৰণেই অঙ্কীয়া নাটকৰ কথোপকথনৰ ভাষাৰ মাজতো সুৰৰ সংযোজন হৈছে। অঙ্কীয়া নাটৰ অভিনয়তো গীত-পদ আৰু নৃত্যৰে প্ৰাচুৰ্য্য। প্ৰতি ভাৱৰীয়াই নাচি নাচি আৰু জাত লগাইহে বচন মাতে। গতিকে নাটকৰ লয়ৰ লগত সঙ্গতি সাধিবলৈকে সঙ্গীতপ্ৰাণ গদ্যভাষাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। এই খিনিতে এটি কথা উল্লেখ কৰা উচিত যে সংস্কৃত নাটকৰ উদ্ভৱ যেনেকৈ কাব্যৰ পৰা সেইদৰে অঙ্কীয়া নাটকৰো জন্ম পদ-পুথিৰ পৰাহে।

কৃষ্ণ মাহাত্ম্যৰ যি সমূহ আখ্যানেৰে অঙ্কীয়া নাটৰ জন্ম হৈছে সেই প্ৰায়বোৰ পদলৈ অনূদিত হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে কব পাৰি যে 'ৰুক্মিণী-হৰণ' নাট

সেই নামৰ কাব্যৰ কথা আৰু গীত মিশ্ৰিত নাটকীয় সংস্কৰণহে। নাটকত ব্যৱহৃত হোৱা গদ্যৰ অংশখিনি হৈছে সেই নাটকতে সংযোজিত সংস্কৃত শ্লোক আৰু অসমীয়া গীতৰ গদ্য অনুবাদ। উদাহৰণ স্বৰূপে 'কেলি গোপাল'. নাটকৰ পৰা উদ্ধৃত কৰা হল :—

পদ—

"বাম বাহুত বাম কপোল মিলায়া,
কেলি কদম্ব মোহন বেণু বাই।
শুনি বেণু ধেনু ধৰত তৃণ দশনু।
নহে নীৰ নয়ন ঝুৰায়ি॥
শুনি মোহন ধ্বনি স্তম্ভিত তৰঙ্গিনী,
পুলক কমল কোল ডোলে।
হৰিণী হৰায়ত চেতন এ তনু
নিচুৰি বহত বস ভোলে॥"

কথা :—

"শ্ৰীকৃষ্ণ বাম বাহু বাম কপোলে পাগি কোমল আঙ্গুলিচয় চালি বেণু বজাবয়, তা শুনি সুৰ সুন্দৰী সব মূৰুছি পড়য়। ধেনুসব তৃণদন্তে নীৰ ঝুৰে; হৰিণী সব চেতন হৰাৱত, নদীসব কামে কম্পয়ে বহ।"—ইত্যাদি।

অনুপ্ৰাস আদি শব্দালঙ্কাৰৰ বহুল প্ৰয়োগতো নাটকীয় গদ্য পদ্যধৰ্ম্মী হৈছে। কেৱল ওচৰা-ওচৰিকৈ থকা দুই চাৰিটা শব্দতে নহয়, সমগ্ৰ বাক্যটিতে কেতিয়াবা অনুপ্ৰাসৰ অনুৰণন ধ্বনিত হয়। যেনে—জগতক পৰম গুৰু পৰম পুৰুষ পুৰুষোত্তম সনাতন ব্ৰহ্মা মহেশ সেবিত চৰণ পঙ্কজ নাৰায়ণ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ; আপদ জলধি পাই সৰ্প দৰ্প ভেল; সোহি দশৰথ ৰাজকুমাৰ কোটি কন্দৰ্প দৰ্প দলন শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ।

লগালগি থকা বাক্যৰ শেষ পদ কেইটিৰ ধ্বনিৰ সাদৃশ্যই আৰু মাজে মাজে বাক্যৰ আখৰৰ সংখ্যাই নাটকৰ গদ্যক পদ ছন্দৰ ৰূপ দিছে। যেনে—

পৰশুৰাম মহাকোপে দণ্ড ধয়ল।
বিশ্বামিত্ৰো দণ্ড ধৰল।
দোহোঁৰ দণ্ড প্ৰহাৰক চোটে চূৰ ভেল।
তদন্তৰ ছৰড়ি ধৰিয়ে যুদ্ধ কয়ল।

(ৰাম বিজয়)

অঙ্কীয়া নাটৰ গদ্যত কথ্য ভাষাৰ ৰীতিৰো পৰিচয় আছে। কথ্য ভঙ্গিমাৰ লগত বজিতা খুৰাই সাধাৰণ প্ৰচলিত শব্দ, খণ্ডবাক্য, উপমা আদি অলঙ্কাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। নকৰা অসমীয়া উপমাৰ চানেকী স্বৰূপে কেইটিমান তুলি দিয়া হল :—

কাচক চাহিতে মাণিক হৰায়; যৈচে কলস ভাগল; কদলিক বাতে উপাৰল (ৰুক্মিণী হৰণ); যৈচে শিশিৰ পৰি পদ্ম সঙ্কোচিত ভেল; যৈচন বনাগ্নি বৃষ্টি জলে নিৰ্ব্বাণ ভেল (কালিয় দমন); যৈচে সিংহক আগু বালক হৰিণ (ৰাম বিজয়)।

কথ্য ৰীতিৰ প্ৰয়োগৰ দৃষ্টান্ত স্বৰূপে 'পাৰিজাত হৰণ নাটকৰ' শচী-সত্যভামাৰ কথোপকথনৰ কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰা হল—

"শচী—অয়ে সত্যভামা, তোহাৰি স্বামী মাধৱক কথা সব হামু জানি। ওহি গোপী বৈ প্ৰাণ গোপাল। ওনিকৰ আগু গোকুলৰ স্ত্ৰী নাহি ৰহল। দেখো কংসৰ দাসী কুব্জা তাহেক হাত এৰাৱল নাহি। তাহেৰ আৰ কি কহব? ঐচন অনাচাৰী কৃষ্ণত গৰ্ব্ব কয়কহো হামাক পাৰিজাত নিয়া যাব? অঃ বজ্ৰধৰত সবংশো নাশ ভেলি জানব।"

"সত্যভামা—অয়ে ইন্দ্ৰাণী, জগতক পৰম গুৰু হামাৰি স্বামী, যাহেৰ নাম স্মৰণে মহা মহা পাপীসবো সংসাৰ নিস্তাৰে, তাহেক অতয়ে নিন্দা কৰহ? অয়ে নিলাজী মৰিতে নাজানস। তোহোক স্বামী ইন্দ্ৰক কথা কহিতে ঘিণেসে উপজে। দেখো অমৰাৱতীক যত নটী তোহাক স্বামীক সে নাহি আটল। তোহাৰ স্বামী কয়লি কি? গৌতম ঋষিক যে ভাৰ্য্যা অহল্যা তাহাক মায়া কৰিকহো জাতিভ্ৰষ্ট কয়ল। তন্নিমিত্ত সব শৰীৰে ঢাকি যোনি ডাগ ভেল। অয়ে পামৰী, ঐচন ইন্দ্ৰক হামাকু আগে বাখানহ?"

* * *

"সত্যভামা—ঐয়ে দানৱক বেটী ইন্দ্ৰাণী, হামুক আগু তোহাৰি অতয়ে বৰাই। হামু পৰম দৰ্পকয় তোহাৰি পাৰিজাত আনল। দেখো অব তোহাক স্বামী পুৰন্দৰক যত শকতি থিক যুদ্ধ কৰ হামাৰ হাতক পাৰিজাত নিয়ক দেখি। তবে সাফল বৰাই কয়লি।"

* * *

"সত্যভামা—আহে পুৰন্দৰ তুহু কি নিমিত্ত পলাব। দেৱক ৰাজা হুয়া মানুস কৃষ্ণক ভয়ে ভঙ্গ দেলহ, উচিত নোহে। তোহাৰি আগু পাৰিজাতক মঞ্জৰী

পৰিধান কয়ে শচী লাসী-বেশ কৰি বেৰাৱে। তুহু বজ্রধৰ বীৰ, অৱ কৈছে পলাৱ, লাজক পিঠি দেলহ। অয়ে পামৰী শচী, ওহি ইন্দ্ৰক দেখাই অতয়ে দৰপ কয়লি। অৱ তোহাৰি ভতাৰক কৈছে নাহি পলাটৱ। হামী মানুসী হুয়া তোহাৰি পাৰিজাত নিয়া যাওঁ। ওহি তাপে মৰিতে নজানৱ।”

ৰুক্মিণী হৰণ নাটত বেদনিধিৰ হাতত ৰুক্মিণীয়ে কৃষ্ণলৈ পঠোৱা এখনি প্ৰেমপত্ৰ আছে। ভাষাৰ কথা বাদ দিলেও প্ৰাচীন পত্ৰ লেখাৰ পদ্ধতিৰ পৰিচয় স্বৰূপে পৰা এই পত্ৰৰ বিশেষ মূল্য আছে। পত্ৰখনি তলত উদ্ধৃত কৰা হল—

“স্বস্তি শ্ৰীপৰমেশ্বৰ-সুৰাসুৰ বন্দিত-পাদ-পদ্ম প্ৰপন্ন জন তাৰণ নাৰায়ণ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণচৰণ সৰোজেষু। ৰুক্মিণ্যাঃ সহস্ৰ প্ৰণাম লিখনম্। শিৱমিহ নিবেদনঞ্চ।

“হে স্বামী, ভিক্ষুক মুখে তব গুণ ৰূপ শুনিয়ে কায়বাক্যমনে তোহাক পতি ভাবে বৰইছি। তথি পাপী শিশুপাল হামাক বিবাহ কৰিতে আৱল থিক। যৈচে সিংহক ভাগ নিতে শৃগাল আসয় থিক। তাহে দেখিয়ে ভয়ে দণ্ডে যুগ যাই। জানি হামু নিজ দাসীক সত্বৰে নেৱ আসিয়া স্বামা।

যবে বোল তোহো অন্তেষপুৰে ৰহ, কোন পৰকাৰে ভেট পাৱব, অথি উপায় কহোঁ, হে নাথ তা শুনহ। বিবাহক পূৰ্ব্ব দিবস ভৱানীক মঠ চলব্। সে সময়ে হামাক হৰি নিয়ে যাৱ। যব তোহোঁ হেলা কৰি হামাক নাহি নেৱব, তব তোহাত বন্ধ দিয়ে হামো প্ৰাণ ছাড়বো। পাপী শিশু পালক ছায়া হামো কবহো পাৱে নাহি পৰশো। ওহি জানি নিজ দাসীক হে নাথ উদ্ধৱ উদ্ধৱ। তৱ চৰণ সৰোৰুহ। কিং বহু লেখ্যমিতি পত্ৰমিদম্।”

অঙ্কীয়া নাটৰ ভাষাৰ ওপৰত প্ৰাকৃতৰ চাব একেবাৰে মচ খোৱা নাই। ধ্বনিত, শব্দ-ধাতুৰূপত আৰু পদ প্ৰয়োগত তাৰ চিন প্ৰকাশ পাইছে। ভাষা সঙ্গীত-ধৰ্ম্মী হোৱাৰ হেতুকে প্ৰাকৃতৰ দৰে পদান্তৰ স্বৰধ্বনি উচ্চাৰিত হৈছে। ঋ-কাৰৰ ঠাইত শুধ স্বৰধ্বনি নাইবা ৰ যুক্ত স্বৰধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হৈছে। যথা, ঘৰিণী<গৃহিণী, মাই<মাতৃ। প্ৰাকৃত ব্যাকৰণৰ নিয়ম অনুসৰি অনাদি অযুক্ত খ, ধ ধ্বনিৰ ঠাইত ‘হ’ হৈছে। যেনে, মুহ<মুখ, বিহি<বিধি। প্ৰাকৃতত পদৰ আদিত থকা যুক্ত ব্যঞ্জনৰ এটিৰ লোপ হয় (সাধাৰণতে ৰ, ব, স-ৰ লোপ হয়), নতুবা স্বৰভক্তিয়ে সেই যুক্ত ব্যঞ্জনৰ বিচ্ছেদ ঘটায়। নাটকৰ ভাষাত এই পৰিবৰ্ত্তনৰ দৃষ্টান্ত হৈছে—তৰাসে<ত্ৰাস, পৰণাম<প্ৰণাম, ভৰময়—ভ্ৰময়, পৰসাদ<প্ৰসাদ, তম্ভৰ<স্তব্ধ ইত্যাদি। পদৰ মাজত থকা যুক্ত ব্যঞ্জন ধ্বনি

কেতিয়াবা সমীভূত হৈছে আৰু কোনো স্থলত স্বৰভক্তিৰ সংযোগত পৃথক হৈছে। যেনে, শবদ <শব্দ, ভকতি<ভক্তি, মলিন<ম্লান।

আধুনিক অসমীয়াত ব্যৱহৃত প্ৰায়বোৰ বিভক্তিৰ চিনেই অঙ্কীয়া নাটকৰ ভাষাত আছে। কৰ্ত্তাকাৰকত সংস্কৃত-এনৰ পৰা উদ্ভূত—এ, —য়ে, —ঞ, এঁ, ঞি বিভক্তি যোগ হৈছে। বিশেষ্য পদৰ পিছত —অ, —আ, বা —উ হলে সাধাৰণতে —এ বিভক্তি —ই হৈ সলনি হয়। নাটকৰ গদ্যত এনে ঠাইতো —এ-ৰ ব্যৱহাৰ আছে। কৰ্ম্ম কাৰকত —কৃত ৰূপৰ পৰা ওলোৱা —ক বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হৈছে। এই —ক মূলতে ষষ্ঠী বিভক্তিৰহে চিন। ওপৰত উল্লেখ কৰা সংস্কৃতৰ—এন, —ভিস্ বিভক্তিৰ পৰা ওলোৱা—এ, —এৰ, এৰে, কেৰে (আৰল ৰাজ সভাকেৰি কোল) আদি বিভক্তিৰ ৰূপ কৰণকাৰকত যোগ হৈছে। কোনো স্থলত প্ৰথমাৰ -ই বিভক্তিৰেও কৰণকাৰকৰ অৰ্থ বুজোৱা হৈছে। সম্প্ৰদান কাৰকত—ক, —কহু, —এ, আৰু সংস্কৃত লগ্ ধাতুৰ কৰ্ম্মবাচ্যৰ অতীত কৃদন্ত ৰূপ লগ্ন (প্ৰাকৃত লগ্গ, লগ্গই, লগ্যতি) —অৰ পৰা ওলোৱা লাই, লাগিয়া আদি বিভক্তি প্ৰয়োগ হৈছে। অসমীয়াত অপাদান কাৰকৰ কোনো বিভক্তি নাই। সাধাৰণতে পৃথক কৰা আদি অৰ্থৰ ক্ৰিয়াত ষষ্ঠীৰ—ৰ সংযোগ কৰি নতুবা সম্বন্ধ পদৰ পিছত অনুসৰ্গ পৰা যোগ দি অথবা মূল বিশেষ্য প্ৰাতিপদিকত সম্বন্ধ বা অধিকৰণ কাৰকৰ শব্দত হন্তে লগলগাই অপাদান কাৰক বুজোৱা হয়। সম্বন্ধ কাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ চিন—ৰ, —এৰ, —ক,—কেৰ যোগ হৈছে। অধিকৰণ কাৰকত সংস্কৃত—ত্ৰ (* ত < ত)-অৰ পৰা ওলোৱা—ত, —তেৰ ব্যৱহৃত হৈছে। কোনোৱে ইয়াৰ মূল 'অন্ত' বুলিও অনুমান কৰিছে। অধিকৰণত —এ বিভক্তিৰো প্ৰয়োগ আছে। যেনে, "হা হা দৈৱ বিধি, কোন অপৰাধে হামাক বঞ্চল" (ৰাম বিজয়)। আধুনিক অসমীয়াত, ঘাইকৈ কবিতাৰ ভাষাত আৰু কোনো কোনো খণ্ডবাক্যত সপ্তমীত-এ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে; ঘৰে ঘৰে, সুখে দুখে ইত্যাদি। সপ্তমীত— হি বিভক্তিৰো প্ৰয়োগ আছে। যেনে, "ঘৰহি ঘৰহি" (ভূষণ হেৰোৱা)। ইয়াৰ মূল সম্ভৱতঃ-অৰ প্ৰত্যয়ান্ত শব্দৰ পিছত ই বিভক্তিৰ যোগ।

সৰ্ব্বনামৰ বিভক্তিহীন আৰু বিভক্তিযুক্ত অৰ্থাৎ তিৰ্য্যক বা সামান্য দুয়োটা ৰূপেই পোৱা গৈছে। উত্তম পুৰুষত ময়ি, মঞি, হামু, হামাৰি, মো, মোৰ, মজু মঘু, আমাসা আদি ৰূপ আছে। অনুনাসিক 'মঞি' সম্ভৱতঃ সংস্কৃতৰ তৃতীয়াৰ —এনৰ সংযোগত হৈছে। হমু, হামু, সংস্কৃতৰ অহং (<হমুং)—অৰ পৰ

আহিছে। মো, মম আৰু মজু আদি ৰূপ অপভ্ৰংশৰ মাজেদি মহুমৰ পৰা ওলাইছে। হামাৰি, হামাৰ—এই শ্ৰেণীৰ পদৰ সম্বন্ধ প্ৰাকৃত প্ৰত্যয় কৰকঃ, কেৰা, কৰা আদিৰ লগত আছে। যেনে; অম্হকৰকো>অম্হঅৰও> অম্মাৰউ>হামাৰো ইত্যাদি। ডাঃ কাকতিয়ে আমাসা, তোমাসা পদ সংস্কৃতৰ -সতকৰ পৰা উদ্ভূত বুলি অনুমান কৰিছে। আত্ম-বোধক সৰ্ব্বনাম "আপোন" আৰু স্বৰ সঙ্গতিৰ হেতু উদ্ভূত হোৱা 'আপুন'ৰ বহুল প্ৰয়োগ হৈছে। মধ্যম পুৰুষত তুহু, তমু, তুৱা, তোহাৰ আদি পদৰ ব্যৱহাৰ আছে। সম্বন্ধবাচক সৰ্ব্বনামত, সংস্কৃত যস্য (প্ৰাকৃত জস্স<জিস্স) ৰ পৰা উদ্ভূত যোহি, সোহি পোৱা গৈছে। বহুবচন বুজাবলৈ সব, সকল জন, চয়, গণ, যূথ আদি সমষ্টি-বাচক শব্দ প্ৰয়োগ হৈছে। বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্ব্বনাম, অথবা অসমাপিকা পদ দ্বিত্ব কৰিও বহুবচন কৰা হৈছে। যেনে সাধু সাধু, জয় জয়, ঘন ঘন, পেখু পেখু ইত্যাদি। স্ত্ৰীলিঙ্গ বিশেষ্য পদৰ বিশেষণত স্ত্ৰী প্ৰত্যয়ো মাজে মাজে আছে। যেনে, ভক্তা সীতা। যৌগিক বিশেষণ অৰ্থাৎ সমাস বা বাক্যাংশেৰে গঠিত হোৱা বিশেষণো আছে। যেনে, "ৰঘুকুল কমল প্ৰকাশ সূৰ্য্য ৰামচন্দ্ৰ" (ৰাম বিজয়)।

ধাতুৰ মৌলিক আৰু যৌগিক দুয়োটা ৰূপেই আছে। সাধাৰণতে -ইল অতীত আৰু-ইব ভবিষ্যতত ব্যৱহৃত হৈছে। অসমাপিকা ৰূপৰ লগত আছ্ ধাতু যোগ হৈ যৌগিক ক্ৰিয়া পদৰ সৃষ্টি হৈছে। যেনে,—কহৈছ<কহি+আছ, ৰহৈছ<ৰহি+আছ; অছ্ বা আছ ৰ ঠাইত কেতিয়াবা 'থিক' ৰ (সংস্কৃত স্থা বা স্থিতৰপৰা উদ্ভূত) প্ৰয়োগ হৈছে। বৰ্ত্তমানকালত অন্তি আৰু এন্ত গৌৰৱাৰ্থে ব্যৱহাৰ হৈছে। কৃদন্ত —কহুৰ ব্যৱহাৰ আছে। সম্প্ৰদান কাৰক আৰু সম্বন্ধ পদৰ বিভক্তি স্বৰূপেও কহু প্ৰয়োগ হয়। অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ বহুল প্ৰচলন হৈছে। সাধাৰণতে—ই,—ইয়া, —ইয়ে, —কহু, কয়, আৰু তে (হামু বিদ্যমান থাকিতে কাহাকে ভয় থিক) অসমাপিকাৰ ৰূপ। একেটি বাক্যতে একাধিক অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ উদাহৰণ—

"ৰামক মাতা কৌশল্যা শ্ৰীৰামক বিজয় বাত শুনিয়ে অনেক স্ত্ৰী সব সহিতে পৰম মঙ্গল গীত আনন্দে বাজনা বজায় ৰৰ কন্যাক হাত এক ঠাম কৰিকহো মহোৎসৱে গৃহ প্ৰবেশ কৰায়ল। আসনে বৈঠাই ৰামক সীতাক মাথে দুৰ্ব্বাক্ষত সিঞ্চাৰি আশীৰ্ব্বাদ কয়কহো পৰম উৎসুকে কৌশল্যা আনন্দে নৃত্য কয়ল।" (ৰাম বিজয়)

নাটকৰ গদ্যত ক্ৰিয়াপদসমূহ বাক্যৰ শেষত বহিছে আৰু একে কাল বুজাবলৈ এটি অনুচ্ছেদতে একে শ্ৰেণীৰ ধাতুৰ পুনঃ পুনঃ প্ৰয়োগত বাক্য গঢ়ি উঠিছে। সেই হেতু ক্ৰিয়াপদে বৈচিত্ৰ্যবিহীন হৈ বাক্যৰীতিক বিৰক্তিকৰ কৰিছে। তলৰ উদ্ধৃতাংশই এই কথা প্ৰমাণ কৰিব—

"......বিবিধ বিহাৰ মদন খেল লীলা কেলি-কৌতুক কয়ল। ৰাজকুমাৰীক পায় মনোৰথ পূৰল, সে নৃপনন্দিনীক মহামহোৎসব মিলল। জগতক পৰম গুৰু নাৰায়ণ, তন্নিকৰ পৰশনে পৰম সৌভাগিনী ভেল। নব তৰুণী পদ্মিনী কত সহস্ৰ দাসী পাৱল। ইন্দ্ৰক যত সম্পত্তি নিজ মন্দিৰে মিলল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণ পঙ্কজ পৰমানন্দে পৰিচৰ্য্যা কয় সৰ্ব্বথা ৰহয়ে"।

অঙ্কীয়া নাটত ব্যৱহৃত হোৱা সৰ্ব্বনাম আৰু ক্ৰিয়াপদৰ লগত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ বিশেষ মিল আছে। সেই কাৰণেই কোনো কোনোৱে এই ভাষাক ব্ৰজাৱলীৰ অসমীয়া ৰূপ বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু ব্ৰজাৱলীৰ প্ৰভাৱ পৰিছে যদিও অঙ্কীয়া নাটৰ শব্দ আৰু ধাতুৰূপ প্ৰধানতে অপভ্ৰংশৰ পৰাহে আহিছে।

মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ পিছৰপৰা আজিলৈকে যিবোৰ অঙ্কীয়া নাট ৰচিত হৈছে, সেই সকলোবোৰতে এটি গতানুগতিকতাৰ ভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। একে আদৰ্শকে সমুখত ৰাখি আৰু একে সাঁচত পেলাই বৈষ্ণৱ সাহিত্যিকসকলে আজিলৈকে অঙ্কীয়া নাট ৰচি আছে। এই নাটসমূহত নাটকীয় ঠাঁচ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ মৌলিকতা আৰু নিত্য নতুন কৌশল প্ৰকাশ পোৱা নাই যদিও, নাট্যকাৰ সকলৰ বিষয়-বস্তু পৰিগ্ৰহণৰ ক্ষমতা আৰু ৰচনা-পটুতা প্ৰশংসনীয়; সকলো ৰসকে ফুটাই তুলিব পৰা এই বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ লেখনীৰ বৈশিষ্ট্য। তাতোকৈ গৌৰৱৰ বিষয়, চলিত ভাষাৰ লগত সংযোগ-বিহীন ভাষা এটি আয়ত্ত কৰি, সেই ভাষাত লোকৰ মনোগ্ৰাহী নাটকাৱলী ৰচনা কৰাৰ ক্ষমতা। জনশিক্ষা প্ৰচাৰত অঙ্কীয়া নাটৰ দান অতুলনীয়। অসমীয়া নাট সাহিত্যত আৰু নাট-সাহিত্যৰ ক্ৰমোন্নতিত সত্ৰীয়া বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ ৰচিত অঙ্কীয়া নাটসমূহৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম আৰু দান অপৰিমেয়।

তৃতীয় অধ্যায়

মন্ত্র পুথিৰ গদ্য

অঙ্কীয়া নাটকৰ সমসাময়িক বা তাতকৈ অলপ পূৰ্ব্বৰ গদ্যৰ পৰিচয় আছে মন্ত্ৰ-সাহিত্যত। অসমীয়া মন্ত্ৰপুথিৰ, কেৱল সাহিত্যৰপিনৰ পৰাই নহয়, মধ্যযুগৰ অসমৰ লোক বিশ্বাসৰ ইতিহাস স্বৰূপেও বিশেষ মূল্য আছে। মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ ভিতৰত কৰতীপুথি, বীৰাজৰা মন্ত্ৰপুথি, সাপৰধাৰণী মন্ত্ৰ, সৰ্ব্বঢাক মন্ত্ৰ, শুচী মন্ত্ৰ আদিয়েই প্ৰধান।

মন্ত্ৰসমূহ অতি পুৰণি যদিও, অসমীয়া ভাষাত তাৰ জন্ম কাল নিৰ্ণয় কৰা টান। বিশেষতঃ সকলোবোৰ মন্ত্ৰ একে সময়তে ৰচনা হোৱা নাই; বিভিন্ন সময়ৰ ভিতৰত এই বিৰাট মন্ত্ৰ সাহিত্য গঢ়ি উঠিছে। কোনো কোনো মন্ত্ৰপুথিত কোৰাণ, কৰমা, ফিৰিঙ্গি আদিৰো উল্লেখ আছে। বায়ু কৰতীত তিনিশ তেষষ্ঠি বাণৰ ভিতৰত কোৰাণ বাণ অন্যতম।

কৰতী আৰু মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ লগত কিছু পৰিমাণে অথৰ্ব্ব বেদৰ সম্বন্ধ আছে। ব্ৰহ্ম কৰতী পুথিত এই সম্পৰ্কে স্পষ্ট ইঙ্গিত আছে।

"অনন্তশয্যাত গোসাঞি শুতি আছিলন্তে। বাজ ভৈলা চাৰি বেদ নিশ্বাস কাঢ়ন্তে। অথৰ্ব্ব বেদৰ অৰণ্য কৰতী কহে। কৰতী মন্ত্ৰ জগততে ৰহে।"

অথৰ্ব্ব বেদৰ মন্ত্ৰসমূহৰ দৰে অসমীয়া কৰতী পুথিৰ মন্ত্ৰবোৰৰ ওপৰতো লোক বিশ্বাস, বেজ-বেজালিৰ ৰীতি-নীতিৰ প্ৰভূত প্ৰভাৱ পৰিছে। বিশেষকৈ অব্ৰাহ্মণ বেজে এই মন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰথাৰপৰা ই যে বেদ বাহিৰ সাহিত্য সেই কথা সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি। ব্ৰহ্ম কৰতীত সেই দেখিয়েই ইয়াক "ওভোটা বেদ" বুলিছে। পুৰণি অসমীয়া লৌকিক ধৰ্ম্ম বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠানসমূহৰ বিষয়ৰ গৱেষণা আৰু চৰ্চ্চাত মন্ত্ৰপুথিসমূহে বহুত সমল যোগাব।

মধ্যযুগৰ বৌদ্ধ ধৰ্ম্মতো এনে ধৰণৰ জৰা-ফুকা মন্ত্ৰৰ বিশেষ প্ৰচলন হৈছিল। ইয়াৰ নাম আছিল "ধাৰণী" বা "পৰিত্তা" অৰ্থাৎ যি মন্ত্ৰই বিপদৰ পৰা ধৰি ৰাখে

অথবা পৰিত্ৰাণ কৰে। ধাৰণী মন্ত্ৰ সিংহল, তীব্বত, চীন, নেপাল আদি দেশত এতিয়াও প্ৰচলিত। সাধাৰণ লোকৰ ওপৰত ধাৰণীৰ আজিও অশেষ প্ৰভাৱ। নেপালৰ ধাৰণী মন্ত্ৰসমূহক 'পঞ্চৰক্ষা' বুলি কোৱা হয়। পঞ্চৰক্ষাসমূহ হৈছে :— (১) মহাপ্ৰতিসৰা—পাপ, ৰোগ-ব্যাধি দূৰ কৰিবলৈ ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। (২) মহাসহস্ৰ প্ৰমৰ্দিনী—ভূত-প্ৰেত আঁতৰাবলৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ ; (৩) মহামায়ুৰী —সাপৰ বিষ দূৰ কৰিবলৈ এই মন্ত্ৰ পঢ়া হয় ; (৪) মহাশীতৱতী—গ্ৰহ-দোষ, জীৱ-জন্তুৰ ভয় দূৰ কৰিবলৈ প্ৰয়োগ হয়; (৫) মহা-মন্ত্ৰানুসাৰিণী—নানাবিধ ৰোগ নিবাকৰণৰ বাবে ব্যৱহৃত হয়।

অসমীয়া মন্ত্ৰসমূহকো এনে ভাৱে পাঁচ ভাগত ভগাব পাৰি। ইয়াৰ বাহিৰেও প্ৰেম, মৈথুন, বিবাহ বিষয়ক কিছুমান মন্ত্ৰ আছে; সেই সমূহ অথৰ্ব্ববেদৰ "স্ত্ৰীকৰ্ম্মাণিৰ" ভিতৰুৱা। মন্ত্ৰৰ সহায়ত মানুহে মানুহৰ অপায় অমঙ্গল ঘটুৱাব পাৰে বুলি লোক বিশ্বাস আছে। সেই সম্পৰ্কেও বহু মন্ত্ৰ আছে।

অসমীয়া মন্ত্ৰ সাহিত্যৰ ওপৰত যে মহাযান বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ কিছু প্ৰভাৱ পৰিছে সেই কথা 'কথাগুৰুচৰিত' পুথিত উল্লেখ থকা তলৰ ঘটনাটিৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি। চৰিত পুথিত আছে যে মহাপুৰুষ যেতিয়া বেলগুৰিৰ ধুৱাহাটলৈ যায়, তেতিয়া "সেই গ্ৰামে দুটা বৌধমতীয়া টাটকীয়া আছিল। এটা হয় ব্যাধি এটা হয় বৈদ্য। হৈ জাৰে-ফুকে সজ হয়। বস্ত্ৰ, টকা, ধান উপাধি দিএ যায়। এইমতে প্ৰবৰ্ত্তি আছে। গুৰু শুনি পাষণ্ড-মৰ্দ্দনৰ কীৰ্ত্তন কৰি দিলে। ভকতে গাই ফুৰে। ৰব নপাৰি গ'ল গুচি দাতিলৈ।"

লোক বিশ্বাসৰ লগত জড়িত থকা ভালেমান অতি-প্ৰাকৃত জীৱৰ উল্লেখ মন্ত্ৰ পুথিত আছে। যথা, দৈত্য, দানৱ, ভূত, প্ৰেত, পিশাচ, যক্ষ, ৰক্ষ, গুৰৈ, খেত, খেতৰী, যোগিনী, ডাকিনী, বীৰা অপেস্বৰা, নাগিনী, জলকুবেৰ ইত্যাদি। এইবোৰৰ উৎপত্তি, অপায়-অমঙ্গল ঘটুৱাবৰ শক্তি, বসতি-স্থান সম্বন্ধীয় ভালেমান আখ্যান, উপাখ্যান, মন্ত্ৰপুথি সমূহত সিঁচৰতি হৈ আছে। এইবোৰ একে লগে থুপাই প্ৰকাশ কৰিলে, অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ ডাঙৰ অভাৱ এটি পূৰণ হব।

লৌকিক আখ্যান আৰু পুৰাণ-উপপুৰাণৰ নানা আখ্যান মন্ত্ৰপুথিত সন্নিহিত হৈ আছে। দেৱ-দেৱীৰ ধ্যান-ধাৰণা, পূজা-পদ্ধতি, আৰু তেওঁলোকৰ জন্মৰ কাহিনী বৰ্ণোৱা হৈছে। ৰামায়ণ, মহাভাৰত আদিৰো কথা কোনো কোনো মন্ত্ৰপুথিত আছে। ৰামায়ণৰ আখ্যান সংযুক্ত "ৰাম কৰতী" নামৰ পুথি এখনো আছে। 'বায়ুকৰতী' পুথিত ৰামায়ণ আখ্যানৰ উল্লেখ তলৰ দৰে আছে :—

"ৰামচন্দ্রে দেখে হনুমন্ত বদ্ধ গৈলা। দেখি ৰামচন্দ্র অমৃত হাতে পৰশিল ৰামৰ হাতে হনুমন্ত বীৰ উঠিলা॥ উঠি হনুমন্তে ৰামৰ চৰণ পৰশিলা॥ স্তুতি নতি কৰি ৰামৰ আগে ৰহিলা। দেখি ৰামদেৱে হনুমানক দিলা বৰ। মোৰ বৰে হোৱা অজৰ অমৰ॥ যেতিক্ষণেই হনুমন্তক বৰ দিলা। পৃথিবীক লাগি হনুমন্ত চলি গৈলা। বিপুল হাতে ধৰিলোহো মই ফুলবাণ॥ মাৰোহো বায়ুক সবে কৰোহো নির্য্যাণ॥ পৃথিবীৰ মধ্যে আছে বায়ুমন্ত্র বাণ। আগবাঢ়ি হনুমন্তে বুলিলা বচন॥" ইত্যাদি।

মন্ত্রসমূহ বেদসম্মত কৰিবৰ কাৰণে মাজে মাজে ওঁ, স্বাহা আদি মঙ্গল বচন ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। যথা: "সৰ্ব্বক নাশায় স্বাহা। স্বাহা-ওকং সৰ্ব্বগ্ৰহ নাশায় স্বাহা।" কোনো কোনো মন্ত্ৰৰ শেষত উং, আং, হ্রীং উম, এবং ক্রোং ফট্, অহ আদি গুপ্ত অর্থ থকা ধ্বনিও উচ্চাৰণ কৰা হয়।

অঙ্কীয়া নাটৰ ভাষাৰ দৰে মন্ত্রপুথিসমূহৰ গদ্যও পদ্যধর্ম্মী। বাক্য গঠন পদ্ধতি চঞ্চল আৰু ব্যাকৰণ বন্ধন বিহীন। বহুত মন্ত্রতে গদ্যৰ যি প্রকৃত গুণ, অর্থাৎ যুক্তি আৰু সংলগ্নভাৱে ভাব প্রকাশ কৰিবৰ ক্ষমতা, তাৰে অভাৱ। ভালেমান মন্ত্র ক্রিয়াহীন কিছুমান দুর্ব্বোধ শব্দ আৰু অস্পষ্ট বাক্যাংশৰ সমষ্টিহে মাথোন। যথা—"ৰামৰ শৰ লক্ষ্মণৰ শৰ নাগ শৰ পোতা শৰ চিঙ্গলিয়া শৰ পিঙ্গলিয়া শৰ দেৱ শৰ ইন্দ্র শৰ চন্দ্র শৰ"...ইত্যাদি।

ব্যাকৰণৰ সূত্র মতেও শব্দৰ সমষ্টিয়েই বাক্য নহয়। যি শব্দ সমষ্টিয়ে কোনো এটা ভাব স্পষ্টকৈ প্রকাশ কৰিব পাৰে, সিহে বাক্য সংজ্ঞাৰ যোগ্য। সংস্কৃত বৈয়াকৰণিকসকলে সেই কাৰণেই—যোগ্যতা, আকাঙ্ক্ষা আৰু আসক্তি, এই তিনিক বাক্যৰ প্রকৃত লক্ষণ বুলি নির্দ্দেশ কৰিছে। পদসমূহৰ পৰস্পৰৰ মিলনত সঙ্গত অর্থ প্রকাশৰ ক্ষমতাৰ নামেই যোগ্যতা। পদসমূহৰ সমাবেশত সমগ্র অর্থৰ উপলব্ধিৰ নিমিত্তে শ্রোতা বা পাঠকৰ যি স্বাভাৱিক ইচ্ছা—সিয়েই আকাঙ্ক্ষা। পদসমূহৰ নিজৰ ভিতৰতে অন্বয় অথবা অর্থগত যি সম্বন্ধ, আৰু সেই সম্বন্ধৰ হেতু ওচৰাওচৰিকৈ যি ক্রমত শব্দবোৰৰ বহাৰ নিয়ম, সেয়ে আসক্তি। মন্ত্রৰ শব্দৰ সমষ্টিত এই লক্ষণসমূহৰ অভাৱ।

কোনো কোনোৱে অনুমান কৰে যে মন্ত্রবোৰ আদিতে পদ্যত ৰচনা কৰা হৈছিল। মুখ পৰম্পৰা সিচঁৰতি হোৱাত কালক্রমত ই গদ্য-পদ্য ধর্ম্মী অথবা অমিত্রাক্ষৰীয়া ৰীতি ললে। পূর্ব্বে গদ্য বুলিলে পদ্যক বুজোৱাৰ উল্লেখ অৱশ্যে কোনো কোনো প্রাচীন পুথিত আছে। 'কথা-গুৰুচৰিত' পুথিত শঙ্কৰদেৱৰ

আগু ৰচনাৰ প্ৰসঙ্গত লিখিছে—"আৰু শব্দ অক্ষৰ শক্তি নমাই গদ্য কৰিলে; "খগচৰ নগধৰ" আ কাৰ ই কাৰ নাই, শুদা।" মন্ত্ৰবোৰ গীতৰ দৰে বিশিষ্ট সুৰ ধৰি গোৱাৰ নিয়ম ; সেই হেতুকেও ই কবিতাৰ ৰূপ লব পাৰে। ইয়াৰ বাহিৰেও মাজে মাজে দুই চাৰি শাৰী বাক্যৰ দৈৰ্ঘ্যৰ সমতাই, অনুপ্ৰাসৰ সংযোজনাই আৰু শেষ বাক্যাংশৰ মিলনে, ইয়াক ছন্দবদ্ধ ৰচনাৰ শাৰীলৈ তুলিছে। মাজে মাজে একে শাৰীকেই দুই তিনিবাৰ দোহৰাৰ কাৰণেও সি ঘোষা বা দিহাৰ ৰূপ লৈছে। তলৰ উদ্ধৃত মন্ত্ৰই এই মন্তব্যৰ প্ৰমাণ দিব :— "জল কৰতীয়ে ধৰালে ডাঁটি। আমুকাৰ গাৱৰ মন্দ কৰা জল কৰতীয়ে পেলাইলে কাটি॥ ক্ষেতৰ ক্ষেতৰী বাণ জলকৰতীয়ে কাটি কৰিলো নিৰ্য্যাণ। চামোন যক্ষ যক্ষিণী বাণ জলকৰতী মন্ত্ৰে কাটি কৰিলো নিৰ্য্যাণ॥"……

সাহিত্যৰ ফালৰ পৰা মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ একেবাৰে মূল্য নোহোৱা নহয়। বৰঞ্চ গদ্য-পদ্য মিশ্ৰিত এই মন্ত্ৰপুথিসমূহক অসমীয়া সাহিত্যৰ আদি নিদৰ্শন বুলি ধৰিব পাৰি। কেইবা থনিও মন্ত্ৰপুথিৰ বৰ্ণনা, ৰূপক-উদাহৰণৰ সংযোগত মনোমোহা হৈ উঠিছে। "সুদৰ্শন চক্ৰ কৰতী"ত থকা ব্ৰহ্মাদেৱৰ দিব্য সভাৰ বৰ্ণনা মনোৰম—

"ব্ৰহ্মাদেৱ বহি আছে চমৎকাৰ কৰি। আদি পূবত বসিলা ইন্দ্ৰ যম দক্ষিণত। উত্তৰত কুবেৰ বৰুণ। পশ্চিমত আনো দেৱগণ আছে সভা পাতি। সেহি সমাজক চক্ৰে দেখিলেক পাছে। দেখি থৰহৰি কাম্পে যত প্ৰজা আছে। চমৎকাৰ কৰি ইন্দ্ৰ সুৰপতি কাম্পে যম বৰুণ কুবেৰ। মেৰু মন্দৰ কাম্পে কৰি থৰ থৰ। কোটি সূৰ্য্য সম যেন চক্ৰ সুদৰ্শন। প্ৰলয়ৰ অগ্নি যেন দহি কৰে ছন্ন। ভৰক ভৰক কৰি গাৱে লাগে জুই। পলাই দেৱ দৈত্য চেঞ্চাপোৱা হুই॥ চাৰিবাক শঙ্কা নাহি চক্ষু যায় ফুটি। যাকে যৈতে পাৱে চক্ৰ পেলাইলো কাটি॥"…

সুদৰ্শন চক্ৰৰ ভয়ত অত্ৰাহি হৈ পলোৱা ভূত সকলৰ বৰ্ণনাতো এটি সুন্দৰ ধেমেলীয়া চিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে। বিষয় বস্তু সাধাৰণ হোৱাৰ হেতু, ভাষাও ঘৰুৱা কৰা হৈছে।

"কাৰো একো থান কাণ কুলাৰ সমান। এক কাণে দুই কাণ আৰু চাৰি কাণ॥ এক ভৰি দুই ভৰি কাৰো কোঙা ভৰি। চক্ৰৰ ভয়ত সবে পলাই লৰৰি॥ অতি কতো ঢেলা কতো কলা কতো কুজা কতো খোৰা কতো বেজীমুৱা। কতো দান্ত আছন্ত জোঙ্গা জোঙ্গা॥ চক্ৰৰ ভয়ত লাগি পলাই নিৰন্তৰ। কতো কুকুৰমুৱা উটমুৱা বেঁকা ভৰি পেঙা পেঙেৰি॥ কতো ৰৰামুৱা

বাঘমুৰা কতো দীঘলমূৰা। কতো দীঘলপেটা কতো জিভা মেলি থকা কতো মুখে বৰ লাল কতো ওপৰচকুৱা কতো ঠেতু ভগা কতো কামোৰীয়া পেটা॥ জুতুলা জুতুলি চুলি কাৰো মুৰ জোঙ্গা। কাৰো হাত চুটি দুই ভৰি চুটি কাৰো পেট যায় মাটীত বাগৰি॥ বেঙৰ সমান চক্ষু চেপেটা নাসিকা। কাৰো চুটি ঢোল পেট কতো বেঙমুৰা॥ কতো চকু কণা কতো চকু খাল চাল সুতুৰা সুতুৰি। কাৰো দুই ভৰি ফুৰে মাটিত চুচৰি॥ গাৰত হাৰৰ মালা ভস্ম ধূলি। কতো দুই ভৰি আছে ওপৰত তুলি। কতো ফেচা নকা শাশন শলিয়া। সবে যক্ষ পলায় লৰৰি।"

চতুৰ্থ অধ্যায়

কথা-গীতাৰ গদ্য

অঙ্কীয়া নাট আৰু মন্ত্রপুথিত কেৱল অসমীয়া গদ্যৰহে প্রাচীন নিদর্শন পোৱা গৈছে। কিন্তু অসমীয়া গদ্যক পোনপটীয়া আৰু প্রধানকৈ সাহিত্যৰ ৰচনাত ব্যৱহাৰ কৰে ভট্টদেৱে; তেওঁৰ হাততেই অসমীয়া গদ্য ৰীতিৰ বান্ধ দৃঢ় হৈ গদ্য সাহিত্যই পৰিপুষ্টি লভে; আৰু চিন্তা বস্তু পৰিস্ফুটভাৱে প্রকাশ কৰিবলৈ সমর্থ হয়। ৺বৈকুণ্ঠনাথ কবিৰত্ন ভাগৱত ভট্টাচার্য্যদেৱৰ সময় ১৪৮০—১৫৬০ শকৰ ভিতৰত বুলি ধৰা হৈছে। তেখেতৰ গদ্য পুথিৰ ভিতৰত কথা-ভাগৱত আৰু কথা-গীতা। কথা গীতাৰ প্রাচীনত্বৰ বিষয়ে আচার্য্য প্রফুল্ল ৰায়ে কৈছে,—

"Indeed the Prose Gita of Bhattadeva composed in the sixteenth century is unique of its kind.......It is a priceless treasure. Assamese prose literature developed to a stage in the far distant sixteenth century which no other literature of the world reached except the writings of Hooker and Latimer in England."

ভট্টদেৱৰ বহুমূলীয়া কথা সাহিত্যৰ ভিতৰত 'কথা ভাগৱত' পূৰ্ব্বৰ ৰচনা বুলি স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্র গোস্বামীদেৱে সিদ্ধান্ত কৰিছে। কথা-গীতাৰ পাতনিত তেখেতে লিখিছে—"কথা-ভাগৱতৰ ভাষাতকৈ কথা-গীতাৰ ভাষা বেছি কোমল আৰু সৰল। কথা-ভাগৱতত যিমান পুৰণি অপ্রচলিত শব্দৰ ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায় কথা গীতাত সিমান নাই। কথা-ভাগৱতৰ ৰচনাতকৈ কথা-গীতাৰ ৰচনাও বেছি প্রাঞ্জল আৰু মধুৰ। ওপৰত দেখুওৱা হেতুবাদৰ পৰা আমি কথা-গীতাক, কথা-ভাগৱতৰ পাছৰ গ্রন্থ বুলি অনুমান কৰোঁ।" সম্পূর্ণ কথা-ভাগৱত ছপা আকাৰে আমাৰ হাতত নথকাত এই পুথিৰ বিস্তৃত আলোচনা কৰা নহল।

ভট্টদেৱৰ ৰচনাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ যোৱাৰ প্রাৰম্ভতে কি উদ্দেশ্যে তেখেতে গতানুগত পথৰ পৰা আঁতৰি কথা-সাহিত্যত হাত দিছিল

তাকৈ লক্ষ্য কৰা উচিত। ভট্টদেৱৰ লেখনীৰ মূলতে আছিল দামোদৰদেৱ। গোস্বামীদেৱে যথাৰ্থ কথাকে কৈছে—"অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ সৃষ্টি কাৰ্য্যত ভট্টদেৱ যন্ত্ৰ মাথোন, দামোদৰদেৱহে যন্ত্ৰী।" পৰীক্ষিত নাৰায়ণৰ আদেশত দামোদৰ দেৱে পাটবাউসী এৰি বিজয়-নগৰলৈ যাবৰ সময়ত বড়নগৰৰ পৰা ভট্টদেৱক মাতি আনি নিৰ্দ্দেশ কৰিছিল—

"আৰু এক জগত ঈশ্বৰ আজ্ঞা ধৰা।
কথাবন্ধে এক খণ্ড ভাগৱত কৰা॥
পূৰ্ব্বে মহাপুৰুষে কৰিলা দশ স্কন্ধ।
কীৰ্ত্তন ভটিমা ছবি তুলৰী স্বচ্ছন্দ॥
তাত কৰি সুগম কৰিয়ো ভাগৱত।
স্ত্ৰী শূদ্ৰ সৰ্ব্বলোকে বুঝে যেন মত।"

অন্য এঠাইত আছে—

"প্ৰভু দামোদৰৰ আজ্ঞায়ে মহাশন্ত।
শ্লোক ভাঙ্গি ভাগৱত কথা কৰিলন্ত॥
অবিৰোধ স্ত্ৰী শূদ্ৰ চাণ্ডালে পঢ়য়।
সঙ্কোপিয়া কথাৰূপ কৈলা মহাশয়॥"

স্ত্ৰী-শূদ্ৰ-চণ্ডাল সকলোৱে অবিৰোধভাৱে পঢ়িব আৰু বুজিব পৰাকৈ অনুবাদ কৰাই ভট্টদেৱৰ উদ্দেশ্য আছিল। যি কথা-গীতা পঢ়িছে তেওঁৱেই নিসন্দেহে কব যে লিখকে এই বিষয়ে সাফল্য লভিছে। লিখকৰ কৃতকাৰ্য্যতাৰ মূলতে হৈছে কথ্য ভাষাৰ ব্যৱহাৰ। মহাপুৰুষদ্বয়ৰ ৰচনাৱলী সৌষ্ঠৱপূৰ্ণ হলেও, প্ৰধানকৈ সি গীতিমূলক আৰু ব্ৰজাৱলী প্ৰভাৱান্বিত আছিল। গীতাৰ সদৃশ সকলো শাস্ত্ৰৰ মূল বিশ্ব বিখ্যাত শাস্ত্ৰ এখনি অসমীয়া গদ্যলৈ অনুবাদ কৰি ভট্টদেৱে কেৱল অসমীয়া ভাষাক সন্মানিতেই নহয়, অসমীয়া গদ্যকে ভাব প্ৰকাশৰ উজু বাহন কৰি গঢ়ি তুলিলে। ইমান দিনলৈকে অসমীয়া চলিত ভাষা মৌখিক ভাব আদান-প্ৰদানতেহে আবদ্ধ আছিল। ভট্টদেৱৰ হাতত ই নতুন জীৱন পালে; এই দৰেও কব পৰা যায় যে অসমীয়া কথ্য ভাষাই ভট্টদেৱৰ হাতত দ্বিজত্ব লভিলে।

কথ্য ভাষাই ভাব প্ৰকাশৰ উপযোগী বাহন; তাতে মহাপুৰুষৰ ৰচনা কৌশলত ই বিত্তোপন হৈ পৰিছে। এই কাৰণেই কথা-গীতা অসমীয়া সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ। কথা-গীতাৰ ভাষা গুৰু গম্ভীৰ সাধুভাষা; চুটি চুটি বাক্য সংযোগেৰে গভুৰ বিষয়-বস্তু বুজোৱাত লিখকৰ অতুলনীয় ৰচনাক্ষমতা পৰিলক্ষিত

হৈছে। পুথিৰ উদ্দেশ্য আৰু লিখাৰ ভঙ্গীৰ লগত অপূৰ্ব্ব সমন্বয় ঘটিছে। কথা-গীতা পঢ়িলে এনেহে লাগে যেন নাম ঘৰত ৰাইজ গোট খাইছে আৰু ভাগৱতীয়ে শাস্ত্ৰ পাঠ কৰি টীকা সহ ব্যাখ্যা কৰিছে ; মাজে মাজে গভীৰ বিষয়ৰ প্ৰশ্ন তুলি নিজেই যেন তাৰ সমাধান কৰিছে। অন্তৰালৰ এই কথকতাৰ অৱস্থালৈ লক্ষ্য নকৰিলে কথা-গীতাৰ ৰচনা সৌন্দৰ্য্যৰ সম্যক সোৱাদ পাব নোৱাৰি। কথোপকথন, প্ৰশ্ন-উত্তৰ আৰু তৰ্ক-পদ্ধতিৰ ৰীতিৰে গোটেই পুথিখনি ৰচনা কৰা হৈছে। সেইকাৰণেই কথা গীতাৰ প্ৰায়বোৰ অনুচ্ছেদ প্ৰশ্ন সূচক বাক্যেৰে আৰম্ভ কৰা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে অলপ তুলি দিয়া হল।

"যদি বোলা কেতিয়া অবতাৰ ধৰা, তাত শুনা। যেথন ধৰ্ম্মৰ হানি অধৰ্ম্মৰ উত্তৰ হয়; তেথনে সাধুৰ ৰক্ষাৰ্থে, দুৰ্জনৰ নাশ নিমিত্তে, ধৰ্ম্ম প্ৰতিপালন পদে যুগে যুগে মঞি অবতাৰ ধৰোঁ। যেন মাতৃয়ে পুত্ৰক লালন তাড়ন কৰিতেও নিৰ্দ্দয় নহে, তেমনে মঞিয়ো সাধুক ৰাখি অসাধুক নাশ কৰিতেও বৈষম্য শঙ্কা নকৰিবা। মঞি আপুনাৰ ইছাই জন্ম ধৰো। ধৰ্ম্মপালন নিমিত্তে আন লৌকিক কৰ্ম্ম কৰো ; আৰু যি জানে, সি দেহত অভিমান এড়ি মোক ভাৱে। যদি বোলা কেমনে জন্ম কৰ্ম্মক জানিলে তোমাক পাৱে, তাক শুনা।"

জটিল আৰু দাৰ্শনিক তত্ত্বকথা সহজ সৰল কৰি বুজাব পৰাই ভট্টদেৱৰ লেখনীৰ পৰম বৈশিষ্ট্য। গীতাৰ অবিনশ্বৰ আত্মাৰ বিষয়ক শ্লোকটো কেনে ভাবে ব্যাখ্যা কৰা হৈছে তালৈ লক্ষ্য কৰিলেই এই কথাৰ সত্যতা প্ৰমাণ হব। কথাগীতাত আছে—

"পৰমাৰ্থত আত্মাক নমাৰে নমৰে। স্বৰূপত আত্মাৰ জন্ম নাই, মৰণো নঘটে আছে হেনো নোহে, টুটনো নাই, পৰিণামো নেদেখি, বৃদ্ধিয়ো নহয় ; এতেকে শৰীৰ নষ্ট হৈলে, আত্মাৰ নাশ নাই। যি পুৰুষে এই আত্মাক অবিনাশী অজ অব্যয় নিত্য কৰিয়া জানে, সি কাক মৰাইবেক, কাক মাৰিব ?"

ভট্টদেৱৰ লেখনী ব্যাখ্যামূলক বা অনুবাদ হলেও তাৰ ভিতৰতে সম্পূৰ্ণ মৌলিকতা আছে, আৰু তেওঁৰ অসামান্য প্ৰকাশ শক্তিয়ে তাক অতীৱ ৰমণীয় কৰি তুলিছে। ভট্টদেৱৰ ৰচনা সকলোৰে সমাদৃত হোৱাৰ কাৰণ কথা-গীতাৰ সূচনাতেই পৰিলক্ষিত হৈছে। উক্ত পুথিৰ গ্ৰন্থকাৰৰ সূচনাত আছে—"যদ্যপি আমি ৺কৃষ্ণৰ প্ৰসাদে শ্ৰীধৰী, শাঙ্কৰী, দামোদৰী, ভাস্কৰী, চাৰিও টীকা বিচাৰ কৰিছি, তথাপি প্ৰায় শ্ৰীধৰ টীকাৰ মতে কথা নিবন্ধিবো ; তাহাৰ যুক্তি শুনা। শাঙ্কৰী টীকা জ্ঞানক প্ৰধান কৰি ব্যাখ্যা কৰে,

ভাস্কৰী কৰ্ম্মক প্ৰধান কৰে, শ্ৰীধৰী ভক্তি মাত্ৰ নিৰূপণ কৰে, দামোদৰী তিনিয়ো যোগ সমে কহে। এতেকে বৈষ্ণৱ সৱৰ প্ৰীতিৰ অৰ্থে ভক্তি প্ৰধান টীকাৰ মতকে প্ৰায় লিখিবো। ভক্তিৰ অনুকূল দেখি কিছো কিছো তাৱাৰ মতকো নিবন্ধিবো। জ্ঞান কৰ্ম্ম ৰাখিতেসে শাঙ্কৰী ভাস্কৰীৰ বিবাদ, ভক্তিত কিছু বিবাদ নকৰিছে, এতেক ভক্তিপন্থ সবাৰো সম্মত।"

কথা-গীতাৰ অনুবাদ ভাষাগত নহয়। বিষয় বস্তুক 'আত্মসাৎ' কৰি নিজ আদৰ্শ অনুসাৰে প্ৰকাশ কৰিব পৰাতেই লিখকৰ মৌলিকতা প্ৰকাশ পাইছে। টীকাৰ পৰা যুক্তিযুক্ত ভাৱে উপমা আদি উদ্ধৃত কৰি বিষয়-বস্তুৰ ব্যাখ্যা সহজ সৰল কৰিবলৈ কৰা লিখকৰ চেষ্টা লক্ষণীয়। উদাহৰণ স্বৰূপে কথা-গীতাৰ সূচনাৰ সামান্য অংশ তুলি দিয়া হল—

"যেন তৈল বিন্দুমাত্ৰো জল এক প্ৰদেশত পৰিলে সকল জলক ব্যাপয়, ধূলিত পৰিলে পুনু সেহি মতে ৰহে, তেমনে বিশিষ্টজনত উত্তম কথা অল্পে কহিলে, সকল লোকতে প্ৰৱৰ্ত্তে।"

ভট্টদেৱ সংস্কৃত ব্যাকৰণ, স্মৃতি, পুৰাণ, ইতিহাস আদি শাস্ত্ৰত অগাধ পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ পাণ্ডিত্যত মুগ্ধ হৈ বড়নগৰৰ পণ্ডিতসমাজে তেওঁক ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য উপাধি যাচিছিল। ভট্টদেৱ অকল শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যাকাৰেই নাছিল তেওঁ সংস্কৃততো কেইবাখনি পুথি ৰচিছিল। অসমীয়া কথা-সাহিত্যত হাত দিয়াৰ আগতে তেখেতে সংস্কৃতত ভক্তিসাৰ নামৰ এখনি গ্ৰন্থ লিখিছিল। এই কাৰণেই ভট্টদেৱৰ লিখনিৰ ওপৰত সংস্কৃত বাক্য-ৰীতিৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। বিশেষতঃ সংস্কৃতৰ অনুবাদ হোৱাত প্ৰচুৰ তৎসম শব্দই তেওঁৰ লেখনীত ঠাই পাইছে। কিন্তু তৎসম শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য্য হলেও কথা-গীতাৰ ভাষা আড়ম্বৰপূৰ্ণ আৰু দুৰ্বোধ নহয়। বৰঞ্চ ই তেওঁৰ ৰচনাক গাম্ভীৰ্য্যপূৰ্ণ আৰু ওজস্বী কৰিহে গঢ়িছে। তলৰ তুলি দিয়া অংশলৈ লক্ষ্য কৰিলেই এই কথাৰ প্ৰমাণ ওলাব—

"যেন মনুষ্যে জীৰ্ণবস্ত্ৰক পৰিত্যাগ কৰি, নবীন বস্ত্ৰক গ্ৰহণ কৰে, এমনে আত্মায়ো পুৰাণ দেহক এড়ি নবীন দেহক স্বীকাৰ কৰে ; কৰ্ম্ম নিবন্ধ নতুন দেহ অৱশ্যে হৈব। জীৰ্ণ দেহ নাশত শোক কৰিতে নালাগে। এই আত্মাক অস্ত্ৰেয়ো নাকাটে, অগ্নিয়ো নদহে, জলেও কোমল নকৰে, বায়ুয়ো নুশুখায়ে। এতেকে অছেদ্য অদাহ্য অক্লেদ্য অশোচ্য নিত্য সৰ্ব্বগত অচল সনাতন অব্যক্ত অচিন্ত্য অপ্ৰাপ্য কৰি কহে।" (পৃঃ ১৩)

"জলত ৰসৰূপে মহিঁ আছোঁ; চন্দ্ৰসূৰ্য্যত প্ৰভা, বেদত প্ৰণব, আকাশত

শব্দ, পুৰুষত উত্তম, পৃথিৱীত পুনু গন্ধ, অগ্নিত দীপ্তি সকল প্ৰাণীত আয়ু, তপস্বীত তপ, চৰাচৰ ভূতৰ অবিনাশী বীজ, বুদ্ধিমন্তৰ বুদ্ধি. তেজস্বীৰ তেজ, বলৱন্তৰ স্বধৰ্ম্মানুষ্ঠান বল, আপুনাৰ ভাৰ্য্যাত পুত্ৰ হেতু কাম; আনো যে সাত্ত্বিক ভাব শমদমাদি, ৰাজস ভাব হৰ্ষাদি, তামস ভাব শোকমোহাদি, ইসবে মোৰ প্ৰকৃতি গুণৰ কাৰ্য্য পদে, মোত হন্তে জাত হুয়াছে জানিবা।” (পৃঃ ৫১)

“জ্ঞাতব্য পাবন, প্ৰণব, ঋক, সাম, যজু, ফলমোষক মঞিঃ। নিয়ন্তা সাক্ষী ভোগস্থান, ৰক্ষক হিতকৰ্ত্তা, স্ৰষ্টা সংহৰ্ত্তা আধাৰ লয়স্থান অবিনাশী কাৰণ মঞিঃ। আদিত্যৰূপে গ্ৰীষ্মকালত তাপ মঞিঃসে কৰোঁ। বৃষ্টিকালত মঞিঃসে বৰিষো, কদাচিত নবৰিষোঁ। জীৱন মৰন দৃশ্য অদৃশ্য এইসব মোক মানি বহুধাৰূপে উপাসা কৰে। এমনে বহু প্ৰকাৰে ভগৱন্তৰ ভজনা মাৰ্গ আছে।” (পৃঃ ৬৪)

ওপৰৰ উদ্ধৃতাংশ পঢ়োতে কেনে জটিল সংস্কৃত শাস্ত্ৰৰ পৰা এই ব্যাখ্যা কৰা হৈছে তাৰৈ পাহৰিলে লিখকৰ ওপৰত অবিচাৰ কৰা হব। বিশেষতঃ সেই যুগত যথোচিত সমান ব্যঞ্জনা-বিশিষ্ট (connotation) অসমীয়া কথ্য শব্দাৱলীৰ অভাৱত আৰু কথ্যভাষাৰ প্ৰকাশ শক্তিৰ পঙ্গুতা হেতু এই নীতি অনুসৰণ কৰিবলৈ লিখক বাধ্য হৈছিল।

ভট্টদেৱৰ শব্দ সংগঠন সংস্কৃত প্ৰভাৱান্বিত, আৰু সংস্কৃত ব্যাকৰণ অনুসৃত। গতিকে এক প্ৰকাৰে তাক নিখুঁট বুলি দৰ্শাব পাৰি। শব্দৰ ব্যৱহাৰো সঙ্গত হৈছে। শব্দৰ সুসঙ্গত প্ৰয়োগত ভাব প্ৰকাশ সুস্পষ্ট হয় আৰু লেখকৰ উদ্দেশ্যও সফল হয়। বাল্মীকি ৰামায়ণত উল্লেখ আছে যে ছদ্মবেশী হনুমানৰ সুপ্ৰযুক্ত কথা শুনিয়েই শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই সুগ্ৰীৱৰ লগত বন্ধুত্ব স্থাপন কৰি সীতাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। হনুমানৰ সুসঙ্গত কথা শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই লক্ষ্মণক কৈছিল—

“ঋগ্বেদত শিক্ষিত নহলে যজুৰ্ব্বেদ নেজানিলে, আৰু সামবেদত বিদ্বান নহলে এনে ভাৱে কথা কোৱা সম্ভৱ নহয়। এওঁ নিশ্চয় নানা ভাৱে গোটেই ব্যাকৰণ শুনিছে; সেই কাৰণেই বহু বাক্য প্ৰয়োগ কৰা সত্ত্বেও এটি অপশব্দ উচ্চাৰণ কৰা নাই। বাক্য উচ্চাৰণ কৰোঁতে, কথা কওঁতে এওঁৰ মুখ, চকু, ললাট আৰু ভ্ৰূযুগলত—অথবা অন্য কোনো অঙ্গতে কোনো দোষ ঘটা নাই। এওঁৰ বাক্য বাহুল্য শূন্য, সংশয় শূন্য, অবিলম্বিত; এও যি কল্যাণময়ী বাণী উচ্চাৰণ কৰিলে, সি হৃদয়ত হৰ্ষ সঞ্চাৰ কৰে। বক্ষ, কণ্ঠ, আৰু তালু এই তিনি ঠাইৰ পৰা উচ্চাৰিত হোৱা বিচিত্ৰ বাক্যাৱলীয়ে কাৰ চিত্তত আনন্দ নিদিব? আন কি, যি শত্ৰুৱে খড়্গ তুলি আছে, তেওৰ চিত্তও এনে বাক্যই বশ কৰিব।” ভট্টদেৱৰ

বাক্য প্ৰয়োগ এনে সংস্কৃতীয়া আদৰ্শতে গঢ়ি উঠিছিল। অপ্ৰয়োজনীয় শব্দৰ প্ৰয়োগ কম; আনকি বাক্যৰ বিভিন্ন অংশ সম্মিলিত কৰিবলৈ সংযোজক অব্যয়ো যথোচিত ভাবে ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাই। যেবে-তেবে, যি-সি, যাব-তাৰ, আদি শব্দেৰে বাক্য গঠন কৰা ৰীতি অনুসৰণ কৰা হৈছে। যেনে—

'যি জ্ঞানেন্দ্ৰিয়ৰ বৃত্তি ভগৱন্তৰ অধীন মানি কৰ্ম্মেন্দ্ৰিয়ৰ কৰ্ম্মকো ভগৱন্তত অৰ্পণ কৰে সি চিত্তশুদ্ধি দ্বাৰায়ে জ্ঞান পাৱে।'

'যাৰ ইন্দ্ৰিয় অধীন হৈল, তাৰ বুদ্ধি স্থিৰ হৈল।'

'যি দেৱতাক যজে সি বিনাশী দেবলোক পাৱে।'

যেমনে-তেমনে, যেখনে-তেখনে আদিৰেও বাক্য সংলগ্ন কৰা হৈছে। যদি বোলা, এতেকে, ইদানীক আদি শব্দেৰে সাধাৰণতে বাক্য আৰম্ভ হৈছে। নিষেধাৰ্থ 'ন' একাৰ বা আকাৰ যোগ নোহাৱাকৈয়ে ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে— নহে, নপাৰে, নপাৱে, নজানে, নথাই, নথাকো, নসম্ভৱে ইত্যাদি। দৃঢ়তা বুজাবৰ কাৰণে শব্দৰ শেষত ও আৰু এ সংযোগ কৰা হৈছে। যেনে—

'অকুলীন অনধিকাৰীকো সংসাৰত মোচন কৰাই।"

'স্ত্ৰী শূদ্ৰাদিও মোকে সেৱা কৰি পৰম গতি পাৱে।'

'ইন্দ্ৰাদিক ভজে বুলি তাৰাকো উপেক্ষা নকৰো।'

প্ৰশ্নাৰ্থে 'কেমন' শব্দ ব্যৱহাৰ হৈছে। সম্ভ্ৰমসূচক অৰ্থত তেৰা, তেৰাসব, আৰা, যাৰা, তান আদি সৰ্ব্বনাম প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। সাধাৰণতে বহুবচন 'সব' শব্দেৰে গঢ়া হৈছে। প্ৰথম পুৰুষত একবচনৰ 'মই', 'মোৰ', 'মোক' আদিৰ ঠাইত স্থানভেদে 'আমি' 'আমাৰ' 'আমাকৰ' প্ৰয়োগ লক্ষণীয়। যথা— আমি মাৰিবে ইচ্ছা নকৰি; আমি মন্ত্ৰিত শুনিছি; আমি তাকেসে কৰি; মহাপাপ কৰিতে আমি নিশ্চয় কৰিলো; আমাক বিষ দিয়া মাৰিতে চাইছে; আৰাক বধিলে আমাক দোষে পাইব, ইত্যাদি।

বিভক্তি প্ৰয়োগ সম্বন্ধে বিশেষ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া নাই। চতুৰ্থীৰ 'লৈ' আৰু পঞ্চমীৰ 'পৰা'ৰ ঠাইত একাদিক্ৰমে 'ক' আৰু 'হন্তে' প্ৰয়োগ হৈছে। অসমীয়া ব্যাকৰণমতে সংজ্ঞাবোধক শব্দ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম হলে, তাৰ শেষৰ দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ অক গুচে। এই সূত্ৰ কথা-গীতাত ঠায়ে ঠায়ে লঙ্ঘন কৰা হৈছে। যেনে—দুই সেনাৰ মধ্যত উত্তম ৰথক ৰাখিবা; অনন্ত বিজয় নাম শঙ্খক যুধিষ্ঠিৰে বজাইলা; ৰাজ্য ভোগ সুখক ইছা কৰি। যিবিলাক ক্ৰিয়া সকৰ্ম্মক আৰু অকৰ্ম্মক দুয়োৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি, সিহঁতৰ লগত সম্বন্ধ হোৱা সংজ্ঞা

আৰু সৰ্ব্বনাম শব্দত প্ৰধানকৈ সপ্তমী বিভক্তিৰ 'আত' হে প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। যেনে ঃ—মোত কহা ; তাত শুনা ; মোত চিত্ত দিয়া ; সকল ভূতকো মোতে বুজিবা। সংস্কৃত প্ৰত্যয় অনুসৰি—যুজন্তা (বীৰসব) ; জানন্তা (ফল), কৰন্তা (যতন), চিন্তনি আদি শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে।

বিশেষণৰ প্ৰয়োগতো সংস্কৃতৰ নীতিকেই পালন কৰা হৈছে, অৰ্থাৎ বিশেষ্যৰ লিঙ্গকে বিশেষণেও অনুসৰণ কৰিছে। যেনে—স্ত্ৰী সব দুষ্টা ; প্ৰকৃতি মোৰ অংশৰূপা ; মায়া অলৌকিকী গুণময়ী অতি দুস্তৰা, নিকৃষ্টা প্ৰকৃতি।

গৌণ আৰু মুখ্য দুয়ো উক্তিৰেই প্ৰয়োগ আছে। কিন্তু গৌণ উক্তিৰ চিন 'যে' ব্যৱহৃত হোৱা নাই। শুনা, কহন্ত আদি শব্দৰে মুখ্য উক্তি আৰম্ভ হৈছে। সন্ধি আৰু সমাসত সংস্কৃত ব্যাকৰণকেই মানি চলা হৈছে। সন্ধিৰ যথোচিত প্ৰাচুৰ্য্য আছে ; কিন্তু দীঘল সমাস নিচেই কম সংখ্যাহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

সংস্কৃতৰ দৰে অসমীয়াত মৌলিক ধাতুৰ প্ৰাচুৰ্য্য নাই। সংস্কৃত ধাতুৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বিশেষ্য বা বিশেষণ ৰূপত কৰ, হ আদি মৌলিক ধাতু যোগ কৰি ক্ৰিয়াপদ সম্পন্ন কৰা হয়। যেনে, বাদ্য কৰিলা ; চিন্তিত হৈলা। এনে ধাতুৰ প্ৰয়োগত বাক্য সহজ হলেও ৰচনাই গাম্ভীৰ্য্য শক্তি হেৰুৱায়। কথা-গীতাত মৌলিক আৰু যৌগিক দুয়ো বিধ ক্ৰিয়াপদ পোৱা গৈছে। বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ক্ৰিয়াপদৰ ব্যৱহাৰে ভট্টদেৱৰ ৰচনাক সুললিত কৰি তুলিছে। সংস্কৃত আৰু কথ্য দুয়ো ভাষাৰ ক্ৰিয়া পদৰে সুসঙ্গত প্ৰয়োগত লিখক সিদ্ধহস্ত। উদাহৰণ তলত তুলি দিয়া হল—

'শ্ৰীকৃষ্ণে পাঞ্চজন্য শঙ্খক বাদ্য কৰিলা ; অৰ্জ্জুনে দেবদত্ত নাম শঙ্খ বজাইলা ; পৌণ্ড্ৰ নাম মহাশঙ্খক ভীমে ফুঙ্কিলা ; অনন্ত বিজয় নাম শঙ্খকে যুধিষ্ঠিৰে বজাইলা। নকুলে সুঘোষ নাম শঙ্খক, সহদেৱে মণিপুষ্পক ধ্বনি কৰিলা।... আৰো সৱো পৃথকে পৃথকে শঙ্খ শব্দ কৰিলা।' (পৃঃ ৭)।

'যেন পুত্ৰৰ অপৰাধক পিতৃয়ে সহে, মিত্ৰৰ দোষক মিত্ৰে নধৰে, প্ৰিয়ৰ অবজ্ঞাক প্ৰিয়ে নগণে, তেমনে মোৰ অপৰাধক তুমি সহিবে যোগ্য হবা।' (পৃঃ ৮০)

বাক্য শক্তিশালী কৰিবৰ কাৰণে ভট্টদেৱৰ লেখনীত নাম ধাতুৰো প্ৰয়োগ হৈছে। যেনে, ব্যাপিলা, সন্তোষিছা, প্ৰপঞ্চিছা, অভ্যাসিবে, নিষ্কমিৱ, নিচিন্তিৱ, বিবেচিৱ, প্ৰবৰ্ত্তান্ত ইত্যাদি।

বৈষ্ণৱ কবিসকল লেখনীত ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন কালৰ ৰূপৰ প্ৰয়োগ কম বুলি

আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। কিন্তু ভট্টদেৱৰ লেখনীয়ে এই গতানুগত প্ৰথাৰ পৰা নিষ্কৃতি লভিছে। তেখেতৰ ৰচনাত ক্ৰিয়াপদৰ নানা কালৰ ৰূপৰ সামঞ্জস্য ঘটিছে; ই সচাঁকৈয়ে লিখকৰ ৰচনা কৌশলৰ গৰিমা প্ৰকাশিছে। একেখিনি কথাৰ মাজত ক্ৰিয়া পদৰ কেইবাটাও কাল সংযোগ কৰা আধুনিক সকলো ভাষাৰ ৰচনাৰে ৰীতি। ভট্টদেৱ অসমীয়া সাহিত্যত এই বিষয়ে পথ প্ৰদৰ্শক। তলৰ উদ্ধৃতাংশলৈ মন কৰিলেই এই কথাৰ যথাৰ্থতা প্ৰকাশ পাব—

'হে অচ্যুত এই উভয় সেনাৰ মধ্যত মোৰ ৰথক ৰাখিয়ো, যাৱন্তে যুঝন্তা বীৰসবক চাওঁ, বুলিবা তুমি যুজন্তাসে, যুদ্ধচাবা নহৱা; তাত শুনা। মঞি কাৰ সমে যুদ্ধ কৰিম, দুৰ্ব্বুদ্ধি দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰীতি কৰিবাক ইছাই যি যি বীৰসব আসিছে তাৰাক চাওঁ; তাৰত দুই সেনাৰ মধ্যত উত্তম ৰথক ৰাখিবা।' (পৃঃ ৭)

"...প্ৰাণী সবে সংসাৰ বৃক্ষৰ ৰূপ নলভে, যাৰ আদি অন্ত স্থিতিও নাই। অস্থিৰ হুয়ো অত্যন্ত বদ্ধমূল হুয়াছে। এতেকে আক দুৰ্ভেদ অনৰ্থকৰ জানি অহম্মমতা ত্যাগি দৃঢ় অস্ত্ৰ ধৰি সংসাৰ বৃক্ষক ছেদ কৰি তাৰ মূল পুৰুষোত্তমক বিচাৰ কৰিব। যাক পায়া পুনু নিবৰ্ত্তি নাহে, যাত হন্তে সংসাৰ বিস্তাৰ হুয়াছে, সেই আদি পুৰুষত শৰণ লৈয়া থাকিব।'

অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ প্ৰাচুৰ্য্যও আছে। একে বাক্যতে একাধিক অসমাপিকা সংযোগ কৰি গদ্য ৰচনা কৰা হৈছে। উদাহৰণ—

'সকল ইন্দ্ৰিয়ক নিৰোধি মনকো হৃদয়ত স্থিৰ কৰি বিষয়ৰ গ্ৰহণ স্মৰণ এড়ি ভ্ৰুৰ মধ্যত প্ৰাণক ৰাখি ধৈৰ্য্যক আশ্ৰয় কৰি মুখত নাম উচ্চাৰি নামৰ অৰ্থ মনত স্মৰি দেহক এড়ি যি যাই সি পৰম গতিক পাৱে।' (পৃঃ ৫৭)

কোনো বিশেষ্য পদ বা ব্যক্তিবোধক সৰ্ব্বনামৰ পাচত বিশেষণ বা বিশেষণ-স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা কোনো বিশেষ্য পদ থাকিলে, হ ধাতুৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কাল উহ্য থকা অসমীয়া ব্যাকৰণ সঙ্গত। বাক্যৰ শেষত 'উচিত' শব্দ থাকিলেও এই সূত্ৰ খাটে। কিন্তু কথা-গীতাত এই নিয়ম ব্যতিক্ৰমে উচিত হয়, যোগ্য হয় আদিৰে বাক্য শেষ কৰা দেখা গৈছে।

পচ্ ধাতুৰ পৰা পচাঞু আৰু সৃজ্, ধাতুৰ পৰা স্ৰজাঞু আদি অসমীয়া ৰূপ পোৱা গৈছে। ব্ৰজাৱলী ক্ৰিয়াপ্ৰদৰো চিন ঠায়ে ঠায়ে আছে। বিশেষকৈ শুন, কহ, পুছ, কৰ আদি ধাতুৰ প্ৰয়োগত। কোনো কোনো ঠাইত একে ক্ৰিয়াপদেৰে

দুই ৰকমৰ ৰূপ ব্যৱহৃত হৈছে, যেনে—হৈব, হইব ; হোৱা, হয়া। ই নিশ্চয় পূৰ্ব্ব আৰু কথ্য ভাষাৰ সংমিশ্ৰণৰ ফল। নিত্য বৰ্ত্তমানৰ 'হু' বিভক্তিৰ ঠাইত আৰু স্বৰূপ বৰ্ত্তমানৰ 'ইছোঁ' বিভক্তিৰ ঠাইত 'ই' প্ৰয়োগ হৈছে, যেনে—নকৰি, শুনিছি ইত্যাদি।

পূৰ্ব্বৰ দৰে আখৰ জোটনিত প্ৰাকৃতৰ প্ৰভাৱ নাই ; ই সংস্কৃত আদৰ্শতে গঢ়া। গতিকে ণত্ব আৰু ষত্ব বিধি নিয়মিত ভাবে মানি চলা হৈছে। এঠাইতহে দুঠাইত 'ল' ৰ সলনি 'ৰ' প্ৰয়োগ কৰা হৈছে ; কোনো ঠাইত 'হ' ৰ ঠাইত 'স' ব্যৱহৃত হোৱাৰো পৰিচয় আছে, যেনে পাৰিলেসে (পাৰিলেহে), থাকেসে (থাকেহে) ; 'ও'ৰ ঠাইত উ প্ৰয়োগ নিশ্চয় স্বৰসঙ্গতিৰ (Vowel Harmony) প্ৰভাৱ ; যেনে—কুনে, হুৱাৰে, আপুনাক, তুনাক ইত্যাদি। সমাক্ষৰ লোপ হেতু (Haplology) শব্দৰ সংক্ষিপ্ত উচ্চাৰণত স্থানীয় ভঙ্গী প্ৰকাশ পাইছে, যেনে—নেদা (নিদিয়া), নাইকা (নাইকিয়া), দেখাই (দেখুৱাই)।

ভট্টদেৱৰ লেখনীতে অসমীয়া গদ্যই ব্যাকৰণ সঙ্গত এটি সুনিৰ্দ্দিষ্ট ৰূপ গ্ৰহণ কৰে বুলি পূৰ্ব্বে উল্লেখ কৰা হৈছে। যুক্তিযুক্তভাৱে বিষয়বস্তু ব্যাখ্যা কৰাৰ ভট্টদেৱৰ উদ্দেশ্য আছিল ; আৰু সেই চেষ্টাত তেওঁ বহু পৰিমাণে সফল হৈছিল। ভট্টদেৱৰ এই ব্যাখ্যামূলক ৰীতি পিছৰ যুগত কেনেকৈ বৈষ্ণৱ গদ্য লেখকসকলৰ অনুকৰণৰ আদৰ্শত পৰিণত হৈছিল, সেই কথা অন্য অধ্যাত আলোচনা কৰা হৈছে।

পঞ্চম অধ্যায়

পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ গদ্য

আহোম সকলৰ অসমীয়া সাহিত্যলৈ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ দান হৈছে বুৰঞ্জী। ৰজাঘৰীয়া সকলো বিষয় লিপিবদ্ধ কৰা আহোম সকলৰ নীতি আছিল। আহোমসকলে প্ৰথমে নিজ ভাষাতে বুৰঞ্জী প্ৰণয়ন কৰিছিল। আহোম ভাষাত লিখা, আৰু আহোম ভাষাৰ পৰা অসমীয়ালৈ ভাঙনি কৰা কেইবাখনো বুৰঞ্জীৰ সন্ধান ওলাইছে। পিচৰ যুগত অৱশ্যে ধাৰাবাহিক ভাৱে অসমীয়াতে বুৰঞ্জী ৰচনা কৰা হৈছিল। অসমীয়া সাহিত্যক বুৰঞ্জীবাজিয়ে অপূৰ্ব্বভাৱে মহীয়ান আৰু গৌৰৱান্বিত কৰি ৰাখিছে। বুৰঞ্জীৰ মাজেদিয়েই অসমীয়া গদ্যই আধুনিক ৰূপ পাইছে। বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰি Sir G. A. Grierson-য়ে লিখিছে—
"The Assamese are justly proud of their national literature. In no department have they been more successful than in a branch of study in which India, as a rule is curiously deficient. The historical works or Buranjis are numerous and voluminous. A knowledge of the Buranjis was an indispensable qualification to an Assamese gentleman." (Linguistic Survey of India).

বুৰঞ্জী অসমীয়াৰ মানত "জ্ঞানৰ ভড়াল।" দেশ-শাসনৰ পদ্ধতি, ৰজাঘৰীয়া কাৰ্য্য, সাময়িক ঘটনাৰ বিবৃতি আৰু দেশৰ ডা-ডাঙৰীয়াৰ বিষয়ে জনা, শিক্ষিত সমাজে শিক্ষাৰ এটি অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ বুলি বিবেচনা কৰিছিল। বুৰঞ্জী প্ৰণয়ন অতি পবিত্ৰ কাম। সেই ৰচনাৰ প্ৰাৰম্ভতে দেৱতাৰ প্ৰতি প্ৰণতি জনাই লেখনী ধৰা হৈছিল। বুৰঞ্জীসমূহ সাধাৰণতে ৰাষ্ট্ৰৰ সকলো বিষয়তে জ্ঞান থকা লোকৰ হতুৱাই যুগুত কৰোৱা হৈছিল। বুৰঞ্জী লিখকক ৰজা ঘৰৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় সকলো কাকত-পত্ৰ, আহিলা-পাতি দি সহায় কৰা হৈছিল। ৰজাঘৰীয়া ওখ পদবীৰ বিষয়াই ৰচনা কৰা কেইবাখনিও বুৰঞ্জী পোৱা গৈছে। এই সমূহ কাৰণৰ নিমিত্তে বুৰঞ্জীৰ ভাষা গাম্ভীৰ্য্যপূৰ্ণ আৰু সম্ভ্ৰমসূচক। বিশেষতঃ বিষয়বস্তু সত্য ঘটনাৰ বিবৃতি হোৱাত ভাষাই ভাবপ্ৰৱণতা আৰু অত্যধিক

বাক্যালঙ্কাৰৰ পৰা অব্যাহতি লভিছে। সহজ সৰল ভাৱে বৰ্ণনা কৰাত আৰু দ্বিভাব ব্যঞ্জক প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ অনুপস্থিতিত লেখনী হৃদয়গ্ৰাহী আৰু সৌষ্ঠৱপূৰ্ণ হৈছে।

বিৰাট বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ সমুদয় অংশ এতিয়ালৈকে প্ৰকাশ হোৱা নাই। ৰায় বাহাদুৰ ডাঃ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাদেৱে অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব-বিভাগৰ পৰা ধাৰাবাহিক ভাৱে বুৰঞ্জীসমূহ প্ৰকাশ কৰিছে। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ববিভাগৰ পৰা প্ৰকাশিত গদ্য বুৰঞ্জীৰ ভিতৰত ৺হৰকান্ত বৰুৱা প্ৰণীত 'অসম বুৰঞ্জী' (১৯৩০), 'দেওধাই অসম বুৰঞ্জী' (কেইবাখনি বুৰঞ্জীৰ সংগ্ৰহ ; ১৯৩২), ৺শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাৰ 'তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী' (১৬৮১-ৰ ১৮০৬ অব ঘটনা সম্বলিত ; ১৯৩২), 'কছাৰি বুৰঞ্জী' (১৯৩৬), 'জয়ন্তীয়া বুৰঞ্জী' (১৯৩৭), 'ত্ৰিপুৰা বুৰঞ্জী' (১৯৩৮), 'অসম বুৰঞ্জী' (১৯৪৫) আদি বুৰঞ্জী সমূহেই প্ৰধান। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পৰাও 'পুৰণি অসম বুৰঞ্জী' আৰু 'পাদশ্বাহ বুৰঞ্জী' নামৰ দুখনি বুৰঞ্জী প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

প্ৰকাশিত আটাইকেইখনি বুৰঞ্জীৰ সঠিক ৰচনা কাল নিৰ্ণয় হোৱা নাই। সম্ভৱতঃ ষোল শতিকাৰ শেষ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি উনৈশ শতিকাৰ আগ ভাগলৈকে বুৰঞ্জী ৰচনা চলি আছিল। কালক্ৰমণি স্বৰূপে কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিয়ে প্ৰকাশ কৰা "পুৰণি অসম বুৰঞ্জী"-কেই প্ৰাচীনতম বুলি ধৰিব পাৰি। পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ ৰচনা কাল সম্বন্ধে স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে উক্ত পুথিৰ পাতনিত লিখিছে—"এই বুৰঞ্জীখনিত আহোম ৰাজ্যৰ উৎপত্তিৰ পৰা স্বৰ্গদেৱ গদাধৰ সিংহৰ মৃত্যু পৰ্যন্ত লিখা আছে। গদাধৰ সিংহৰ পুত্ৰ ৰুদ্ৰসিংহ পাটত উঠাৰ কথাৰ উল্লেখ আছে, কিন্তু তেওঁৰ ৰাজত্বৰ বিষয়ে আন কোনো কথা নাই। সেইগুণে এইখন গদাধৰ সিংহৰ ৰাজত্ব পৰ্য্যন্ত বুৰঞ্জী বুলি ধৰিলেহে ঠিক হয়। গদাধৰ সিংহই ১৬০৩ শকৰ পৰা ১৬১৭ শকলৈকে ৰাজত্ব কৰে। সেই গুণে এই বুৰঞ্জীৰ ভাষা ১৭ শতিকাৰ অসমীয়া গদ্য ভাষাৰ চানেকী বুলি ধৰিলে ভুল কৰা নহব।" এই একে সময়ৰে 'স্বৰ্গ নাৰায়ণ দেৱ মহাৰাজাৰ আখ্যান' নামৰ বুৰঞ্জী অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগে 'অসম বুৰঞ্জী' নাম দি অলপতে প্ৰকাশ কৰিছে। ডাঃ ভূঞাদেৱৰ মতে 'অসম বুৰঞ্জী'ৰ ৰচনাকাল ১৬৮১—১৬৯৫ৰ ভিতৰত।

পণ্ডিত গোস্বামীদেৱে কথা-গীতা ১৫১৬ শকৰ পিছত লিখা বুলি উক্ত পুথিৰ পাতনিত মত প্ৰকাশ কৰিছে। গতিকে 'পুৰণি অসম বুৰঞ্জী' আৰু

'কথা গীতা' ৰচনা কালৰ ভিতৰত প্ৰায় এশ বছৰ ব্যৱধান। এই এশ বছৰৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাই কি গঢ় ললে তাৰ প্ৰকৃত নিদৰ্শন পুৰণি বুৰঞ্জীয়ে বঢ়িয়াকৈ দৰ্শাইছে। ভট্টদেৱে কাব্যৰীতিৰ পৰা আঁতৰি আহি গদ্যত পুথি ৰচনা কৰি কথ্য ভঙ্গিমাক সাহিত্যত ঠাই দিলে সঁচা, কিন্তু গতানুগতিক ৰীতিৰ পৰা তেওঁ একেবাৰে মুক্ত হব পৰা নাছিল। বিশেষতঃ ভট্টদেৱ নিজে সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত আছিল আৰু তেওঁ অনুবাদ কৰিছিল মূল সংস্কৃত পুথি; গতিকে অতৰ্কিতে হলেও তেওঁৰ ৰচনাত প্ৰচুৰ তৎসম শব্দ প্ৰয়োগ হৈছে আৰু ৰচনাভঙ্গীয়ে সংস্কৃতীয়া গঢ় লৈছে। কিন্তু সময়ৰ ব্যৱধানৰ কাৰণেই হওক নাইবা বিষয় বস্তুৰ কাৰণেই হওক, পুৰণি বুৰঞ্জীৰ ভাষা এই দুয়ো বিষয়ে স্বাধীন। অসম বুৰঞ্জীৰ লগত শাস্ত্ৰীয় দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ সম্বন্ধ নাই। ই ৰাজপৰিয়ালৰ ঘৰুৱা বৃত্তান্ত আৰু এই ৰচনাৱলীৰ লেখক বিদগ্ধ সংস্কৃত পণ্ডিত নহয় বুলিও অনুমান কৰিব পাৰি। মুঠতে কবলৈ গলে পুৰণি বুৰঞ্জী বৈষয়িক ব্যক্তিৰ ঐহিক বিষয়ৰ উক্তি। গতিকে ইয়াৰ ভাষাই যে সমসাময়িক কথ্য ভাষাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে তাক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। এই বুৰঞ্জীৰ ভাষাৰ অনুকৰণতে অৰুণোদয়ৰ সহজ সৰল গদ্য গঢ়ি উঠিছিল।

পুৰণি অসম বুৰঞ্জী কথ্য ভাষাৰে ৰচনা হোৱাত ইয়াৰ ভাষা সহজ আৰু অনাড়ম্বৰ। বাক্য-ৰীতি সৰল, শব্দ-যোজনা আৰু জতুৱা ঠাঁচ ঘৰুৱা অসমীয়া। পণ্ডিত গোস্বামীদেৱে এই পুথিৰ বিষয়ে লিখিছে—"ইয়াৰ লিখাত ক'তো বাহুল্য কথা নাই। ক'তো অতিৰঞ্জনৰ চেষ্টা নাই। ভাষা যেনে সৰল, তেনে আঁত নলগা। কোনো সঁচা কথাকে গোপন কৰিবৰ চেষ্টা নাই। ৰজাঘৰৰ অনেক চেঁকা লগা কথাও এই বুৰঞ্জীত খোলাখুলি ভাবে লিখা আছে।" বিষয়-বস্তুৰ প্ৰকাশত নিভাঁজ ঘৰুৱা ভাষাই কি দৰে সহায় কৰিছে তাক তলত তুলি দিয়া অংশৰ পৰাই বুজিব পাৰি—

'...পাচে মন্ত্ৰীসকলে বোলে সামান্য ৰজা নহই; ঠাই দিলে দুৰ্গুণ হে পোৱা যাব। একে চোঙ্গতে দুটা কৈ বাঘ কত থাকে? এতিয়া এইৰূপে বোলা যাওক, নড়া ৰাজা ভনীএকক হে দিছে, জীএকক দিয়ক। জীএকৰ সমান ভনীএক হয়নেকি? এইৰূপে কটকীএ কলত গৈ, নড়া ৰাজা বোলে তাত জীয়াৰি দিব নলগা, আপদ গ্ৰস্তত পৰি হে ভনীকো দিলো। এতিয়া যে জীকো খোজে মাকে জীএকে একে লগে সতিনী খাটিবনিকি। ছোৱালী খোজা নহই মোক বিতণ্ডা হে কৰে।' (পৃঃ ২৩)

'গোহাঞে যে কৈছে নড়া ৰাজাক ধৰি আনি কোন ঠাইত থৈ . ৰখা গলহেতেন ভাল হে কৈছে। পহু খেদা কুকুৰে যদি খোজ পালে, সি পহু নাপাইমানে এৰেনে কি? এতেকে নড়া ৰাজাক যদি ইঠাইলৈ ধৰি অনা গলহেতেন সেই বাটে মাণ্ডতৰাএ খেদি আহিলহেতেন।' (পৃঃ ২৫)

'আৰু মহাৰাজা লগ এড়া মানুহক থংকৈ কাটিব খোজোতে ৰজাৰ সহুৰে মাতিলে বোলে মুড়ৰ চুলি দুই এক ডাল পকিলে, তাক কাঢ়িলে সোভা দেখি; সকল যদি পকিল, তাক কাঢ়িলে আপোনাৰ মুড়ত দুখ পাবলৈহে আছে।' (পৃঃ ১২৯)

'...চৰাএ পোৱলি তোলে, ঠোঁঠত ধৰি উক্ৰাই চাই; পাখি জদি গজিল উড়িব জদি পাড়িলে, মাইকিৰ লগত চৰি বুলি আহি বাস লয়হি। পাখি যদি সমান হল, মাইকিএ আধাৰ দিব নোৱাৰি উড়ুৱাই নিয়ে। এক উড়ান দি পৰেগৈ দুনাই বাস নাপাই হি; কোনো সিয়াল কুকুৰে খাই, নাই মানুহে ধৰি নিয়ে, দোয়াবাৰ বাহ নাপাই; কুমাৰে চৰু বেচে, পাইকে হাতত লৈ বজাই চাই, যদি হাতত বাজিল চাৰিকড়া কড়িকো দিয়ে, চৰুকো নিয়ে। সেই যদি হাতত নাবাজে নিয়েনিকি?—(পৃঃ ১৩৪)

'...পাচে আমাৰো গড় তিয়াৰ কৰি বোলে হাতি চাৰি লাদকো নিদিও, আগৰ কাঠ চাৰি জগা কাঠকো নিদিও। মৰিচ চাৰিতাৰ চেইকো নিদিও। সোনা চাৰি বালিকো নিদিও।' (পৃঃ ১৭০)

'...মহকিনা গাওৰ ওচৰতে তাৰে ভাই ভটিজা সলনি হে বন্দিইঁতৰ লগত আছে হি। ইহতক কাটিলে মাৰিলে কোলো বা ৰাখিব নেকি? একোটি মানুহ কুড়ি বছৰে হে হয়। একোটা মানুহ একোখন পৰ্ব্বত। ডাঙ্গৰ শক্ৰ সমীপতে আছে। না কাটি না মাৰি ৰাখিলে এক চকুত মেলিবলৈ পাব। কাটিলে মাৰিলে ৺ৰহে টুটে।' (পৃঃ ১৮৯)

ডাঃ ভূঞা দেৱে পাদশ্যাহ বুৰঞ্জী'ৰ বিষয়ে কৰা মন্তব্যখিনি পুৰণি অসম বুৰঞ্জীতো আৰোপ কৰিব পাৰি। তেখেতে লিখিছে, "...বুৰঞ্জীৰ কথাখিনি শুকান হাড় চাল নহয়, তাত ভাবৰ সমাবেশ আৰু আবেগৰ সৌৰভ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। সেই দেখি এই বুৰঞ্জীখনি বুৰঞ্জীৰ শাৰীৰ পৰা বিশুদ্ধ সাহিত্যৰ অঙ্গীভূত কৰা হৈছে। বুৰঞ্জী আৰু সাহিত্যৰ এনে অপূৰ্ব্ব ত্ৰিবেণী সঙ্গম বুটিছৰ পূৰ্ব্বযুগৰ কোনো ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক সাহিত্যতে দেখিবলৈ পোৱা নাযায় বুলি কলেও সত্যৰ অপলাপ নহব।" উপমা, উপকথা, সাদৃশ্য, দৃষ্টান্ত আদি সাহিত্যৰ আলঙ্কাৰিক

উপাদান উপকৰণৰ সংযোজনাত বুৰঞ্জীৰ বৰ্ণনা সৰস হৈছে। পুৰণি বুৰঞ্জীত উপমা দিবলৈ যাওঁতে এটি উপকথাৰ অৱতাৰণা কৰা হৈছে। ইয়াৰ প্ৰকাশ-ভঙ্গী মনোৰম আৰু বাক্যৰীতি অসমীয়া লেখনীৰ আদৰ্শ। বুঢ়া আইৰ মুখৰ পৰা ওলোৱা দৰে এনে প্ৰাঞ্জল ভাষাৰ সাধু শুনিবলৈ যদিলে—"নাহি ক্ষুধা তৃষ্ণা নবাধয় একো দুখে। যতেক শুনোহোঁ শুনিবাক যায় মতি। অমৃত পীয়ন্তে যেন নযণ্ডে তৃপিতি॥" উপকথাটো এই—

'দুটা মৰা চড়াইৰ যুদ্ধ লাগিল, ই গছৰ পৰা সি গছলৈ যাই তাত বৰ নোৱাৰি ঝোটাপুতিকৈ পৰ্ব্বতত পড়িল; তাৰো পৰা পৃথিবীত পড়িল, অনেক বেলি মূৰ্চ্ছিত হৈ আছিল; দুই পক্ষীৰ যুদ্ধ হস্তিসকলে দেখি তাৰ এক ময়দাৰ যুবা হস্তিএ বোলে এনে ঠাই এড়ি আমি কলৈ যাম; যদি পক্ষী আহে আমি তাক মাৰিব নোৱাৰিম নে কি? এক বুঢ়া হস্তিএ বোলে ইঠাইত থাকিলে আমাৰ কল্যাণ নাই। এনেতে দুই পক্ষী জোটাপুটিকৈ হস্তিসকলৰ আগত পৰিলহি। চক্ষু কৰ্ণত নখ লাগি পা লাগি চক্ষু মুদি হুলস্থূল লাগিল; খালে জোঙ্গে, দোপে বোকায়ে পৰি অনেক মৰিল; দুই চাৰি পলাই এড়াল। এইৰূপে বুঢ়াৰ কথা নলৈ মৃত্যু হল।' (পৃঃ ২২৯—৩০)

পুৰণি বুৰঞ্জীত ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃত-গন্ধী শব্দাৱলী আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ পৰিচয় আছে। কি বিষয়ৰ আলোচনাত কেনে ধৰণৰ ভাষা প্ৰয়োগ সমীচীন তাক লিখকে বঢ়িয়াকৈ বুজিছিল। সেই গতিকেই শাস্ত্ৰীয় সম্বন্ধীয় কোনো কথা উত্থাপন কৰিবৰ হলেই সংস্কৃত-গন্ধী ভাষাৰ আশ্ৰয় লোৱা হৈছে। বাহুল্যৰ ভয়ত মুঠেই এক অংশহে উদ্ধৃত কৰা হল :—

'...তুমি যে বোল দৈবেসে কাৰণ এই গোট সত্য দৈবে যি কালত যাক যি নিবন্ধে ৰাখে, সেই হে হয়। বিশেষতঃ উদয়গিৰি ৺ৰাজাৰো শক্তি হ্ৰাস নাহি দেখি, আৰ অস্তগিৰিৰ পাৎসাৰ ও শক্তি হ্ৰাস নাহি হয়। তত্ৰাপি উভয় পক্ষ মৃত সূৰ্য্য সদৃশ যে বুলিছে, সিতো দিবাকৰ নিদাঘ কালত, প্ৰচণ্ড শিশিৰ কালত মৃদুহে। এতেকে ইগোট দৈবেসে কাৰণ।' (পৃঃ ১৯৮)

পুৰণি বুৰঞ্জীৰ বিষয়-বস্তুৰ প্ৰকাশ শক্তিৰ মূলতে হৈছে বাক্যৰীতি। চুটি চুটি বাক্যেৰে ভাব প্ৰকাশ কৰাত লিখক সিদ্ধহস্ত। অনাৱশ্যকীয় অংশ সংযোগ কৰি বাক্য দীঘল কৰিবৰ প্ৰয়াস নাই। কেইবাটাও দীঘল বাক্য একেলেঠাৰিয়ে ব্যৱহাৰ কৰি লৈ সাধাৰণতে চুটি বাক্যেৰে ভাবৰ সামৰণি মৰা হৈছে। একে বিশেষ্যপদকে পৰম্পৰ সম্বন্ধ থকা বাক্যত যনাই প্ৰয়োগ কৰিলে ৰচনাৰ শ্ৰুতি মাধুৰ্য্য হ্ৰাস পাব

বুলি বহুল ভাবে সর্ব্বনাম শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই একে কাৰণতে পৰস্পৰ সম্বন্ধ থকা বাক্যত কর্ত্তৃপদৰ উহ্যতা লক্ষণীয়। যেনে—

'...দুর্লভ দানী মানী যশস্বী ৰাজা হল। এওঁ পূর্ব্ব জন্মত ব্ৰাহ্মণ আছিল। সন্ন্যাসী হৈ মণিকূট পর্ব্বতত তপস্যা কৰিছিল, সেইবাবে পিঠত ৰাজা হবলৈ, পাচে তেওঁ ১৬২৮ শকত হিড়ম্বদেশক আক্ৰমি ললে। তাত পাচে ১৬২৯ শকত জয়ন্তী দেশ মাৰিলে! পাচে যবনক মাৰিবৰ নিমিত্তে কামৰূপলৈ আহি স্বৰ্গী হল। ১৬৩৬ শকত তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ ৰাজা হল। মহা তেজস্বী ধৰ্ম্মশীল দুর্গা উপাসক। আনো ৰাজ লক্ষণ অনেক আছে।' (পৃঃ ৬)

ওপৰৰ উদ্ধৃত অংশৰ ২য়, ৩য়, ৪র্থ, ৬ষ্ঠ, ৭ম বাক্যৰ কর্ত্তৃপদ উহ্য। দুর্লভ নামটো মুঠেই এবাৰহে উল্লেখ্য কৰা হৈছে ; প্ৰয়োজন অনুসৰি সর্ব্বনামৰ প্ৰয়োগো হৈছে। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া যে সংক্ষেপে লিখিব পৰাতে ৰচকৰ ৰচনা কৌশল প্ৰকাশ হোৱা নাই, কর্ত্তৃপদ উহ্য ৰাখি অৰ্থৰ বিকৃতি আৰু হীন-উক্তি নথটাকৈ ৰচনা কৰিবৰ ক্ষমতাতহে লিখকৰ বৈশিষ্ট্য ফুটি ওলাইছে। প্ৰকাশভঙ্গী শক্তিশালী কৰিবলৈ Parenthesis অর্থাৎ বন্ধনীস্থিত বাক্যাংশৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এক বাক্যৰ ভিতৰতে এক বা একাধিক বাক্যাংশৰ স্বাধীন প্ৰয়োগ (Parenthesis) পুৰণি বুৰঞ্জীৰ বহু ঠাইত লক্ষ্য কৰা যায়। অৱশ্যে এনে প্ৰয়োগৰ পৰা যাতে বাক্য-ৰীতিৰ জটিলতা বৃদ্ধি নহয় তালৈ লিখকৰ যথোচিত চকু আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে তলৰ বাক্যকেইটি তুলি দিয়া হল :—

'দুই গোহাঞিৰ ২ খন, পাচে হাতী মুৰিয়াৰ ৫ খান, ভাত ৰান্ধা তামৰ টেকেলি ৩০৬, তিনি কঠাকৈ চাউল সিজে একোটাত।' (পৃঃ ১৩)

'বাপেক গড়গাঞত ৰাজমন্ত্ৰী নাওবৈচা ফুকন বুঢ়া ৰজাদেৱৰ দিনত।' (পৃঃ ৩৯)

'আৰু চাৰি কুড়ি হাতি পৰিল—মত্ত হাতি'। (পৃঃ ৯০)

সাধাৰণতে পাচে, বোলে আৰু পূৰ্ব্বে আদি শব্দৰে বাক্য আৰম্ভ কৰা হয়। একে লগে কেইবাটাও পাচেৰে বাক্য আৰম্ভ হোৱাত ঠায়ে ঠায়ে স্বৰৰ সমৰূপত্ব বাজি উঠিছে। যেনে, 'পাচে বুঢ়া গোহাঞিক ধৰিবলৈ কোঞৰবোৰে যত্ন কৰিলে ; পাচে গোহাঞে জানি দিহিঙ্গিয়া ৰাজাক ধৰিবলৈ দোলাখনৰে ভিতৰ সোমালগৈ ; পাচে দিহিঙ্গিয়া ৰজাইয়ো জানি নেড়িবি বুলি খোদ আছিল ; পাচে গোহাঞে ৰব নোৱাৰি পলাল দোলা এড়ি।...। পাচে বুঢ়া গোহাঞি...। পাচে ফুকনে ..।' কিন্তু অন্য বিষয়ত সমশব্দৰ ব্যৱহাৰ গুচাবলৈ লিখকে চেষ্টা কৰিছে। তাৰে ফলত ই, ইও, এখেলৈ, এখেৰ, আখেক, সিবোৰ

তোমৰা, তৈৰ, তাৰ আদি নানা ৰূপৰ সৰ্ব্বনাম শব্দ সংযোগ কৰা হৈছে। অনুসৰ্গৰ ভিতৰত এটি, খান, খনি, খন আদিৰ প্ৰয়োগেই সৰহ।

পুৰণি বুৰঞ্জীত কথা ভাষাৰ ধাতুৰ প্ৰচুৰ সুপ্ৰয়োগ হৈছে। নানা ৰূপৰ ধাতুৰ ব্যৱহাৰে ৰচনাৰ সৌন্দৰ্য্য যথোচিত বঢ়াইছে। পুৰণি বুৰঞ্জীত ব্যৱহাৰ কৰা ভালেমান ধাতু আৰু ঘৰুৱা শব্দ বৰ্ত্তমান আমাৰ মাজত অপ্ৰচলিত হৈছে। বৰ্ত্তমান অসমীয়া লিখকসকলৰ পুৰণি সাহিত্য আৰু গাৱঁলীয়া জীৱনৰ লগত সংযোগবিহীনেই ইহাৰ মূল কাৰণ ভাষা সমৃদ্ধিশালী কৰিবলৈ আৰু তাৰ সৌষ্ঠৱ বঢ়াবলৈ হলে এই শব্দাৱলীক পুনৰ আমাৰ লেখনীত ঠাই দিব লাগিব। নিজৰ জাতীয় সাহিত্যৰ পৰা আতৰি বিদেশী সাহিত্যৰ লগত আমি যিমানেই বন্ধুত্ব স্থাপন কৰিছোঁ। সিমানেই বিদেশী শব্দ, জতুৱা ঠাঁচ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমা আয়ত্ত কৰি (অজ্ঞাতভাৱেই হওক) আমাৰ ভাষাত সুমুৱাইছোঁ। এনে প্ৰথাৰ পৰা ভাষাই স্বকীয়ৰূপ হেৰুৱায়। অৱশ্যে ভাষাৰ স্থায়ী ৰূপ বুলি এটা কথা হব নোৱাৰে; কিয়নো ভাষা পৰিবৰ্ত্তনশীল। যুগে যুগে সাহিত্যিকৰ প্ৰতিভাই ভাষাৰ ওপৰত ক্ৰিয়া কৰি ভাষাক বিভিন্ন ৰূপত ফুটাই তোলে। কিন্তু এটা কথা মনত ৰখা উচিত যে ভাষাৰ বাহ্যিক পৰিবৰ্ত্তন ঘটিলেও তাৰ প্ৰাণ অৰ্থাৎ বাক্যৰ গঠন ৰীতি অপৰিবৰ্ত্তনীয়। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গতি যুগে যুগে সলনি হৈ থাকিলেও তাৰ উদ্দেশ্য অবিকৃত, বাৰিধাৰা পূৰ্ব্বৰ দৰেই স্বচ্ছ আৰু নিৰ্ম্মল। ভাষাৰ পৰিবৰ্ত্তনো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ দৰে।

পুৰণি বুৰঞ্জীত শাসন সম্বন্ধীয় শব্দাৱলী আৰু জতুৱা ঠাঁচৰ কি দৰে সুপ্ৰয়োগ হৈছে তাক তলৰ বাক্য সমূহৰ পৰাই বুজিব পাৰি—

গ্ৰাম মাৰিলে; তুৰ্ব্বকৰ বুদ্ধৰ পৰা হিলাই হল; জীয়ৰি এটা বেটীকৈ মেলাইছিল; নজিউৰ ভনীয়েকেৰে বাদ উঠিল; আহমক ধান চোৰ পাই ৪-টকা ৰূপ দাড়িলে; কৰতিয়া গঙ্গাত বহিচেহি; এই সকলক দজাগটত লোৰা লগাই থৰ দিলে; বৰফুকনেও নিতান্ত অছিদ্ৰ হৈ ৰহিল; মাটি বাড়ী দি পাতিলে; দিখৌ মুখত থান দি বলগৈ; ইমান আগলি বঢ়া কথা কৰে; মামু গোবিন্দ মহাৰাজাত হাৰান খাৰ হল; পাৎসা বোলে ভাল মই তাৰ হাৰানা বুটলিম; দগা দি গড় মাৰিলে; বঙালে ফাহি দি মাৰিলে; পুতেকক লোৰা দিলে; সোনামুখাক হাড়ি কৰিলে; থুনবাৰত হে মন সোমাল; নাৱকো লুৰি নিলে ইত্যাদি।

ক্ৰিয়া পদৰ অন্য এটি মন কৰিবলগীয়া বিষয় হৈছে নাম ধাতুৰ ব্যৱহাৰ। এই বিধ ধাতুৰ নিমিত্তে আ, ইয়া আৰু উৱা প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ হৈছে। কিন্তু

যিবোৰ বিশেষ্য পদক নাম ধাতুলৈ ৰূপান্তৰ কৰা হৈছে, সি লক্ষণীয়। বিশেষতঃ এনেবোৰ ধাতু আজিকালি অপ্ৰচলিত। যথা—

'চুটিয়াক খেদি নি দিহিঙ্গমুখ ঠেকালেনি ; তিনি জনা গোহাঞিকো খন্ডিলে ; গাভৰুএও আহোতে বান্ধিলে ; চাৰিটা চহিআলক গদিআলে ; চাউডাঙকো ডৰিয়ালে ইত্যাদি।

সংক্ষেপার্থে মাজে মাজে বাক্যত ক্ৰিয়াপদ উহ্য থাকে। পৰস্পৰ সম্বন্ধ থকা কেইবাটা বাক্যও একে লগে থাকিলে, আটাই কেইটি বাক্যৰ কৰ্তৃপদৰ সলনি এটি ক্ৰিয়াপদ ব্যৱহাৰ কৰাও দেখা গৈছে। যথা—

'পাছে বুড়াগোহাঞি সৰাইত, বৰ গোহাঞি পাণ্ডুত। বাগচোৱাল বৰপাত্ৰ গোহাঞি কুকুৰাত। সৰাইত দিহিঙ্গিয়া ফুকন, পানীত নাওবৈচা ফুকন। অসুৰৰ আলিত কলিয়া বড়িয়া ফুকন। এইৰূপে ৰহি আছে।' ইয়াত বহি আছে ক্ৰিয়া পদটি আটাইকেইটি বাক্যৰে উমৈহতীয়া সম্পত্তি।

ঠায়ে ঠায়ে বৰ্ত্তমান অপ্ৰচলিত ধাতুৰূপ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। আছ আৰু যা (জা) অসম্পূৰ্ণ ধাতুৰে (Incomplete verb root) আধুনিক অসমীয়াত থাক্ আৰু গম্ (গ) অৰ সহায়ত নিজৰ অসম্পূৰ্ণ ৰূপ সম্পূৰ্ণ কৰে। বুৰঞ্জীত আছ ধাতুক অকলেই প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। যেনে :—আছোতে। কথ্য ভাষাৰ আদৰ্শানুযায়ী ক্ৰিয়াপদৰ সংক্ষিপ্ত ৰূপবো প্ৰচলন আছে। যেনে— নাপা (নেপাই), নেদা (নিদিয়), গেচিল ইত্যাদি।

অসমাপিকা ক্ৰিয়া প্ৰচুৰ ভাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। সাধাৰণতে কেইবাটাও অসমাপিকা ক্ৰিয়া প্ৰয়োগ কৰি সমাপিকা ক্ৰিয়াৰে বাক্য অন্ত কৰা হয়। যেনে :—'বৃষ্টি কৰাই নদীকো বঢ়াই বশিষ্টকো স্থানকো বুড়াই পূজাৰ সামগ্ৰীকো উটাই নিলে।' এনে ভাবে একে বাক্যতে কেইবাটাও অসমাপিকা ক্ৰিয়া সংযোগ কৰি ৰচনা কৰিবৰ কৌশল সঁচাকৈয়ে প্ৰশংসনীয়। আজিকালি ভালেমান লিখকে ভাব প্ৰকাশক শক্তিশালী কৰিবৰ নিমিত্তে বাক্যৰ পূৰ্ব্ববৰ্ত্তী অংশ শেষত সংযোক কৰে নাইবা অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰে বাক্য শেষ কৰে। পুৰণি বুৰঞ্জীতো এনে ৰচনা-ভঙ্গিমাৰ পৰিচয় আছে, যেনে—

'এই বুলি তেওঁ ওচৰলৈ হাতী নি খোচাই মাউত গোহাঞিক মৰালে আগৰ কথাকে লই।' (পৃঃ ৩৭)

'আৰু এই লগতে দিলীহিয়াল বুঢ়া গোহাঞি পৰিয়া এথৰ নি গৰুধৰাত পাতিলেনি নৈৰ কাখৰত।" (পৃঃ ৪৪)

'পাচে বায়েক আই কুঞ্ৰীক চাবলৈ আহিল গৰ্ব্ভৰে সৈতে।' (পৃঃ ৪৫)

'এই কথা শুনি তিনি জনা গোহাঞি যুগুতি হুই ভড়ৰিৰ উজনিত তিনি থন দলং বান্ধিলে মানুহ পাৰ হুবলৈ।' (পৃঃ ৮৫)

'পাছে ডাঙ্গৰিয়া সকলেৰে যুগুতি হুই ৰাজা বোলে অনেক দেশলৈ উৰ্ধাস গল গোহাঞি পৰিলত।' (পৃঃ ৯১)।

পুৰণি বুৰঞ্জীয়ে শব্দৰূপ আৰু বিভক্তি সংযোগত আধুনিক নিয়মকে মানি চলিছে। পঞ্চমী বিভক্তিৰ চিন স্বৰূপে 'হন্তে'ৰ প্ৰচলন আছে। ঠায়ে ঠায়ে 'পৰা' অনুসৰ্গ 'পিছত' অৰ্থাৎ ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে, পানীৰ যুদ্ধৰ পৰা আৰু এনে যুদ্ধ নহল। কোনো কোনো ঠাইত বিভক্তিৰ চিন উহ্য থকাও পোৱা গৈছে। বিশেষত্বৰ কাৰণে তলত বাক্য কেইটিমান উদ্ধৃত কৰি দিয়া হল—

এই কথা শুনি মহাৰাজাৰ মনে আনন্দিত হল।

এটা কুকুৰে খুৱালে। দেৱতা খংকৈ……মানুহ পালিব পাচিব দিলে। মানুহ ধৰি পশ্চিমক যাওঁতে। কটকিএ বোলে মই লাগিবৰ নাই। এক দিন ৰাজা পৰ্ব্বতক গৈ আহিলত।

স্বৰ্গদেৱ বুজোৱাত চন্দ্ৰ বিন্দুৰ ব্যৱহাৰ নতুন ৰীতি। বহুবচনত 'গণ' আৰু 'বোৰ' বহুলভাবে ব্যৱহৃত হৈছে। প্ৰশ্নাৰ্থে 'নে কি' নাইবা 'নি কি' ব্যৱহাৰ হৈছে। যেনে,—পাতিম নি কি? খাটিব নি কি? অনুৰূপ শব্দ প্ৰয়োগত কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম মানি চলা হোৱা নাই; গতিকে অনিয়মিত অনুৰূপ শব্দৰে প্ৰাধান্য বেছি। নাও-নওৰা, লুড়া-পুড়া, লৰা-লুৰিটো, ধই-ধাৰণ, ৰণ-বন, বটা-বাহন, গাতি-মাটি আদি অনুৰূপ শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে। তদ্ধিত প্ৰত্যয়ান্ত কেইটিমান নতুন শব্দৰ প্ৰচলনো পোৱা হৈছে। যেনে:—কোঞৰালি (বুঢ়া ৰজাদেৱো কোঞৰালি কালত), দহেকিয়া (সত্ৰাজিতৰ বংসৰ দহেকিয়া পুতেকটিক) ইত্যাদি।

আজিকালি প্ৰচলিত 'বৰ' আৰু 'মৰম' শব্দৰ সলনি ক্ৰমান্বয়ে 'ডাঙৰ' আৰু 'বেথা' শব্দ ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে—ডাঙৰ অসন্তোষ; ডাঙৰ দ্ৰোহীয়া; বেথাকৈ তাৰ নাম দিলে বিমুন পাতৰ; বেথাকৈ লগত লৈ ফুৰাইছিল; বেথাকৈ কতোদিন থাকি চাংমাই পাতিলে।

বৰ্ত্তমান অসমীয়া ভাষাত অপ্ৰচলিত ভালেমান শব্দ পুৰণি বুৰঞ্জীত ব্যৱহৃত হৈছে। এই অপ্ৰচলিত শব্দ সমূহৰ কিছুমান তলত তুলি দিয়া হল।

আওবড়, আইচটি, আৰোৱান, আগাৰিত, উমিৰ, কাইচুপকৈ, কুমুথা, খঙ্গনি,

পচৰঙ্গি, বিলৈগুটি, বেলদাৰ, গোনাওতা, তুল, ঠাটেৰে, পয়জাৰ, পিড়িৰ, লেংহেতিয়া, দড়িআল, ৰাইচাত। মলমা কৰা, মিচাঙ্গ, সুকুৰামাই, লুখুৰাখুনকৈ, ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। কিন্তু পুৰণি বুৰঞ্জীত কিছুমান আহোম ভাষাৰ শব্দও বুজাওঁতেহে এনে শব্দৰ সৰহ ভাগ আহোম সংস্কৃতিৰ লগত সম্বন্ধ থকা বস্তুৰ নাম প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। শেষ দুই আধ্যাত থকা ৰজাঘৰীয়া পত্ৰ সমূহত আৰবী আৰু ফাৰচী শব্দ প্ৰচুৰ পৰিমানে সোমাইছে। ইয়াৰ কাৰণ দুই ৰকমে দৰ্শাব পাৰি। প্ৰথম হৈছে, এই চিঠিবোৰ মোগল সেনাপতি বা বিষয়ালৈ লিখা; গতিকে তাৰ বিষয়-বস্তু তেওঁলোকক সহজে বুজাবৰ নিমিত্তে বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছিল। দ্বিতীয়তে, এই চিঠিবোৰ লিখাত যি সকল বিষয়াক নিযুক্ত কৰা হৈছিল তেওঁলোকৰ বিদেশী ভাষাতো বুৎপত্তি আছিল; গতিকে বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগেৰে নিজৰ পাণ্ডিত্যাৰ পৰিচয় দিবলৈ তেওঁলোকৰ আগ্ৰহ আছিল। এই দুয়ো কাৰণৰ নিমিত্তে চিঠি পত্ৰাদিৰ ভাষা কেনেদৰে গঢ়ি উঠিছিল তাৰ চানেকী তলৰ চিঠিখনিয়েই দিব। চিঠিখনি বৰুৱা আৰু চেটিয়া গোহাঞে নবাব আহলয়াৰ খাঁলৈ লিখিছিল। পত্ৰ এই—

"স্বস্তি সকল মঙ্গলা লিঙ্গিত নিজতনু সৌন্দৰ্য্য পাৰাবাৰ সদৃশ বহন বিশ্ব বিক্ষাতিত সংকিৰ্ত্তি দিবৰ শ্ৰীযুত নবাব আহলয়াৰ খাঁ শুভাশয়েষু। সাহ্লাদপূৰ্ব্বক লেখনং উভয়তঃ প্ৰয়োজনঞ্চ আগে এথা কুশল সতত চাহি বিশেষ লিখন। আৰ পত্ৰ সহিত তোমাৰ বিশ্বাসী ৰচিপা খাঁ ৰঘুৰাই এই দুইজনক যি পঠাইছিলা সিতো আসি শাক্ষাৎ হৈল। আমিও পৰম আহ্লাদে জানিলাম। আৰ ২৩ জন মনুষ্যৰ কাৰণ যে লেখিচা, তাহাৰ প্ৰত্যুত্তৰ আমি বাৰম্বাৰ লেখিয়া তোমাৰ ঠাই ভেজিতেছি।

তথাপি যে বোল তুমি সে ঘাইল কৰিয়াছ, বড় লোকৰ পৃত এমও জানা যাই, এসব বুত। এমত জবাব যে লেখে ই গোট তোমাৰ কোন উচিত। আৰ পূৰ্ব্ব সত্ৰাজিতেৰ সমহাতি খেদাৰ কাৰণ আমালৈ লেখিছিল। সেই কালতে আমাৰ পূৰ্ব্ব ডাঙ্গৰিয়া সকলে অনেকবাৰ নিষেধ কৰিলে, তত্ৰাপি তোমাৰ লোকে হাতী খেদা কৰিলে। পাচে পাহাড়ি লোকে চিদ্ৰপাই অনেক লোক কাটিলে। অদ্যাপি আমাত বদনাম ৰহিছে। সৰ্ব্বকালে পাহাড়ি লোকক ভাত মুঠি মদ টোপা বটা বাহন দিয়া যায়। তথাপি পাহাড় ভিতৰে আহি দুই চাৰি আমাৰো কাটে। দৰঙ্গিকো কাটে। তথাপি যে তুমি সঞ্জাত না কৰ এখন দাতিয়াল ঢেকেৰিত স্থধিচোৰা। আমাৰ বচন সাক্ষাৎ প্ৰমাণ হৈব।

অপৰ দুইজনৰ নিচেয় দোস্তমাৰ্গ সংসাৰ মধ্য কি কাৰণ হৈবেক হেন যে লিখি আচ। সিতো এমতে সে হয়। পূৰ্ব্বাপৰ উভয় পক্ষ পৃত কড়াৰ গোট চলি গৈছে তাক আপুনি জান। এখন যে তোমাৰ পূৰ্ব্ব উমৰাও সকলৰ মৰ্য্যদা ৰূপ ভাব তুমি আপনি হে ৰাখিতে উচিত হয়। আৰ আৰ আন্দ্যু পক্ষ পূৰ্ব্ব পূৰ্ব্ব সকলৰ প্ৰিতো পচয় দাঢ়্যতা ভাব আমি আপুনি হে ৰাখন শ্ৰেয়স হয়।

এতেকে পৰস্পৰেৰ মৰ্য্যাভিমত পৰস্পৰেক সৰ্ব্বদা কৰিবেক এৰূপ পথে যেমত হ্ৰাস না জায় তাৰে কৰিবাক উচিত হয়। খোদায়কে হাবিস কোদাতাসে মাফিক হাম্‌ভি দোস্তৰাথ আছে। এৰুপ যি লেখিয়াছ বিশেষ পৰমেশ্বৰ গুৰু যাক যিৰুপে সামৰ্থ্য কৰে সৰ্ব্বত্ৰে সেয়ে হয়। কদাপি অন্যথা নহয়। এহি মাফিক তোমাৰ আমাৰ সৰ্ব্বথা কৰ্ত্তব্যতা হয়। যাতো তুমি আমি দেবাধীন—একাৰণ কোনো জনেৰ স্বতন্ত্ৰতা নাহি ৰহে, আৰ এ মত সানুকুল্যতা ভাব শত পৃত পত্ৰ গতাগত হৈলে দো তৰফেৰ গোব্ৰাহ্মণ কি কাৰণে সুখী হৈয়া না ৰহিব। এমন পথটা যেমন নবিন বৃদ্ধতাক পায়।

হামেচা তাৰে কৰিবা। আৰ অধিক কি কহিম? আমাৰ উকিল সনাতন ও শ্ৰীকানু শৰ্ম্মা প্ৰমুখতে জানিবা। ইতি—শক ১৫৫৫ ফাগুন তাৰিখ ১০।"

প্ৰকাশিত পুৰণি বুৰঞ্জীত সকলো প্ৰকাৰৰ বিৰাম চিহ্ন ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই চিন সমূহ পুথিত পূৰ্ব্বৰে পৰা আছিল নে সম্পাদকে পিছত সংযোগ কৰি দিছে তাৰ কোনো উল্লেখ নাই। পুথিৰ আখৰ জোঁটনিত সম্পাদকৰ হাত নেলাগিলেও ছপাখানাৰ ভূতে নিশ্চয় দৌৰাত্ম্য কৰিছে বুলি অনুমান হয়। আখৰ জোঁটনিত শিথিলতা আছে। ন, ণ; শ, ষ, স; জ, ঝ, য; ধ, ঢ; ত, ট; চ, ছ; উ, ঊ; ই, ঈ আদিৰ অনিয়মিত ভাবে প্ৰয়োগ হৈছে। গতিকে একেটা শব্দকে বিভিন্ন ঠাইত ভিন্ ভাবে লিখা হৈছে। ৰণ, ৰণ; সোন, সোণ; কন্যা, কণ্যা; ষইকীয়া, সইকীয়া; পাসা, পাশা; জুদ্ধ, যুদ্ধ; জাবৰ, যাবৰ; জি, ঝি; ধেকেৰি, ঢেকেৰি; পাচে, পাছে; আহিচে, আহিছে; মুৰ, মূৰ; প্ৰিতি, প্ৰীতি; সি, সী। ইয়াৰ বাহিৰেও ৰি, আৰু ঋ ৰ সাল সলনি পৰিলক্ষিত হৈছে। যথা—পৃতি, প্ৰিতি, প্ৰীতি; ৰাত্ৰি, ৰাতৃ।

য় আৰু ৱ শ্ৰুতিধ্বনিৰ সলনি প্ৰাকৃতৰ অনুৰূপত ঠায়ে ঠায়ে এ আৰু আ প্ৰয়োগ হৈছে। যেনে—ঘৰিণীএকৰ, জীএকে, দিএ, ঘাএ, শটীএ, ঠাএ, কছাৰীঅনী, নোআৰো, বড়বৰুআ। আ-ৰ ঠাইত 'য়া' লিখা হৈছে। যেনে—য়াছে, য়াহিলে ইত্যাদি।

ষষ্ঠ আধ্যা

বিবিধ বিষয়ৰ পুথিৰ গদ্য

(ক) ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথি

ভট্টদেৱেই কাব্যধৰ্ম্মী অসমীয়া সাহিত্যক গদ্যৰ পিনে ঢাল খুৱায়। ভট্টদেৱৰ ৰচনাৰীতি অনুকৰণ কৰি সমসাময়িক ভালেমান পণ্ডিতে সংস্কৃত পুথি অসমীয়া গদ্যলৈ অনুবাদ কৰে। এই সকলোবোৰ পুথি এতিয়াও পোহৰলৈ অহা নাই। যি সমূহৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে, তাৰ বিষয়েও যথোচিত আলোচনা হোৱা নাই। এনে স্থলত প্ৰতি লেখকৰ প্ৰকৃত পৰিচয় আৰু কালক্ৰমণি নিৰ্ণয় কৰা সহজ নহয়। কোনো কোনো পুথিত বিভিন্ন ধৰণৰ আখৰ-জোঁটনি থকাত আখৰ-জোঁটনিৰ তুলনামূলক চৰ্চ্চাৰ পৰাও সময় নিৰূপণ কৰা টান। গতিকে ভট্টদেৱৰ পৰৱৰ্ত্তী গদ্য লেখকসকলৰ বিষয়ে কাল পৰম্পৰা আলোচনা কৰিবলৈ নগৈ, তেওঁলোকৰ ৰচনাতনো কেনে ধৰণৰ গদ্যৰ নিদৰ্শন পোৱা গৈছে তাৰেহে এই আধ্যাত সামান্য পৰিচয় দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

অসমীয়া শাস্ত্ৰৰ টীকা কৰাৰ প্ৰথম প্ৰয়াস পৰশুৰামৰ 'কথা-ঘোষাত' দেখা গৈছে। এই পুথি মাধৱদেৱৰ অমূল্য গ্ৰন্থ 'নাম-ঘোষাৰ' কথা ভাঙনি। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ সংগ্ৰহালয়ত থকা হাতে লিখা 'কথা-ঘোষা' পুথি খনিৰ তাৰিখ হৈছে ১৬৩৭ শক (১৭১৫ খৃঃ)। 'নাম-ঘোষা'ৰ পদৰ ব্যাখ্যাৰ লগতে লিখকে অন্যান্য শাস্ত্ৰৰ কথাও উদ্ধৃত কৰিছে। তলত 'কথা-ঘোষা'ৰ পৰা অসমীয়া পুৰণি ভাষ্য গদ্যৰ পৰিচয় দিয়া হ'ল ঃ—

"শ্ৰীকৃষ্ণে এ নমো ৰাম ঃ কথা ঃ শ্ৰীকৃষ্ণে আপুনাৰ নিজ মুত্তি মহেশক বন্দিলা ঃ কেনেমু আপুনি নিজ ব্ৰহ্ম হুয়া মুত্তিক নলৈলে ঃ এই কথা হৰিহৰ সম্বাদত আছে ঃ তাৰ পৰা যানি শ্ৰীমাধৱ দেৱে ঘোষা কৰিলন্ত ঃ মুক্তিত নিস্পৃহা জিতো ঃ সেহি ভকতক নমো ঃ ৰসময় মাগোহু ভকতি ঃ সমস্ত মস্তক মণি ঃ নিজ ভকতৰ বৈশ্য ঃ ভজো হেন দেৱ জদুপতি ঃ কথা ঃ সিৱ পুৰাণত কৈছে সিৱে পূৰ্ণক বন্দিলা ঃ কিৱ জাতো ছৈদ্ধ ব্ৰহ্মাণ্ডৰ লোকে ভজিলে সংসাৰ মুক্ত হুইবাৰ কালে ঃ এতেকে সততে বন্দিছা ঃ তেৱে ৰামনাম নিৰঞ্জন ঃ নিৰাকাৰ ঃ নৰোত্তম ঃ নাৰায়ণ ঃ জগজীৱ ঃ জগত কাৰণ ঃ জগধাম ঃ ইয়াকে জিৱৰ কাৰণে শ্ৰীমাধৱ দেৱ ঘোষা কৰিলন্ত ঃ ঘোসা ঃ জাৱ ৰাম কৃষ্ণ নাম ঃ নামে ভৱ সিন্ধুতৰি ঃ

পাবে পৰমস্পদ পাপি জত ঃ সদানন্দ সনাতন ঃ হেনয় কৃষ্ণক সদা ঃ উপাসা কৰোহো হৃদয়ত ॥ কথা ॥ দসম কন্ধত অক্রুৰে তুতি কৰিলা ঃ কি তুতি কৰিলা ॥ ঃ এই কথা মাধৱদেৱে ঘোষা কৰিলন্ত ॥...

এই একে সময়ৰে অন্য এখনি পুথি হৈছে সাত্বত তন্ত্র। এই পুথি সংস্কৃত সাত্বত তন্ত্র পুথিৰ অনুবাদ।

"এই সাত্বত তন্ত্র শাস্ত্রক নিমিষা অৰণ্যত সৌনকাদি ঋষিৰ মাজত কহিব ঃ নাৰদে বোলন্ত ঃ হে মহেশ তোমাৰ মুখত হন্তে পৰম সাত্বত তন্ত্র কথা স্থনিলো ঃ তাত হিঙ্খা কৰ্ম্ম নিষেধ শুনিলো ঃ মোৰ সংসয় জন্মিল ঃ জাতো ভেদে জজ্ঞ কৰ্ম্মত হিঙ্খা কৰণ বিধান কৰিছে ঃ এতেকে হিঙ্খা নিষেধ কৰিলে ঃ বেদমত স্মৃতিমত ঃ কেমনে প্ৰবৰ্ত্তিব ঃ লোকৰ পৰলোক ফলদায়ক ঃ মহেশে বোলন্ত ঃ জানা নাৰদ ঃ জি পুচিলা ঃ হিঙ্খাৰ নিসেধ মঞি কহিলো ঃ কিন্তু তাক অধিকাৰী ভেদে বুঝিবা ঃ জাতো প্ৰবৃত্তি কৰ্ম্ম নিবৃত্তি কৰ্ম্ম ঃ অবিৰোধে কৰিলে স্বৰ্গ পায়ে ঃ পুণ্যক্ষয় ভৈলে আৰোবাৰ জন্মধৰে ঃ জাক পাইলে পুনৰ্ব্বাৰ পতন নাই।"

কৃষ্ণানন্দ দ্বিজৰ 'পূৰ্ণ ভাগৱত' পদ পুথি যদিও, তাৰ মাজে মাজে গদ্যৰ ব্যৱহাৰো আছে। তেওঁৰ ৰচনাৰ উদাহৰণ স্বৰূপে তলত উদ্ধৃত কৰা হ'ল :—

"পঞ্চ মহাভুতৰ আসন কহোঁ শুনা। ৰক্ত মাংসৰ মাঝে ৰস বহিছে। মাংস ভৰি নাৰীৰ মাঝে শব্দ বহিছে। ইৰাও পিঙ্গলা—নাৰীৰ বিন্দু বহিছে, হেথ কমল নাৰীৰ মাঝে স্পৰ্শ বহিছে। এ।হ স্বৰূপে পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম সৎসঙ্গতে আছে। আকাশ ৰহিছে নাৰি পদ্মত। বায়ু ৰহিছে চন্দ্ৰ মণ্ডলত। অগ্নি ৰহিছে কুণ্ডলী ধৰণী নাৰীৰ নাৰীৰ মাঝে। পৃথিবী ৰহিছে ক্ষুদ্ৰ ব্ৰহ্মাণ্ড হুই। এহি পঞ্চ আসন একে পূৰ্ণে ব্ৰহ্মে সূত্ৰক স্বৰূপে হুই আছে।"

'পদ্মপুৰাণ' নামৰ আচাৰ-পদ্ধতি সম্বন্ধীয় গদ্যপুথি থনি ১৭১৮ শকত (১৭৯৬ চন) ৰচনা কৰা হৈছিল বুলি পণ্ডিত গোস্বামীয়ে Descriptive Catalogue of Assamese Manuscripts—অত উল্লেখ কৰিছে। পুথিৰ আদিতে ৰুদ্ৰাক্ষমালা ধাৰণৰ গুণ বৰ্ণোৱা হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নানৰ ফল, একাদশী, জন্মাষ্টমী ব্ৰত পালনৰ মহিমা, বিভিন্ন মাহত কি কি নিয়ম পালিব লাগে, তাৰ নিৰ্দ্দেশ দিয়া হৈছে। কাত্তিক মাহৰ ব্যৱস্থাত আছে—"কাৰ্ত্তিক মাসত যি পৰমেশ্বৰক তুলসী দান কৰে অযুত গো-দানৰ ফল পাই। এই কাৰ্ত্তিকৰ অমাৱস্যাত উল্কা দান কৰিলে পিত্ৰাদি তুষ্ট হই। আৰু মাঘ মাসত যিজনে প্ৰাত-স্নান কৰি ব্ৰহ্মচৰ্য্য ধৰি ঈশ্বৰক চিন্তি থাকে তাৰ মহাপাতেক নষ্ট হুই।"

অন্য এখনি বহুমূলীয়া গদ্যৰ পুথি হৈছে ৰঘুনাথ মহন্তৰ 'কথা ৰামায়ণ'। ৰঘুনাথে 'শত্রুঞ্জয়' নামৰ পদপুথি এখনো ১৬১৮ চনত ৰচনা কৰেছিল। 'কথা ৰামায়ণো' এই সময়ৰ ৰচনা বুলি পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে অনুমান কৰিছে। পুথিখনি ৰামায়ণৰ সম্পূৰ্ণ অনুবাদ নহয়। আদি, অযোধ্যা, অৰণ্য আৰু কিস্কিন্ধ্যা কাণ্ডৰ সংক্ষিপ্ত অনুবাদহে কৰা হৈছে। গোটেই পুথিখনি নাটকীয় ভঙ্গীত লিখা। উদাহৰণ স্বৰূপে বনবাসৰ পূৰ্ব্বৰ ৰাম-সীতাৰ ভিতৰত হোৱা কথোপকথনৰ কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰা হ'ল :—

"নাৰদে কহন্ত, জনক নন্দিনী স্বামি আসিবাৰ দেখি আগবাঢ়ি স্বামীক নমিলা। শ্ৰীৰামৰ ভাৱ দেখি বুলিলা, হে প্ৰাণনাথ, কেনে তোমাৰ মুখ পঙ্কজ ম্লান ভৈল, ৰাজ চিহ্ন কেনে নাহি। শ্ৰীৰামে বোলন্ত, হে পৃয়ে হামাৰ ৰাজ্যপদ গুচি বনপদ ভৈল। চতুৰ্দ্দশ বৰ্ষ বনবাস কৰিতে হামো আজু যাত্ৰা কৰব। এখানে ভৰত ৰাজা হৈব। এহিতো কাৰ্জ্জে অনুসৌচ কৰো। অযোধ্যাৰ নৰ-নাৰী সবে মোৰ পদে তাপ লভিব। তুমি হেন প্ৰিয়াক স্নৰি সৰীৰ এখনে তাপ কৰে। ঈশ্বৰ ইচ্ছা বাধিতে নাহি পাৰি। তুমি কৌশল্যা মাৰ সঙ্গে আমাৰ কুশল চিন্তি ৰহ। পিতৃসত্য ৰক্ষা কৰি চতুৰ্দ্দশ বৰ্ষ বনবাস কৰি অব্যাহতে আসিবো। হে পৃয়ে, তোহো চিন্তা ছাড়ি ৰহ। জানকি বোলন্ত, হে প্ৰাণনাথ, কোন দোষ দেখি হামাক চাড়িতে চাবু। তুমি বিনে সিতাৰ কি-ৰক্ষা হৈব। জাক মুহূৰ্ত্তেক চাড়িতে চিত্তে নাহি সহে হেন তোমাৰ বিৰহ চতুৰ্দ্দশ বৰ্ষক লাগি কৈচে সহিতে পাৰি। যদি মই জনক নন্দিনি হৱো তৱে শ্ৰীৰামচৰণ বিৰহাগ্নিত প্ৰাণ নাহি ৰহিব। এতেকে হামাৰ চিত্ত জানি হে প্ৰাণনাথ কদাচিতো নাহি চাড়বি। তোমাৰ সঙ্গে হামো নিষ্টে বনে চলবো। শ্ৰীৰামে বোলন্ত, হে পৃয়ে নাৰী সহিত বনবাস অতি নিন্দিত। আৰো যম সদৃশ ৰাক্ষস পিশাচৰ আলয়, হস্তি সিংহ ব্ৰাঘ্ৰৰ আলয়, কুশ কণ্টকাদি হেতু অতি দুৰ্গম। আৰু চতুৰ্দ্দশ বৰ্ষ ফলাহাৰ বিনা অন্ন নাহৈব। হেন ভয় দুঃখক তোমাৰ মৃদু শৰীৰে কৈচে সহিবে। এতেকে ই আক্ৰোশ চাৰি এথা মাতৃৰ সঙ্গে সুখে ৰহ। সিতা বোলন্ত, হে প্ৰাণনাথ, কেনে হামাক ভাণ্ডিতে চাহা। পতিব্ৰতা নাৰী সহিত ব্ৰতাদি নিসিদ্ধ কোন শাস্ত্ৰে কহে। আৰো যাৰ ৰাম নাম স্মৰণ শুনি যম কাল কলি ত্ৰাসে দুৰ পলাই সে তুমি বিদ্যমানে কোন ভয় মিলব। আৰো যদি তুমি দুৰ্গম পথে চলিবা তোমাৰ সঙ্গে যাইতে মোৰ সেহি সুগম পথ। তুমি ৰহিতে সুগমো দুৰ্গম! আৰো তুমি সহিত মোৰ সমন্ধি জীৱয় ভোগো অমৃত তুল্য। তুমি ৰহিত ব্ৰহ্মানন্দ

সুখো নীৰয় ক্লেশ তুল্য। এতেকে তুমি বিনে কোন স্থানে কোন জনে কি প্ৰিতি সাধিব। তথাপি মোক নেনি বনে চলিবা তেৱে তোমাৰ আগে গৰল গ্ৰাস কৰিবো। সিতাৰ দৃঢ় ভাব লক্ষি শ্ৰীৰামে জাইবাৰ অনুমতি দিলা। লক্ষ্মণক পুনু বুলিলা, হে বাচা লক্ষণ তুমি দুই মাৰক পোষণ কৰি এথা ৰহ। সঢ়িতাৰি কৰি সিতাক সঙ্গে নিবো। লক্ষ্মণে বোলন্ত কেনে পুনুপুনু বাধা বোলা। যি মাতৃসবে স্বতন্ত্রে লক্ষ লক্ষক পালিতে সমৰ্থ তাসম্বাক কিক পুসিতে লাগে। প্ৰাণতো অধিক তোমাক চাড়িতে নাহি পাৰো। যদি তথাপি বাধা বোলা তেৱে খাণ্ডা হানি মৰিবো। লক্ষ্মণৰ বাক্য স্থনি শ্ৰীৰামে বিষ্ণু বিষ্ণু স্মৰি বোলন্ত তোমাৰ যে বাঞ্চিত তাক কৰ।...”

কথা ৰামায়ণৰ ভাষাৰ ওপৰত অঙ্কীয়া নাটকৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিছে। শঙ্কৰ দেৱৰ ‘ৰাম-বিজয় নাট’ৰ লগত কিছু অংশ বিজালেই এই কথাৰ সত্যতা প্ৰকাশ পাব। ‘কথা ৰামায়ণ’ত বিশ্বামিত্ৰ ঋষিয়ে ৰাম-লক্ষ্মণক বিচাৰি দশৰথৰ ৰাজ সভালৈ অহা বৰ্ণনাত আছে ঃ—

“দশৰথে ঋষিক আসন দিয়া পাদ্য অৰ্ঘে পুজা কৰিলা; কৰজোৰে বোলন্ত, হে ঋষিৰাজ তোমাৰ পদপঙ্কজৰ জে অযোধ্যা পুত ভৈল। তোহাৰ দৰশনে আমাৰ জন্ম সাৰ্থক ভৈল। আজু যে আজ্ঞা হয় হামো সত্যে সত্যে কৰব। ঋষি বোলন্ত, হে নৃপ তোহো পৃথিবীৰ কল্পতৰু তোহাৰি ধামে কবহু বিমুখ নাহি হোই। এতেকে আমাৰ প্ৰাৰ্থনা স্থনহ। হামো সিদ্ধাশ্ৰমত জজ্ঞ আৰম্ভলো। তাহাক মাৰিচ সুবাহু সমে ৰাক্ষসগণে বাৰম্বাৰ বিনাস কৰে। সে যজ্ঞ ৰক্ষাৰ নিমিত্তে ৰাম লক্ষ্মণ দোহো কুমাৰ সঙ্গে পঠাৱ তৱ সব প্ৰয়োজন সিদ্ধি হৱে।”

এই একেখিনি কথা “ৰাম বিজয় নাট”ত তলৰ দৰে আছে ঃ—

“দশৰথ—হে মুনিৰাজ তোহাৰি পদ পৰশে হামাৰ অযোধ্যাপুৰ পবিত্ৰ ভেল। তব দৰশনে হামাৰ জনম সাফল ভেল। মুনি অব কোন প্ৰয়োজন সাধো হামাক আজ্ঞা কৰহ। (সভামধ্যে অঙ্গীকাৰ কয়ে বোলল) আগু যে দান মাগহ তোমাকে সত্যে সত্যে দেৱবো। কৌশিক ঋষি—(ৰাজাক বাণী শুনি হাসি হাসি কৌতুকে) আঃ, মনোৰথ সাফল ভেল। (ৰাজাক আশীৰ্ব্বাদ কয়) হে নৃপতে তোহো পৃথিবীক কল্পতৰু। তোহাৰ ঠাই প্ৰাৰ্থক কবহু বিমুখ নাহি হয়। ইহ জানো কিন্তু হামাৰ প্ৰাৰ্থনা শুনহ। হামু সিদ্ধাশ্ৰমত যজ্ঞ আৰম্ভল। তাহেক মাৰীচ সুবাহু দোহো ৰাক্ষস বহুত বিঘিনি আচৰয়। সে জজ্ঞ ৰক্ষা

নিমিত্তে তোহাৰ ৰামলক্ষ্মণ দোহো কুমাৰক হামাৰ সঙ্গে পঠাৱ তবে হামাৰ মনোৰথ সিদ্ধ হয়।

'কথা-ৰামায়ণৰ' ভাষা সংস্কৃত প্ৰভাৱৰ পৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত নহয়। তৎসম শব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে; মাজে মাজে সংস্কৃত বাক্যও সংযোগ কৰা হৈছে। যেনে—হে প্ৰভো তৱ চৰণে কোটি কোটি প্ৰণামং নমাস্তু ঃ হে হৰে, দীন দৰিদ্ৰং ভৱাৰ্ণবাৎ উদ্ধৰ উদ্ধৰ; ইত্যাদি। সংস্কৃত গন্ধী বৰ্ণনাত সংস্কৃতৰ দৰে সমাসৰ বহুল ব্যৱহাৰ আছে। যেনে—কুটিলকুটজকুলতচুম্বিতমধুকৰ; অভিনৱজলদসদৃশশ্যামতনু; কন্দৰ্প দৰ্প দলন ইত্যাদি।

শব্দৰূপ আৰু ধাতুৰূপত 'কথাগীতা'ৰ ভাষাতকৈ বিশেষ প্ৰভেদ নাই। ইল আৰু—ইব-ৰ যোগে অতীত কৃদন্তপদ গঢ়াহৈছে যেনে—বিয়াইল ব্ৰাহ্ৰী, হৈবাৰ দেখি। নামধাতুৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ আছে, গোচৰিলা, আৰম্ভিলা ইত্যাদি। 'আলি' প্ৰত্যয়ান্ত তদ্ধিত পদ যেনে, ধিতিঙ্গালি, কিঙ্কৰালিৰ—প্ৰয়োগো মাজে মাজে আছে। *

(খ) ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ পুথি

ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথিৰ বাহিৰেও নানা বিষয়ৰ সংস্কৃত শাস্ত্ৰ অসমীয়া গদ্যলৈ অনূদিত হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আয়ুৰ্ব্বেদ শাস্ত্ৰ, নিদান, জ্যোতিষ, অঙ্কৰ আৰ্য্যা, নৃত্য-গীতৰ পুথি, গৃহ নিৰ্ম্মাণ আদি নানা বিষয়ৰ প্ৰাচীন পুথি পোৱা গৈছে। এইবোৰ গ্ৰন্থতে অসমীয়া গদ্য ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ আলোচনাত সৰ্ব্ব প্ৰথমে ব্যৱহৃত হৈছে। সংস্কৃতৰ পৰা আৰু সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতে অনুবাদ কৰাৰ হেতু এই পুথি সমূহৰ ওপৰত কম-বেছি পৰিমাণে সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ পৰা স্বাভাৱিক। বিশেষতঃ সেই সময়লৈকে বিভিন্ন বিষয়ত প্ৰভূত পৰিমাণে তদ্ভৱ আৰু দেশজ শব্দমালাৰ সৃষ্টি আৰু তাৰ সুনিৰ্দ্দিষ্ট প্ৰয়োগ ৰীতি গঢ়ি উঠা নাছিল। জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ কাৰণে সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অধ্যয়ন যি দৰে অপৰিহাৰ্য্য আছিল, অসমীয়া গদ্যৰ পৰিপুষ্টিৰ কাৰণে সংস্কৃত শব্দাৱলী ততোধিক প্ৰয়োজনীয় হৈছিল। কিন্তু তৎসম শব্দ প্ৰয়োগ হ'লেও, বিজ্ঞানৰ বিষয়বস্তুৰ ব্যাখ্যাৰ নিমিত্তে উপযোগী পোনপটীয়া বাক্য ৰীতিৰ ব্যৱহাৰ এই ৰচনাৱলীত আছে। সেই একে কাৰণেই অৰ্থৰ দুৰ্ব্বোধতা অথবা অৰ্থৰ অস্পষ্টতা দোষৰ পৰা এই গ্ৰন্থসমূহ ভালেখিনি মুক্ত।

* ৰঘুনাথ মহন্তৰ 'কথা ৰামায়ণ' গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তত্ত্বাৱধানত অধ্যাপক শ্ৰীযুত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাই সম্পাদন কৰিছে।

সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য আৰু গন্থ ৰচনা কৌশলৰ কথা এৰিও অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ ক্ৰমোন্নতিৰ বুৰঞ্জীত এই গ্ৰন্থৰাজিৰ বিশেষ স্থান আছে।

বিজ্ঞান সম্বন্ধীয় পুথিৰ ভিতৰত সুকুমাৰ বৰকাঠৰ 'হস্তি বিত্যাৰ্ণৱ' প্ৰধান। চিত্ৰযুক্ত এই পুথিখনি মহাৰাজ শিৱসিংহ আৰু তেওঁৰ ৰাণী অম্বিকাদেৱীৰ নিৰ্দ্দেশত ১৬৫৬ শকত (১৭৩৪ খৃঃ) যুগুত কৰা হয়। পুথিৰ চিত্ৰসমূহ আঁকিছিল দিলবৰ আৰু দোছাই নামৰ দুজন শিল্পীয়ে। হস্তিবিত্যাৰ্ণৱত বিভিন্ন ধৰণৰ হাতীৰ বৰ্ণনা, হাতী বশ কৰা প্ৰণালী, হাতীৰ ৰোগ আৰু ঔষধৰ ব্যৱস্থা আছে। সামাজিক মৰ্য্যদা অনুসৰি কোন শ্ৰেণীৰ হাতীত কোনে উঠিব পাৰে, তাৰ উল্লেখ আছে। 'হস্তি বিত্যাৰ্ণৱৰ' কথা শম্ভুনাথ প্ৰণীত গজেন্দ্ৰ চিন্তামণি নামৰ শাস্ত্ৰৰ পৰা লোৱা হৈছে বুলি উক্ত গ্ৰন্থত উল্লেখ আছে :—

"ওঁ নমো গণেশায়। নমঃ শ্ৰীকৃষ্ণায়॥ প্ৰণম্য গোৱিন্দ পদাৰবিন্দং শ্ৰীশম্ভুনাথেতি জন প্ৰতীতঃ। বিবিচ্য সাস্ত্ৰাণি পুৰাতনানি গজেন্দ্ৰ-চিন্তামণি মাতনোতি॥ এই গজেন্দ্ৰ খন পৃথিৱী জাহানি সঞ্চিলে তাহানি লিখিলে বসুমতি কুঞ্জৰিৰ কাকত। সেই কুঞ্জৰিএ বোলে মঞি এটা গাহৰিৰ মাঞিকি দি জাঞোঁ। এই কথা স্বৰগদেৱে সুনি তেঞোঁ মতা গাহৰি এটা স্ৰৱি দিলে। এই দুওঁ হাবিৰ দাতিত একেলগে চৰি ফুৰে। তাতে হাতিলতা এগচ পালে, তাৰ পাত লতা থাল সমস্তে খালে। এতেকে দুয়োৰ সঞোগে মাইকি যনিৰ গৰ্ভ হল, দিন মাহ বাৰ হলত তাৰে পৰা মাকুন্দি এটি দতাল এটা দুটি হাতি উপজিল। তাৰে সঞ্চৰে পৰা হাবিত অনেক হাতি হ'ল। এক দেৱ কুঞ্জৰিএ হাবিৰ ফুল বাৰিলৈ জাঞোতে হাতিক লগ পাই সেই হাবিৰ ফুলবাৰিৰ পৰা সৰগদেৱৰ হাবিলৈ আচৰকৈ খেদিলে। এনেৰূপে ফুলবাৰিলৈ তিনিবাৰ আহিল তিনিওবাৰ স্বৰগদেৱৰ হাবিলৈ খেদালে। এতেকে কুঞ্জৰিএ বোলে তিনিবাৰে খেদি খেদি পথাঞো আৰুওঁ জে আহি দেখা দিয় জদি মোৰ ভাললৈ দেখা দিছা এটা সুকুলা হাতি হৈ আহিবা পাছে সৰগদেৱে মাখুন্দি এটি দতাল এটা দুটা সুকুলা হাতি ওঁপোজালে। সেই দিন ধৰি সুকুলা হাতি আছে। এই হাতি ৰত থাকে সকলো দেৱদেৱাসুৰে একো বুলিব মাত্তিব নোৱাৰে, এই হাতিয়ে বোলে মোৰ গোষ্টিৰ সঞ্চৰ পৰা তিনিখন ৰাজ বিয়পিল। এতেকে কাকত লেখি মেৰু পৰ্ব্বতৰ দুৱাৰত বৰক বৰভাৰে সকক সক ভাৱে হাতিৰ সকল কথাৰ লিখা থলে। ইয়ালৈ জি আহিব পাৰে সেয়ে হে দেখিব। ছাওজাছি বুলি এক ডাঙৰ ধৰ্ম্মিষ্ঠ পণ্ডিতে ফুলবাৰিলৈ গৈ মেৰু পৰ্ব্বতৰ দুৱাৰত লিখা দেখি তাকে ছাই লিখা এথম

লেখি আনি ৰাজাৰ কোঞৰ হাতি মাউত আছিল তেঞোৰে হাতত দিলে, সেই কোঞৰে নি ৰাজাৰ হাতত দিলে তাৰে পড়াহে সকলো ৰাজাৰ ঠাইত বিয়পিল। এই শাস্ত্ৰতেহে সকলো ৰাজাবোৰে পূৰ্ব্বৰ ধাৰোন কাৰোন ছাই ভালমন্দ বুজিব। ৰাজাৰ কোঞৰ জি হাতি মাউত আছিল অনেক হাতিৰ অধিকাৰি হুই তেঞো বোলে উত্তম হাতিৰ সঞে।”

এবিধ মঙ্গল হাতীৰ বৰ্ণনা তলৰ দৰে দিছে—

“সিলৰ আগ-মঙ্গহৰ পৰা জি জাত হস্তি হৈছে তাৰ লক্ষণ কাণৰ ওপৰ ভাগ ডুখৰিয়া হেঙুলৰ বৰ্ণৰ সদৃশ তাৰ প্ৰকৃতি বালকে ওঁমোলাভাৱে উমলি থাকে। এই হস্তি ছন্দনৰ গছ থকা হাবিত থাকে। এক দেউঁ বৃসিত্ৰ অৰণ্যত ফুৰোতে সেই হস্তীক দেখি সাম্পতি নামে ৰাজাত কলেহি। পাছে ৰাজায়ে গৈ সেই হস্তিক ধৰি আনিলে। তাৰে পৰা অনেক ৰাজ্যলৈ বিয়াপিল। এতেকে ৰাজা সকলে এনে হস্তিক ছিনি ৰাজ্যলৈ আনিব তেহে ৰাজাৰ সম্পত্তি বাঢ়ে। তাত জি মাউত উঠিব তাৰ লক্ষণ। তাৰ জন্ম পুস মাসত হব ধনুৰসিয়া বানৰবৰ্গ গাৰবৰ্ণ কলা হ'ব দিঘলে তিনি হাত এক বেগত হব। এনে মাউঁত টো উঠি টিপনি নেৰিব জদি মন বাঢ়ে তেহে খুছিব তেহে ভাল॥”

কুৰূপ হাতীৰ বৰ্ণনাত আছে—

“গা টুক ভুকুলি বেঙ্গৰ গুঞিৰ নিছিনা গাৰ বৰণ দাঁত এফাললৈ বেকা কপাল সমান এনে হাতিত বেকামুৰা মাউঁত উঠিব। ঔষধ ফাকুগুণ্ডি হাতিৰ টেটুত ঘঁহিব কপালতো থপিআইদি এই মন্ত্ৰ পঢ়িব কমলন কাওঁতপ সত্যাঙ্গতাক আই লামৌ চাউঁ কাউঁ হি আং কৰাই আঙ্গে। এতেকে মাউঁতৰ বোলবচন কৰিব মন বুজিব। জদি বানঙ্গিবাৰে জড় পৰে শিয়াল এটা বিৰালি দুটা আনি পোতাত কাটি দিব এতেকে ভাল হয়।”

হাতীৰ ঔষধৰ ব্যৱস্থাপত্ৰত ব্যৱহৃত গদ্যৰ দৃষ্টান্ত স্বৰূপে তলত এক অংশ উদ্ধৃত কৰা হ'ল।

“অথ হস্তিৰ ঔষধং। জথা ময়দাৰ হুবৰ বৰ পুঠিয়া মাছ ঘিউত ভাজি গুৰেৰে মিসলাই তিন দিন খুৱাব মতা পাৰৰ মাংস মুণ্ড সুকৰৰ মাংস আগ দিনা কুটি বাছি বাহি কৰি থব পাছ দিনা ঘিউত ভাজিব পাছে বৰা পহু এটা মাৰি মোটকাঢ়ি কাল জিৰা ভোগজিৰা আগৰ বস্তু সবাকে ভৰাই মুখমাৰি মত্তত পেলাই তিনি দিন থব সেই বস্তুক প্ৰভাতে তিনি দিন খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয়॥১॥ আমৰ গুটি কমলা বাসকৰ ছাল কলিয়া তুলসিৰ মুল তেন্তেলি চুন দুধ লোন

আঠিয়াকল সবাকে একত্র কৰি ছাৰি দিন তিয়াই থব পাছে ভিজিলে তিনদিন খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয় ॥২॥

শতমুল বড়িয়া পানৰ লতি কাঞ্জিগুৰ সবাকে একত্র কৰি তিনি দিন খুন্দি খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয় ॥৩॥

কলিয়া মানুহৰ তেজ বান্দৰৰ তেজ ফেঁটি গোম সাপৰ তেজ ছোট দধি বড় দধি গজ পুটা অতায়ে হাতিমুৰিয়া আছাৰি ছম্পা এক একৰি মিসলাই খুয়ালে ময়দাৰ হয় ॥৪॥

বনৰীয়া ফেটি গোম সাপ ধৰি আনি এক বেগত নেজৰ কাটি পেলাব মঙ্গলবাৰে হাণ্ডিভৰাই থব তাৰ লগতে বড়কলামাহ দুই আঞ্জলি কালজিৰা এক আঞ্জলি ভোগজিৰা একমুঠি কঠনৰ সিফাৰ গুণ্ডি এক আঞ্জলি মদন মস্ত ভৱৰাৰ গুণ্ডি এক আঞ্জলি মৰলিয়া গছৰ ছালৰ গুণ্ডি একপহ এই সকল ঔসধক সাপৰ লগতে হাণ্ডিভৰাই থব পাছে কুৰি দিন অন্তৰে মেলি ছাব তবে সাপৰ হাৰ ছিকনকৈ বাছি পাত পাৰি ৰদত সুখাব পাছে সেই হাণ্ডিত ভৰি জেকা কৰি ফটিকামদ তিনি দিন দিব পাছে সেই হাণ্ডিত সুখাব আকও তিনি দিন ফটিকা মদ দিব এক বঁদ লগাই হাণ্ডিত ভৰি থব পাছে পুষ্ট হস্তিটৰ জদি বলিয়া নোলাই সেই হস্তিটক এতোলা এমহা প্রমানে মঙ্গলবাৰে বাৰে খুৱাব বলিয়া ওঁলাই নপলাই আন হস্তিক মাৰে ॥৫॥

'হস্তি বিদ্যার্ণৱৰ' ভাষা, বাক্য গঠন আৰু শব্দমালাৰ লগত বুৰঞ্জীৰ গদ্য অভেদ। আথৰ জোঁটনি উচ্চাৰণমতে আৰু ৰচনাৰীতি কথ্য ভাষা অনুযায়ী কৰা হৈছে। *

'ঘোৰা নিদান' এই একে শাৰীৰে অন্য এখনি পুথি। এই পুথি তাৰিণী চৰণ ভট্টাচাৰ্য্যৰ সম্পাদনত অসম গৱৰ্ণমেণ্টে প্রকাশ কৰিছে (১৯৩২)।
ঘোৰা নিদান আৰু হস্তি বিদ্যার্ণৱ পুথিৰ সম্বন্ধে ডাঃ সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাই ঘোৰা নিদানৰ পাতনিত লিখিছে—..."These two representating treatises reveal the richness and variety of the Assamese Pharmacecopœa and their literary value commits in the presentation of a very large number of expressions now thrown into disuse."...

* 'হস্তিবিদ্যার্ণৱৰ' উদ্ধৃতাংশ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্রহত পোৱা হৈছে।

ব্যৱস্থাপত্ৰৰ আৰু ব্যৱস্থাপত্ৰত ব্যৱহৃত হোৱা গদ্যৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে তলত ঘোঁৰা নিদানৰ পৰা উদ্ধৃত কৰা হল—

ঘোৰা টাঙ্গন ব্যাধি।

"লক্ষণ—এক ভৰি খোৰাই যদি তাকে ঘোৰা টাঙ্গন ব্যাধি বোলে।

দৰব—তিনটা বেত গজালি পুৰিব, তেজমুইৰ সিফা, দোম চোৰথৰ সিফা, ভোটজালুক তিনিকো একত্ৰ কৰি বঙ্গলালোনৰে খুৱাব ঘোৰাটাঙ্গন ব্যাধি নাস। অথবা লাইতকুণ নাঙ্গল ভঙ্গাৰ সিপা, তেজমুইৰ সিপা গুনৰাজ, হাগা দেওৱাৰ গু, উইৰ মাটি সবাকে একত্ৰ কৰি খুন্দি টেকেলিত ভৰাব। গুনৰাজ, কৰা ভাটুৰি, ৰতৰাজ তিনিকো খুন্দি টুপলিকৈ টেকিলি মুখত দি তপতাই সেক দিব ঘোৰা টাঙ্গন ব্যাধি নাস"।

'কামৰত্ন তন্ত্ৰ' পুথিৰ গদ্যও ওপৰৰ ব্যৱস্থা পত্ৰৰ গদ্যৰ সদৃশ; যথা—

অথ কেশৰঞ্জন।

যিউ, ভৃঙ্গৰাজৰ মূলৰ ঠাৰিৰ ৰস তেলসম কৰি পগাই তেল ৰাখিব, নবীন ভাণ্ডত থৈ মাটিত পুতিব। মাসেক অন্তৰে তুলি বতাহে নপৰা ঠাইত থব। মূৰত দি কলাপাতৰে চেৰি ভৰণ থব সাতদিন ভৰণ গুচাই নিতে খিৰ খাব। কেশ দীৰ্ঘ হয়। (কামৰত্নতন্ত্ৰ, পৃঃ ৪২) 'কামৰত্ন তন্ত্ৰ' তো ভালেমান গছগছনি, ঔষধ দ্ৰব্যৰ নাম আছে। এই শব্দসমূহ সংগ্ৰহ কৰিলে অসমীয়া বৈজ্ঞানিক পৰিভাষা সঙ্কলনত যথেষ্ট সহায় হব।

ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ অন্য এখন পুথি হৈছে শুভঙ্কৰৰ "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী"।* পুথিখনি অভিনয়ত ব্যৱহৃত হোৱা মুদ্ৰা বিষয়ৰ সংস্কৃত শ্লোকৰ সমষ্টি। শ্লোক সমূহ নাট্য-বিদ্যা সম্বন্ধীয় বিভিন্ন শাস্ত্ৰৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। মূল শ্লোকৰ লগত অসমীয়া অনুবাদ দিয়া হৈছে; অনুবাদত পাৰ্য্যমানে সংস্কৃত শব্দৰ ঠাইত উপযুক্ত অসমীয়া প্ৰতিশব্দ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অনুবাদকে চেষ্টা কৰিছে। যেনে চক্ৰবাক=চাকৈ চকোৱা; কলহংস=ধৃতৰাষ্ট্ৰ পক্ষী; বিম্ব ফল=কোৱাভাতুৰি; শিল্পজীৱি জন=বাটৈ আদি; গন্ধকাৰ=গন্ধিয়া; গ্ৰীৱা=গড়কি; প্ৰমত্ত=মদাহি; ইত্যাদি।

জ্যোতিষৰ পুথিৰ ভিতৰত কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্ত্তীৰ 'ভাস্বতি' অন্যতম। এই কবিৰাজ চক্ৰবৰ্ত্তী যদি 'শঙ্খচূড়বধ', 'শকুন্তলা কাব্য', 'ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত্ত পুৰাণৰ 'পদকৰ্ত্তা

* Journal of the Assam Research Society, Vol. VIII, —অত লেখকৰ A short note on Shri Hastamuktabali প্ৰবন্ধ চাওক।

আৰু গীত-গোৱিন্দৰ অনুবাদক হয়, তেন্তে তেওঁ মহাৰাজ শিৱসিংহৰ (১৭১৪-১৭৪৪ খৃঃ) সমসাময়িক। 'ভাস্বতি' সংস্কৃত "সূৰ্য্য-সিদ্ধান্ত"ৰ সংক্ষিপ্ত তাঙৰণ। অঙ্ক শাস্ত্ৰৰ ভিতৰত কাশীনাথৰ 'অঙ্কৰ আৰ্য্যা' উল্লেখ যোগ্য। অঙ্কৰ বাহিৰেও মাটি জোখাৰ নিয়ম আৰু বৰ্গমূল উলিওৱা প্ৰণালীৰ বিষয়ে "অঙ্কৰ আৰ্য্যাত" আলোচনা কৰা হৈছে। পুথিৰ ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃত শ্লোকো আছে। পুথিৰ গদ্যৰ নমুনা স্বৰূপে তলত উদ্ধৃত কৰা হ'ল।

"পুনু সেই হাৰকেৰে হৰি তৃতীয় লব্ধ ল'ব। তৃতীয় লব্ধৰো বৰ্গ অপৰ ভাগত কাটি দুয়ে পুৰি হাৰকে কটা ভাগৰ তলত ৰাখিব। এই ক্ৰমে হৰিলে যি লব্ধ পাই তাকে মূল বুলি।"

বাসস্থান, মন্দিৰ আদি কেনেকৈ নিৰ্ম্মাণ কৰিব লাগে বাৰী কেনেকৈ পাতিব লাগে, আলি পদূলি কি দৰে বান্ধিব লাগে, এনে বিষয়েও পুথি ৰচনা কৰা হৈছিল। 'বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগত' থকা চাংৰুং ফুকনৰ বুৰঞ্জীৰ পৰা পূৰ্ত্তবিদ্যা বিষয়ৰ গদ্যৰ নমুনা তুলি দিয়া হল ঃ—

"প্ৰমত্ত সিংহ ৺দেৱৰ পাট ঘৰৰ খেৰ কুৰা টকুপাত বেতৰ লেখা ৺দেৱৰ বৰ ঘৰত কুৰা ১২৮০ টা, শড়াহ কামি ৮ কাওঁন, বান কামি ১৩॥ কাওঁন, টুপৰ কামি ১১ কাওঁন, ছাৱনি কামি ৩ কাওঁন /৩৬॥ খেৰ, ৪৬৪০৮০ টা টকুপাত ৩৪০৮০ টা বেতবৰস্থত, ১৬৮০ সৰুস্থত ৫১ কাওন, বৰবাটঘৰৰ কুৰা ৭২৯ টা, শড়াহকামি ১ টকা, বান কামি ৫ কাওন, হোলাঙ্গৰ দুৱাৰ বলে ৪ হাত ওখকে ৫ হাত, ঘৰিয়াল ধৰা দুই ফুটাৰ মাঝত ৮ হাত, মাজৰি ওখকে ২ হাত, ৪ আঙ্গুল, তাঙ্কাকৰ মাজৰ ২ হাত, ২ আঙ্গুল টুপ দীৰ্ঘে ১৮ হাত দোলে ঘৰীয়া ছৰাৰ দুৱাৰ ওখকে ৫ হাতৰ পৰা মাঝ পালি গঢ়লৈ ৩৮ বেঞ্জেঁা আৰে পৰা মাটি গঢ়লৈ ৪৫ বেঞ্জেঁা, আলিৰ সো মাজৰ পৰা দৰৰ ঘলৈ নিলগ ২৪ বেঞ্জেঁা..."

পুৰাণ ইতিহাসৰ শাৰীৰ এখনি গ্ৰন্থ হৈছে 'হৰ-গৌৰী সম্বাদ'। * কথোপ কথনৰ ভঙ্গীত অনুদিত হোৱা এই পুথিৰ গদ্যৰ নমুনা তলত দিয়া হল।—

"হৰে বোলে জানা গৌৰী সহা জই ৰাশি ৰাজা।
মহা মান্য সমন্বিতে তৰ্য্যি অৰ্য্যি পুনৰ ধাৰা হয়।

* এই পুথি সম্ভৱ কমলেশ্বৰ সিংহৰ দিনত (১৭৯০-১৮১০) যুগুত কৰা হৈছিল। P. Bagchi: A new source of the Political History of Assam. Indian Historical Quarterly, XVIII.

জানা দেবী, পৰম গুপুত কথা শুনা। বাৰম্বাৰ বিৰোধত থাকি আসম ৰাজা ঘোৰ যুদ্ধ কৰিব।

পাচে একবাৰ ৰাজা পৰাজই হোব। পুনৰ্ব্বাৰ ঘোৰ ৰণ কৰিব। উত্তৰ দেশৰ ৰাজা দেশত্যাগ কৰি থাকিব।

স্বৰ্ণ ভূমি এৰিব ষোড়শ শকত একটা পুত্ৰ নষ্ট হ'ব।

পাচে দুই বৎসৰৰ পাচত ৰাজ্য ভোগৰ নিমিত্তে আসাম সহিতে মিলোত হব। পাচে পুত্ৰ ঘোৰ ৰণ কৰি বৰক জিনিব, ৰাজাও পৰলোকে গতি কৰিব, পুত্ৰে ৰাজা হুব।

...ইতি হৰগৌৰী সম্বাদে কামৰূপ নিৰ্ণয় পঞ্চবিংশোধ্যায়ঃ।"

ভট্টদেৱৰ পিছৰ পৰা হস্তিবিদ্যাৰ্ণৱৰ সময়লৈকে যিমানবোৰ পুথি গদ্যত ৰচিত হোৱাৰ সন্দেহ পোৱা গৈছে তাৰ পৰাই এই দুশ বছৰত অসমীয়া কথা সাহিত্যই কিদৰে বহু বিষয়ী প্ৰসাৰতা লভিছিল সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি। ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰায় বোৰ পুথিৰ ওপৰতে সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ আছে। দৰ্শন আৰু ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় গধুৰ আৰু দুৰূহ ভাষাৰ বিষয়ৰ শাস্ত্ৰ সমূহ সংস্কৃতাভিজ্ঞ পণ্ডিতে অনুবাদ কৰাৰ হেতু তাৰ ওপৰত সংস্কৃতৰ ছাপ পৰা স্বাভাৱিক। বিশেষতঃ সেই সময়লৈকে অসমীয়াত প্ৰভূত পৰিমাণে তদ্ভৱ আৰু দেশজ শব্দৰ সৃষ্টি আৰু তাৰ সুনিৰ্দ্দিষ্ট প্ৰয়োগ প্ৰথাও নিৰ্ণয় হোৱা নাছিল। ব্যাকৰণ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ আদৰ্শ লবলৈ সংস্কৃতৰ বাহিৰে অন্য ৰচনা নাছিল। সেই হেতুকে নৱজাত অসমীয়া কথা ৰীতিৰ সংস্কৃতৰ অনুকৰণ কেৱল প্ৰয়োজনীয়ই নাছিল অপৰিহাৰ্য্যও হৈছিল। কিন্তু সংস্কৃত টীকা ভাষ্যৰ আদৰ্শত গঢ়ি উঠিলেও অনুচিত সংস্কৃত শব্দাড়ম্বৰপ্ৰৱণতা অথবা সমাস বহুলতাই অসমীয়া ৰচনাক দুৰ্ব্বোধ কৰা নাই। ধৰ্ম্ম আৰু ব্যৱহাৰিক বিষয় জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যেই উপৰুক্ত পুথিসমূহ ৰচনা হোৱাত বাক্যৰীতি পোনপটীয়া, আৰু স্পষ্ট, সহজ আৰু সৰলবোধ্য ; পুথিৰ সৰ্ব্বত্ৰতে যথাৰ্থ, সুসঙ্গত আৰু প্ৰয়োজন অনুসৰি সংক্ষিপ্ত ৰূপে ভাব প্ৰকাশৰ ক্ষমতাৰ পৰিচয় আছে। সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য আৰু ৰচনা কৌশলৰ কথা বাদ দিলেও, প্ৰাচীন অসমীয়া কথা সাহিত্য আৰু গদ্য-ৰীতিৰ স্বৰূপ বুজিবলৈ উপৰুক্ত পুথি সমূহৰ মূল্য অপৰিসীম।

সপ্তম আধ্যা

কথা গুৰু চৰিতৰ গদ্য

ৰজা ঘৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত যেনেকৈ বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল, ঠিক সেই একে সময়তে বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ আশ্ৰয়ত চৰিত সাহিত্যৰ উদ্ভৱ। শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধবদেৱৰ চৰিত পুথিৰ বাহিৰেও, নানা সন্ত-মহন্তৰ জীৱনী আৰু বংশাবলী গদ্য-পদ্য উভয়তে ৰচনা হৈছিল। অসমীয়া গাৱলীয়া জীৱনত অনুপ্ৰেৰণা যোগাবৰ হেতু নাম-প্ৰসঙ্গৰ অন্তত মহাপুৰুষ দ্বয়ৰ চৰিত তোলাৰ ৰীতি আজিলৈকে চলি আছে। 'কথা গুৰু চৰিত'ৰ মতে সৰ্ব্বপ্ৰথমে মাধৱদেৱে গুৰু বাক্য শিৰে ধৰি গুৰুজনাৰ সদা সৰ্ব্বদা চৰিত কীৰ্ত্তন কৰিছিল। ভক্ত সকলে শঙ্কৰ দেৱৰ তিৰোভাবৰ পিছতে তেওঁৰ জীৱনী সংকলন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে বুলি অনুমান হয়। এই সংকলন কাৰ্য্য বহু বছৰ ব্যাপি চলিছিল। মহাপুৰুষদ্বয়ৰ জীৱনীৰ সম্বন্ধে লোক পৰম্পৰা যি প্ৰবাদ আৰু জনশ্ৰুতি প্ৰচলিত আছিল, সেই বোৰ চৰিত পুথিত সন্নিবেশ কৰা হৈছে। চৰিত পুথিৰ উদ্ভৱ আৰু গঠন-প্ৰণালীৰ লগত বুদ্ধদেৱৰ চৰিতাৱলীৰ সাদৃশ্য আছে। গদ্য-পদ্য উভয়বিধ চৰিততে মহাপুৰুষ দ্বয়ৰ জীৱনৰ বৃত্তান্ত অলৌকিক আৰু অতি প্ৰাকৃত আখ্যানেৰে অতি-ৰঞ্জিত কৰা হৈছে। সি যি কি নহওক, চৰিত পুথিয়েই অসমীয়াত জীৱনী সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰথম প্ৰয়াস।

সৰহ ভাগ চৰিত পুথি পদত ৰচনা কৰা হৈছে। গদ্যত লেখাৰ ভিতৰত বৰদোৱা আৰু বৰপেটা সত্ৰৰ চৰিত পুথিৰ সন্ধেদ পোৱা গৈছে। বৰদোৱা সত্ৰৰ চৰিত পুথি "বাঁহী" কাকতত পূৰ্ব্বে ছোৱা ছোৱাকৈ প্ৰকাশ হৈছিল। অধ্যাপক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰুৰ সম্পাদনত 'কথা গুৰু চৰিত' বৰ্ত্তমান প্ৰকাশিত হৈছে। এই আধ্যাত সেই পুথিৰ গদ্য-ৰীতিৰ বিষয়ে চমু আলোচনা কৰা হৈছে।

মহাপুৰুষ দুজনাৰ পবিত্ৰ চৰিত্ৰ কীৰ্ত্তন কৰি সাধাৰণ লোকৰ তেখেত সকলৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা ভক্তি আকৰ্ষণ কৰোৱায়ে চৰিত পুথিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য। সেই হেতুকে চৰিত পুথিৰ ভাষা ভট্টদেৱী অসমীয়া আৰু ৰজাঘৰীয়া বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ পৰা ভালেখিনি পৃথক। ভট্টদেৱৰ ৰচনাৰ মূল আছিল সংস্কৃত; বুৰঞ্জীৰ প্ৰধান সমল

আহৰণ কৰা হৈছিল ৰজাঘৰীয়া কাকত পত্ৰৰ পৰা। চৰিত পুথি এই দুই প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত। চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু মহাপুৰুষ দুজনাৰ জীৱন আৰু তেখেত সকলৰ লগত সম্বন্ধ থকা সন্ত-মহন্তৰ বৃত্তান্ত। গতিকে চৰিত পুথিত সম-সাময়িক অসমীয়া গাঁৱলীয়া জীৱনৰ প্ৰতিচ্ছবি, প্ৰচলিত আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ বিবৰণ, তীৰ্থ যাত্ৰাৰ কাহিনী আদি সন্নিহিত হৈছে। বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ লগত প্ৰকৃত অসমীয়া জীৱনৰ সম্বন্ধ হোৱাত, আৰু সাধাৰণ প্ৰজাৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ কাৰণে সংকলন কৰাৰ হেতু চৰিত পুথিত সবল আবেগময়ী কথ্য ভাষা ব্যৱহৃত হৈছে। সত্ৰীয়া পৰিবেশত গঢ়ি উঠাৰ হেতু চৰিত পুথিৰ গদ্যত এটি ভকতীয়া ঠাঁচো পৰিলক্ষিত হৈছে।

কথিত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ মূলতে তিনিটা বিষয়ত নিৰ্ভৰ কৰে—কথা বতৰাৰ বাক্য ভঙ্গিমাৰ প্ৰয়োগত, চলিত সৰ্ব্বনাম ক্ৰিয়া পদৰ সংযোগত আৰু ঘৰুৱা শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য্যত। সাধাৰণতে কথা কোৱাৰ ৰীতিত নাটকীয় ঠাঁচ থাকে। কথা কোৱাৰ লগে লগে হাত-মুখ জোকাৰি মনৰ ভাৱ সুস্পষ্ট ভাবে আনৰ অনুভূতিৰ গোচৰীভূত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা মানুহৰ অভ্যাস। নাটকীয় গঢ়ৰ কথা-ৰীতিৰ মনোমোহা নিদৰ্শন 'কথা গুৰু চৰিত'ত আছে। যথা—"আৰু একদিনা আএ গুৰু জনক স্নান ভোজন কৰাই তৈল দি বোলে টামন, তোৰ আৰু পঢ়িবৰ মন নাই। ভণ্টা খেৰি গৰু জাকতহে চিত্ত। বাৰে বৎসৰীয়া হলিকে। আমাৰ বংশত অপণ্ডিত নাই। তই মূৰ্খ হব খুইছনে? দৈৱজ্ঞে চাই পণ্ডিত হব বুলি কলে, সিও দেখো মিছা হল। 'আমাৰেসে কৰ্ম্মতৰে, পণ্ডিতৰো বাক্য লৰে।' ৰাজাক স্বদেশেহে পূজে, বিদ্যাৱন্ত সৰ্ব্বদেশে পূজ্য। 'মাতা শত্ৰু পিতা বৈৰী, যেন বাল্য ন পাঠিতা। সভামধ্যে ন শোভন্তে হংস মধ্যে বকো যথা॥' পাচে গুৰু জনে বোলে আইচোন পঢ়িব পাৰো নপাৰো পঢ়াশালিত থোৱানি। পাচে আএ দাসী জোৰাই চাউল এপাচি, টকা এটি, বস্ত্ৰ আগত কৈ গ'ল। পাচে কন্দলিএ আথে বেথে সুধিলে, আই কিয় অহা গ'ল? বোলে, ছৱাটি পঢ়াই দিয়া। পাচে বঢ়া বহা আছিল, তাকে আগুৱাই দিয়ালে। তাতে চৰু জুৰিলে। পাচে বিপ্ৰে সজ বাৰ তিথি চাই ফলি দিলে। একবাৰ মাত্ৰ দিএ দেখাই, মাত আখ সব আহে। পাচে পুথি দিলে। পুথিতো সেই মতে আছিল।"

চৰিত পুথিৰ সৰ্ব্বত্ৰতে অপূৰ্ব্ব সাহিত্যিক নিপুণতাৰে (ওপৰৰ উদ্ধৃত অংশৰ দৰে) বৰ্ণনাৰ লগত কথোপকথনৰ সংযোগ সধা হৈছে। ভাব আৰু ভাষাৰ

সমতা ৰক্ষাৰ্থে আৰু ৰীতি সৌষ্ঠৱৰ হেতু দীঘল আৰু চুটি বাক্যৰ প্ৰয়োগ ঘটিছে। কথ্য ভাষাৰ স্বচ্ছন্দ সাবলীল ভঙ্গীৰ হেতু একেখিনি বৰ্ণনাতে অথবা একেটি ছেদতে নিৰ্দ্দেশক, আজ্ঞাসূচক, প্ৰশ্নসূচক, আদি বিবিধ বাক্য ৰীতিৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। তাৰে ফলত বিৰক্তিকৰ একে ধৰণৰ গদ্যৰীতিৰ ঠাইত বৈচিত্ৰ্যৰ সঞ্চাৰ হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে 'কথা গুৰু চৰিত'ৰ ৰাধিকা শান্তী আখ্যানটোৰ লগত জড়িত আহিঁটি উদ্ধৃত কৰা হল :—

"গুৰুজনে গৈ বোলে বিপ্ৰসব এই জান ধৰ শান্তী হলেহে বান্ধিব পাৰি। পাছে ব্ৰাহ্মণে বোলে আমৰ ঘৰে পতি শান্তী আছে, কাইলৈ অনা হব। বোলে আনিবাহা এইখানি, কৰা—পলৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ জল আনিব লাগে, ৰ'লেহে পতিব্ৰতা সতী। তেহে গৈ সবে বিপ্ৰে সুধিলে, গৃহেপতি ওলাল। পলৰে জল অনা ক'লত তোছা থালে নপাৰো বুলি। পাছ দিনা সবে চাপিল। গুৰু সুধিলে বোলে আগে ঘৰে ঘৰে মএ বুইলে, জল অনা ক'লত পাছ হুইকি পৈল। তেহে গুৰুজনে বামুণৰ আগত স্কন্ধ পুৰাণৰ এক আৰ্হি কৈছে। কলিঙ্গ দেশৰ ৰাজাৰ মুখত বেথা ৰোগ হল। পাছে তুথত ৰাজা এনে অঙ্গীকাৰ কৰিলে বোলে মোৰ ব্যাধি যেএ চাব পাৰে তাকে মোৰ অৰ্দ্ধ ৰাজ্য দিম। তাকে শুনি অনেক দেশৰ অনেক বৈদ্য ধনন্তৰী, অথৰ্ব্ববেদী আহি অনেক টকা বাথৰ ৰজত সুবৰ্ণ ভাঙি জাৰণ কৰি খুৱাই দিএ। ফোত মিছা। পাছে ৰাজাৰ আপাল লাগি নিহলে ৰাখি থয়। এই মতে কত বন্দী হৈ পৰি আছে আশাত। পাছে কতোদিনৰ মূৰত এটা বেজ মজলীয়া আহি দ্বাৰত বোলে ৰাজা বন্দী নকৈলে আমি এ চালো-হেতে পাৰো কি চাৰো? দ্বাৰী জান দিলেগৈ। ৰাজা নিয়ালে। গৈ বৈদ্যে বোলে চাব পাৰি। শান্তীৰ এটোপা খীৰ লাগে। ৰাজাৰ ওচৰতে গুৰু ব্ৰাহ্মণ আছিল চালে। বোলে মহাৰাজা আমাৰ গৃহে আছে এতিক্ষণে অনা যাব। এই বুলি উঠি গঞ্জ ভৰি গৈছে। পথে পাই যি লোকে সুধিলে বোলে বৰ বেগ দহো? বোলে ৰাজা ঔষধলৈ শান্তীৰ তন আনো আমাৰ গৃহৰ। পাছে সি বোলে তই সৰ্ব্বনাশ হবি। ৰছো মই কওঁ। তুমি গৈ চোতালৰ মূৰে মূৰ ঘুমাই বসি থাকগৈ অসন্তোষ ভাৱে। আনসবে মাতিলে গা নুধুবি। পাছে তোৰ ভাৰ্য্যা মাতিলে এই কথা কবি। বুলি এশপতি বেশ্যাৰ তন বিচাৰি দিব দিছে ৰাজা ঔষধলৈ। বৈদে থুইছে কত পাম? কি গা ধুম না। বিপ্ৰে গৈ সেই মতে আছে বহি। পুত্ৰে ভাতৃ মাতে, নমাতে। পত্নী ওলাই মাতিলেহি, কলে সেই ক্ৰমে। তাই বোলে গা ধোৱা, কি চিন্তা কৰা? মোৰে নহৈছে? একহে

কম। পানীলৈ যাওঁতে পুৰাম। নি দিবা। বিপ্রে শুনি অত্রাহি হৈ গুনি মনে বোলে মোৰ জাতি ক্রিয়া সকলো গল এই বেশ্যাৰ সঙ্গে—জীৱ দুখহে হৱ। এই বুলি সবাকে ছাৰি বনে গৈ যোগ চিন্তি গতি লভিলে। জানা গুৰুসব, তোমাৰা সবৰো তেনেহে হৈছে। বামুণে শুনি মৌনে তুষ হেট মাথে অধোমুখে ৰল।" (পৃষ্ঠা ৩৯—৪০)

অসংলগ্ন ঘৰুৱা জীৱনৰ দৰে কথ্য ভাষাৰ বাক্য গঠনতো এটি অসংলগ্নৰূপ বা অনিয়মিত ৰীতি আছে। শুধ বাক্য ৰীতিত, বাক্যৰ আদিতে কৰ্ত্তাকাৰক, বাক্যৰ অন্তত ক্রিয়াপদ আৰু মধ্যত অন্যান্য কাৰক পদ বহে। অনিয়মিত বাক্যত যি পদটিক প্রাধান্য দিবাৰ ইচ্ছা অর্থাৎ যি পদটিৰ প্রতি শ্রোতা বা পঢ়ুৱৈৰ মন আকৰ্ষন কৰিব খোজা হয়, সেই পদটি হয় বাক্যৰ আদিত নহয় সমাপ্তিত ব্যবহৃত হয়। কথা চৰিত পুথিত এনে অনিয়মিত বাক্য ৰীতিৰ প্রয়োগ আছে। যেনে, তন বিচাৰি দিবে দিছে ৰাজা ঔষধলৈ; বিপ্রে গৈ সেই মতে আছে বহি ইত্যাদি।

ব্যাকৰণ ৰীতিৰ পৰা পৰীক্ষা কৰিলেও কথা গুৰু চৰিতত কথ্য ভাষাৰ ৰূপ আৰু চলিত উচ্চাৰণৰ চাব ওলায়। তাৰা, তৈৰ, তানে, সেই খিতে, তলকু আদি কথিত ভাষাৰ সৰ্ব্বনামৰ প্রয়োগ হৈছে। পদৰ মাজত থকা অৰ্দ্ধ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ (ৰ আৰু ল) উচ্চাৰণ লোপ হোৱাত অ.ৰু দ্বিস্বৰ ধ্বনিৰ (diphthong) উচ্চাৰণৰ ফলত কৈলে, ধৈলেহি, ধৈলেগে, নুৱাইলে, পৈল, বুইলে, মাইলে আদি ক্রিয়াপদৰ সৃষ্টি হৈছে। কামৰূপীয়া উচ্চাৰণৰ ৰীতি অনুসৰি এই পদ সমূহৰ প্রথম আখৰত শ্বাসাঘাত পৰিছে। নিষেধার্থক ন-ৰ স্বৰধ্বনি পিছৰ ক্রিয়া পদৰ স্বৰধ্বনিৰ সংযোগত পৰিবৰ্ত্তন নহৈ ব্যৱহাৰ হোৱা ৰীতিও কামৰূপীয় ভাষাৰ। যেনে, ন পাইলে, নপাৰো, নযায় ইত্যাদি। ৰহিচন্ত, গৈছন্ত, গলন্ত আছিলন্ত, আদি ব্রজাৱলী ৰূপ সম্ভ্রমার্থে প্রয়োগ হৈছে। কামৰূপত প্ৰচলিত শব্দৰ প্রচুৰ ব্যৱহাৰ আছে যথা, আবু, আপি, বেটী (ছোৱালী) খৰ্চ্চা, গোৰ্হানি, হুইকি, বালাভাত, দাউৰ, ছাত্ৰশাল আদিৰ প্রচুৰ প্রয়োগ হৈছে। সাধাৰণতে কথ্য ভাষাত ঘটা বৰ্ণ বিপৰ্য্যয় (পদৰ মাজত থকা ধ্বনিৰ স্থান পৰিবৰ্ত্তন) ৰীতিৰো পৰিচয় মাজে মাজে আছে। যেনে, বাহ্ৰ, তেহ্ৰ। সমীভৱনৰ হেতু কোষ্ঠী শব্দ 'কোটিত' পৰিণত হৈছে। উচ্চাৰণৰ অলসতাৰ হেতু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ লোপ (Haplology) হৈ 'বিতিৰি' (ব্যতিৰেক), 'সৰিহ' (সৰিয়হ), কেনেপা আদি পদৰ সৃষ্টি হৈছে।

যথোপযোগী শব্দৰ সংযোজনত ৰচনাৱলী সহজে হৃদয়স্পৰ্শী হয়। ক্ৰিয়া পদৰ যথাযুক্ত ব্যৱহাৰ, জঁতুৱা ঠাঁচ আৰু খণ্ডবাক্যৰ সুপ্ৰয়োগে চৰিত পুথিৰ গদ্যক নিভাজ অসমীয়া আৰু প্ৰাণৱন্ত কৰি তুলিছে। যথা ঃ—আমুৰিত ৰৱ নপাৰে; অঙ্গীকাৰ খাই; এটি কন্যা জোৰো; কোষ্টিতো সেই নামেই সুজিছে; গোৰত গোৰে খেদি নিএ; গৰ্ভ বেকত হ'ল; তোচা খাই; তৰাঙ্গ হৈ পথ দিলে; ঠাংকৰে পাকৰি ছিগি পৈল; দেশ বিটালিলে; বাদ খুজিলে; বানা বান্ধি; বেবুৱা লাগি ভুহৰাই ৰহি ফুৰে; বিপ্ৰও ৰাম বুলিলে; ভাৰথা কৈলে; লুৰি মাৰি নিএ; সাহঙ্কাৰকৈ প্ৰেত কৰ্ম্ম কৰিলে; ইত্যাদি।

কথ্য ভাষাৰ চপল ভাৱভঙ্গীৰ কাৰণে যুৰীয়া আৰু অনুৰূপ শব্দৰাজি অত্যাৱশ্যকীয়। এই শব্দ মালাই নিৰাভৰণা আৰু কৃত্ৰিমতাশূন্য কথ্য ভাষাক অলঙ্কাৰৰে সালঙ্কৃতা কৰে; লগে লগে অৰ্থৰ সুস্পষ্ট ব্যাপকতাত আৰু সম্পূৰ্ণতাত সহায়ক হয়। এশ এযোৱা যুৰীয়া শব্দৰ ব্যৱহাৰে কথা চৰিতৰ গদ্যক সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্যদান দি শ্ৰুতিমধুৰ কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে কেইটিমান যুৰীয়া শব্দ উদ্ধৃত কৰা হল-আশ্চৰ্য্য-অদ্ভুত; কাশী-বাৰাণসী; খেতি-কৃষি; খুজি-বাড়ি; থান-পিন্ধন; গীত-ৰাগ; গা-বান; গো-মহে-জনে; ঘাটৰ-বাটৰ; চাই-বাচি; জলৰ-আলিৰ; জাল-জকাই; তাল-সুৰ; তাৰণ-কাৰণ; তুতি-তুষ্ট; দাতা-কৃপা; দ্ৰব্য-বস্তু; পুষ্পোৎসৱ; বিবাদ-সংগ্ৰাম; বিস্ময়-বিশ্ৰুতি; বাৰ্ত্তা-বিত্ত; বিৰকত-বৈৰাগ্য; ভক্ষ্য-ভুজ; মিত্ৰ-সখীত্ব; ৰাজ-জমি; লোক-ৰায়তে; শোনিতে-কৰ্দ্দমে; স্ত্ৰী-চৰা; হোম-আহুতি; কট-কম্বল; অৰ্থে-বিতে; হেনা-হুচা; তৰ্জি-গৰ্জি ইত্যাদি।

সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰয়াস নেথাকিলেও চৰিত পুথিৰ গদ্য সম্পূৰ্ণ অলঙ্কাৰ বৰ্জ্জিত নহয়। অনুপ্ৰাস আদি অলঙ্কাৰে সহজ আৰু অজাচিত ভাৱে আত্ম প্ৰকাশ কৰি ৰচনাৰ সৌষ্ঠৱ বঢ়াইছে। অনুপ্ৰাস সংযুক্ত কেইটিমান বাক্য পুথিৰ নানা স্থানৰ পৰা চয়ন কৰা হল—

কতো চিন মাৰি কতো ধন ভৰি লেকাই
চেটিয়াত শূদ্ৰে বামুণ হল।

বোলে এৰাজন নোহন্ত মানুহ, এহেন্তেসে সে মহা পৰম পুৰুষ!

এদিন দিনতো ফুৰি কণটো নপালে।
পাবলকু নাই, কিনিবলৈ অৰ্থ ধুকাল।
ছমাহতে দুখে দেহ নৰই দেহো।

মই হয়েহে ভৰাৰী বৰুৱা,
তিনি কুৰি টকা ধাৰহে লোকৰ।

তুয়ো ভাতৃএ নিকিতা নদীৰ তীৰে চিতাকৈ দহন কৰিলে।

চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু ধৰ্ম্মৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা নতুবা ৰজাঘৰীয়া বাদ-বিসম্বাদৰ নীৰস বৰ্ণনা নহয়। এই ৰচনাসমূহ লোকখ্যাতি সম্পন্ন সৰ্ব্বজন শ্ৰদ্ধাহ মহাপুৰুষৰ পবিত্ৰ জীৱনৰ প্ৰতিদিনৰ 'ডায়েৰী'হে মাথোন! নিচেই আপোন মানুহ জনৰ জীৱন স্মৃতি জড়িত থকাৰ হেতু চৰিত পুথিৰ বৰ্ণনাৰ লগত পাঠকে তাদাত্ম্য অনুভৱ কৰা সহজ। 'কথা-গীতা' আৰু বুৰঞ্জীৰ বিষয় বস্তুনিষ্ঠ আৰু নৈৰ্ব্যক্তিক। দাৰ্শনিক বিষয়ৰ ব্যাখ্যা আৰু ব্যক্তিগত জীৱনৰ লগত সম্বন্ধবিহীন ঘটনাৱলীৰ বিবৃত্তি—এয়ে এই দুই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য। চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু যৎসামান্য ভাৱে হলেও আত্মনিষ্ঠ; পুথিৰ 'চৰিত্ৰ'ৰ লগত ভক্ত ৰচকৰ হৃদয়ৰ পৰিচয় আছে। কেৱল যথাযথ ঘটনাৰ বৰ্ণনা দিয়ায়ে চৰিত লেখকৰ উদ্দেশ্য নহয়। মহাপুৰুষৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলীয়ে তেওঁৰ অন্তৰ যি ভাৱে স্পৰ্শ কৰিছে, সেই তেনে ভাব, তেনে অনুভূতি ভক্তবৃন্দৰ অন্তৰত গোচৰীভূত কৰি মহাপুৰুষৰ মহান আদৰ্শক জীৱন্ত ৰূপ দিয়াহে তেওঁৰ উদ্দেশ্য। সুখ-দুখ, গ্লানি-গৰিমা, স্খলন-পতন আদি সাধাৰণৰ শ্ৰদ্ধা সহানুভূতি উদ্ৰেক কৰিব পৰা 'মানুহ'ৰ আখ্যানেৰে চৰিত পুথি সজীৱ হৈ আছে।

বিশেষতঃ ভক্তৰচকৰ হৃদয়ৰ সৰলতা আৰু আন্তৰিকতাই অকৃত্ৰিম প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ সহায়ত চৰিত পুথিৰ বৰ্ণনাত এটি মনোৰম ঘৰুৱা পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। কেৱল কথ্যভাষাৰ প্ৰয়োগেই এই ঘৰুৱা ভাৱ সৃষ্টিৰ মূল নহয়। ঘৰুৱা জীৱনৰ কাৰ্য্যাৱলীত যেনে লাগ বান্ধ নাই, ঘৰুৱা মেলৰ যেনে আগ গুৰি নাই, সেইদৰে চৰিত পুথিৰ লেখকেও কোনো ধৰা বন্ধা প্ৰণালীৰে মহাপুৰুষৰ জীৱনী সংকলন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই। এই হেতুকেই চৰিত পুথিত অলৌকিক আৰু অতি সামান্য আখ্যানসমূহক সমান মানমৰ্য্যাদা দান কৰা হৈছে। মহাপুৰুষৰ জীৱনীৰ লগত জড়িত থকা অতিপ্ৰাকৃত ঘটনাৱলীয়ে এফালে যেনেকৈ ভক্তৰ হৃদয় 'আশ্চৰ্য্য—অদ্ভুত' ভাবেৰে শ্ৰদ্ধান্বিত কৰিছে, আনপিনে দৈনন্দিন জীৱনৰ ক্ষুদ্ৰ আখ্যানসমূহে তেওঁলোকৰ মানুহ হৃদয়ৰ পৰিচয় দি ভক্তৰ লগত আত্মীয়তা স্থাপনত সহায়ক হৈছে।

অষ্টম আধ্যা

কাকত-পত্ৰৰ গদ্য

(ক) চিঠি পত্ৰৰ গদ্য

ৰাজকায় কাগজ পত্ৰত ব্যৱহৃত হোৱাৰ পৰাই অসমীয়া কথা সাহিত্যই বহল ভাৱে প্ৰসাৰতা লভে আৰু এটি সুনিৰ্দ্দিষ্ট গঢ় লয়; লগতে কথ্য ভাষাও ভাৱ প্ৰকাশৰ উপযুক্ত বাহন বুলি গৃহীত হয়। ৰজাঘৰীয়া সহানুভূতি আৰু পৃষ্ঠপোষকতাই ইয়াৰ ঘাই কাৰণ। আহোম যুগৰ পূৰ্ব্বে অসমৰ ৰজাসকলে ৰজাঘৰীয়া বিষয়ত সংস্কৃত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পুৰণি তামৰ ফলি সমূহেই এই কথা প্ৰমাণ কৰে। আহোমসকলৰ দিনতেই অসমীয়া গদ্যক ৰাজকাৰ্য্যত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কছাৰী, কোচ, দৰং, জয়ন্তীয়া আদি ৰাজ-দৰবাৰতো অসমীয়া ভাষাই প্ৰাধান্য লভিছিল। পুৰণি অসমীয়া গদ্য এই ৰাজদৰবাৰৰ সহায়তেই পৰিপুষ্ট হৈছিল।

আহোমৰ দিনত অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত নগৰ আৰু কোঠ স্থাপন হৈছিল। নগৰ সমূহৰ আলমতে গোটেই প্ৰদেশত নাগৰিক সম্প্ৰদায় গঢ়ি উঠিছিল। অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ প্ৰসাৰত এওঁলোকেই যথেষ্ট সহায় কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিবৰ কাৰণ আছে। তদুপৰি আলি-পদূলি বান্ধি আহ-যাহৰ সুবিধা কৰি দিয়াত, ঘোঁৰাৰ ডাকেৰে চিঠি-পত্ৰ অনা-নিয়াৰ ব্যৱস্থা হোৱাত, অসমীয়া গদ্য সাহিত্যই বিস্তৃতি লভিবলৈ সুচল পালে। ৰজাঘৰীয়া চিঠি-পত্ৰ, ভূমিদান-পত্ৰ, মামলা-মকৰ্দ্দমাৰ সিদ্ধান্ত-পত্ৰত অসমীয়া গদ্যৰ প্ৰচলন হ'ল। তাৰে ফলত বিভিন্ন বিষয় প্ৰকাশৰ নিমিত্তে ভিন ভিন সাঁচৰ কথাৰীতিৰ উদ্ভৱ হ'ল, নানা বিষয়ৰ শব্দই অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ বৃদ্ধি কৰিলে।

১৪৭৭ শকত অৰ্থাৎ ১৫৫৫ খ্ৰীষ্টাব্দত কোচবেহাৰৰ নৰনাৰায়ণ ৰজাই স্বৰ্গনাৰায়ণ স্বৰ্গদেউলৈ দিয়া এখনি চিঠি পোৱা গৈছে। বঙালী পণ্ডিতসকলে এই চিঠিৰ গদ্যক "বাঙ্গালা গদ্যৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন" বুলি গণ্য কৰিছে। ষোল শতিকাৰ ৰজাঘৰীয়া চিঠি-পত্ৰত প্ৰচুৰ পৰিমাণে ফাৰ্চ্চী শব্দৰ প্ৰয়োগ হৈছিল। নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ চিঠি সেই প্ৰভাৱৰ পৰা ভালেখিনি মুক্ত।

মহাৰাজ নৰনাৰায়ণে স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজলৈ লিখা চিঠি :—

"স্বস্তি সকল দিগদন্তিকৰ্ণতানাস্ফান সমীৰণ প্ৰচলিত হিমকৰ হৰ হাৰ হাস কাশ কৈলাস পাণ্ডুৰ যশোৰাশি বিৰাজিত ত্ৰিপিষ্টপ ত্ৰিদশতৰঙ্গিণী সলিল নিৰ্ম্মান পবিত্ৰ কলেৱৰ ভীষণ প্ৰচণ্ড ধীৰ ধৈয্য মৰ্য্যাদা পাৰাবাৰ সকল দিক্কামিনী গীয়মান গুণ সন্তান শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজা প্ৰচণ্ড প্ৰতাপেষু।

লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ। এথা আমাৰ কুশল। তোমাৰ কুশল নিৰন্তৰে বাঞ্ছা কৰি। অথন তোমাৰ আমাৰ সন্তোষ সম্পাদক পত্ৰাপত্ৰি গতায়াত হৈলে উভয়ানুকুল প্ৰীতিৰ বীজ অঙ্কুৰিত হৈতে ৰহে। তোমাৰ আমাৰ কৰ্ত্তব্যেসে বৰ্দ্ধতাক পাই পুষ্পিত ফলিত হইবেক। আমাৰা সেই উদ্যোগতে আচি। তোমাৰো এগোট কৰ্ত্তব্য উচিত হয়। নাকৰ তাক আপনে জান। অধিক কি লেখিম। সতানন্দ কাৰ্য্যি ও ৰামেশ্বৰ শৰ্ম্মা কালকেতু ও ধুৱা সৰ্দ্দাৰ উদণ্ড চাউনিয়া শ্যামৰাই ইমৰাক পাঠাইতেছি। তামৰাৰ মুখে সকল সমাচাৰ বুঝিয়া চিতাপ বিদায় দিবা। অপৰ উকীলৰ সঙ্গে ঘুড়ি ২ ধনু ১ ছেঙ্গ মৎস্য ১ জোৰ বালিস ১ জকাই ১ সাৰি ৫ থান এই সকল দিয়া গৈছে। আৰ সমাচাৰ বুজি কহি পঠাইবেক আৰ তোমাৰ অৰ্থে সন্দেশ গোমচেং ১ চিট ৫ ঘাগৰি ১০ কৃষ্ণামৰ ২০ শুক্ল চামৰ ১০। ইতি শক ১৪৭৭ মাস আষাঢ়।" *

স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজাই নৰনাৰায়ণ ৰজালৈ দিয়া চিঠি এখনো পোৱা গৈছে। এই চিঠিৰ নকল অসম বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগত সংৰক্ষিত হৈছে :—

স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰজাই নৰনাৰায়ণ মহাৰাজলৈ দিয়া চিঠি :

"স্বস্তি ত্ৰিপুৰ হৰ চৰণ স্বৰ্গ শ্ৰীপৰ্ণ সুধাপান ভৃঙ্গপয়মান সম্পন দান সন্তান শৌৰ্য্য ধৈৰ্য্য গাম্ভীৰ্য্যোদাৰ্য্য পাৰাবাৰ তুহিনকৰ নিকৰ তৰঙ্গিণী তৰঙ্গ পাণ্ডুৰ যশোৰাশি বিৰজিত কুল কমল প্ৰকাশৈকক ভাস্কৰ শ্ৰীমন্মল্লনাৰায়ণ ৰাজ মহোদৰ চৰিত্ৰেষু।

লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ। অত্ৰ কুশল। তোমাৰ কুশল বাৰ্ত্তা শুনিয়া পৰমাপ্যায়ীত হৈলো। আৰ জে লেখিচ প্ৰীতিবৃক্ষ অঙ্কুৰিত সেইএ তোমাৰ আমাৰ সাহ্লাদেত বৃদ্ধিৰ পায়া ফলিত পুষ্পিত হৈবাৰ থান যি কহিচ ই গোট বিশেষ কিন্তু তোমাৰ

* প্ৰাচীন বঙ্গালী গদ্যৰ নিদৰ্শন বুলি বহু বঙ্গালী পুথি-পত্ৰিকাত এই চিঠি উদ্ধৃত কৰা হৈছে। এই চিঠি প্ৰথমে ১৯০১ চনৰ ২৭ জুনৰ "আসমাবন্তি"ত প্ৰকাশ হৈছিল।

আমাৰ প্ৰীতি গোট জিহত হন্তে ঘটিচে তাক সমস্তে জানে। সেইৰূপ মৰ্য্যাদা ব্যৱহাৰত যদি ৰহিব ফলিত পুষ্পিত কিসক নহব। আমৰা পূৰ্ব্ব অভিপ্ৰায়তে আচি আৰ উকীলৰ সঙ্গে জিসকল দ্ৰব্যাদি পঠাইছিলা ই সকল সভাত দেখাইবাৰ উচিত নহয় কিন্তু জি সকলে জিহক আচৰি থাকে অপীতি হৈলেও আচৰণীয় সকলে তাকে নীতি স্বৰূপে দেখে এতেকে দিবাক পোৰা। আৰ সমুচ্চয় সেই সেই দ্ৰব্যত প্ৰবৰ্ত্তনীয় লোকেৰ দ্বাৰাএ জি বুঝুৰা গৈছে সেইৰূপে বুঝিবা। তোমাৰ উকীলেৰ সঙ্গে আমাৰ উকীল শ্ৰীচণ্ডীবৰ ও শ্ৰীদামোদৰ শৰ্মাক পঠোৱা গৈছে। এমৰাৰ মুখে সকল সমাচাৰ বুঝিবা। তোমাৰ অৰ্থে সন্দেশ নড়া কাপোৰ ২ থান গজদন্ত ৪ গাঁঠিয়ন ২ মোনা পহুচিবে। ইতি শক ১৪৭৮।"

সংস্কৃত শ্লোকৰে চিঠি আৰম্ভ হোৱাত দুয়োখনি চিঠিতে কিছু সংস্কৃতীয়া প্ৰভাৱ আছে। পৰৰাষ্ট্ৰলৈ পঠিয়াব লগা হোৱাত দুয়ো চিঠিতে বাক্যৰীতি সংযত আৰু বৰ্ণনা গাম্ভীৰ্য্য পূৰ্ণ কৰা হৈছে।

ভাৰত চৰকাৰৰ মহাফেজখানাত সংৰক্ষিত প্ৰাচ্য ভাষাত লেখা পুৰণি চিঠি-পত্ৰৰ সংকলন এটি ডক্তৰ সুৰেন্দ্ৰনাথ সেনৰ সম্পাদনত কলিকতা বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত (১৯৪২) হৈছে। আহোম ৰজা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াই লিখা কেইবাখনো চিঠি পত্ৰ উক্ত "প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰসঙ্কলন" নামৰ পুথিত উদ্ধৃত কৰা হৈছে। * নিভাঁজ অসমীয়া ভাষা প্ৰয়োগ হোৱা চিঠি-পত্ৰৰ চানেকী স্বৰূপে কেইখনিমান তলত তুলি দিয়া হল :—

শ্ৰীৰাম

শ্ৰীজুত বড়ফু ৺ আৰ্জ্জা—

১৭৺ গুএঁাপোৱানিবড়া ও নজপথঁা শাৱধানে জানিবি তইঁতৰ লগত জি সন্দেসপত্ৰ দিচিলো সি নৌকা বুৰি হৰালে এতেকে সেই লেখাৰ দৰে সন্দেশ পত্ৰাদি নকৈ লেখা পত্ৰ কড়ি বড় সাহেবানে ডাক্তৰ হাতত দি পঠাইলো তইঁতক জি দৰে সিকাই বুঝাই দিচো সেইদৰে সাহেবত কৈ কাড়ি জোন ৰূপে কাপ্তান চাহেব ইঠাই থাকিব তাকে আচৰিবি ইতি তাড়ি—৭ আসাৰ।

* সম্পাদকে কেৱল চিঠিৰ ভাষাকে বঙ্গালী বুলি কোৱা নাই, সেই সময়ত অসমৰ ৰাজচ'ৰাত বঙ্গালীয়েই ৰাষ্ট্ৰভাষা স্বৰূপে চলিছিল বুলিও মন্তব্য কৰিছে। (প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন, পৃঃ ৮৪)।

৭৶ শ্রীজুত বড়ফুকনৰ তৰফ পত্র চিন্ন

সবুজ গোমচেঙ্গ—	১ এক থান
চফেদ পাটকাপৰ—	৪ চাৰি খান
গৰদ পাটকাপৰ—	৪ খান
অসমীয়া চুৰি—	১২ বাড় খান
সৰ্ব্বাঙ্গ কস্তুৰি—	১ টা
সেত চামৰ—	৪ টা
কালাচামৰ—	৪ টা
	৭ টা

(প্ৰাপ্ত ২১ জুলাই, ১৭৯৪) *

শ্ৰীৰাম

শ্ৰীশ্ৰী৶ দেৱ ইশ্বৰে কৈচে—

শ্ৰীবৰফুক্কনক প্ৰতি মোৰ জি বিপত্তি হৈচে ৰহশ্যে ফুকনলৈকেই আচো বুড়া গোহাঞে ক্ৰমে ক্ৰমে সকলকো মাৰিলে আমাৰো প্ৰাণ ৰক্ষাৰ উপায় নেদেখো এতেকে ফুকনলৈকে বো জদি আমাত আশা আচে ফুকনে এই পত্ৰ দেখিতে বুড়া গোহঞিক দমন কৰি মোক দৃঢ়ে কৰি ৰাগিব পাৰিব ফুকন সিঘ্ৰে আহক জদি এই প্ৰকাৰে আহিব নোৱাৰে ফুকন ভটিয়াই গৈই ৰঙ্গপুৰৰ কলিকতাৰ শ্ৰীযুত বৰচাহাবত সৰণাগত হৈই ৰাজদ্ৰোহি বুঢ়া গোহাঞিৰ কথা চাহাবত জনাবি গৈই গৌৰিনাথ সিংহ ৶দেৱক পিতৃ চাৰিঙ্গিয়া দেবতাক ককাই ৰজা দেৱক জেনেকৈ বিছ দি মাৰিছে সম্প্ৰতি ফুকন বৰবা নালিগিৰা জিবোৰ মাৰিচে আৰো মঞি মনপোৰা লোকক খেদি বুঢ়া গোহাঞিৰ পেটৰ মানুহ লগত দি মোক দিন ৰাত্ৰি ৰাখি থাকে মোহৰ কেইটাও হাত কৈল লেগৈ এয়েষে মোৰ সৰিৰ ৰক্ষা কিৰূপে পৰিব পেহিব পুতেক দেখিছে ফুকন-লৈকেই জে সকলো কথা লেখি আজি কৰি সিঘ্ৰে গৈই চাহাবৰ ঠাইত দি সৰণাগত হ'বি গৈই তাত চাহবলোকে অবশ্যক অনুগ্ৰহ কৰিব চই সাত কুম্পানি কাপ্তানে পটং সহিতে লেই সিঘ্ৰে আহিব জি খৰচ হই দিবলৈ কবুল কৰিবি এই দৰত জদি চাহাবে স্বচিন হই বসৰেকত এক লক্ষে দিবলৈ লেখি দিবি এই প্ৰকাৰতো জদি নোবোলে ডেৰ লক্ষ দিবলৈ লেখি দিবি তেওঁ সত্ৰুক নষ্ট কৰিব পৰাকৈহে আহিবি জদি আমাৰ সৰিৰ ৰক্ষা

* প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন, পৃঃ ৫৭-৫৮। পাঠ শুধৰাই উদ্ধৃত কৰা হৈছে।

ন পৰা শুনে আমাৰ কোৱৰ এটা জি ভাটীত আছেগৈ সেইটিকে আনি সক্ৰক নষ্ট কৰি দেশখন ৰক্ষা কৰিবি এই কথা জদি বুঢ়া গোহাঞেএ জানিব লাগিল ৰাজবধ, গুৰুবধ স্ত্ৰীবধ ফুকনেৰ গাত লাগিব ইতি তাং মাশ ভাদ্রে—

নকল মোতাবক আশল মোকাবিলা শ্ৰীৰামপ্ৰসাদ দাস—(প্ৰাপ্ত নৱেম্বৰ ১৮১৫) *

'প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন'—ত প্ৰকাশিত পত্ৰত ফুকনলৈকে, গৈই, জেনেকৈ, লেগৈ, দিবলৈ, পৰাকৈহে, আছেগৈ, কোৱৰ, বৰুৱা আদি শব্দ ফুকনৰ্ণৈকে, সে ই, জেনেৰ্কো লেৰ্গে, দিবৰ্ণে, পৰাৰ্কেহে, আছেৰ্গে, কোবৰ, ববৰা আছে। ই নিশ্চয় পাঠোদ্ধাৰকৰ প্ৰমাদ।

বিদেশী দপ্তৰৰ লগত পত্ৰ বিনিময় হোৱাৰ ফলত অসমীয়া বঙ্গালী ফাৰ্চী মিশ্ৰিত এটি পত্ৰৰ ভাষা গঢ়ি উঠিছিল। এই ভাষাক বঙালী ভাষা আখ্যা দিয়া ভুল। বহু সময়ত ৰাজধানীৰ ভাষাই স্বকীয়া ৰূপ লোৱাৰ উদাহৰণ আছে। ৰাজধানীত বা ৰাজদৰবাৰত শাসন, ব্যৱসায়, শিক্ষা আদিৰ নিমিত্তে নানা দেশৰ নানা ভাষা ভাষী লোক গোট খায়। তেওঁলোকৰ মাজত ভাষাৰ আদান প্ৰদানৰ হেতু এক নতুন ভাষাৰ জন্ম হয়। মোগল দৰবাৰত হিন্দী আৰু ফাৰ্চীৰ সংমিশ্ৰণত এনেকৈয়ে উৰ্দ্দু ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই একে কাৰণেই স্বৰ্গদেৱৰ দৰবাৰৰ ভাষাতে নহয়, সত্ৰীয়া ভাষাতো ইছলামী শব্দই শৰণ লৈছিল। ফৰমান, জান, নফৰ আদি শব্দই মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাতো ঠাই পাইছে। ইছলামী শব্দ মালাই অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ কি দৰে শক্তিশালী কৰিছে সেই কথা অন্য প্ৰসঙ্গত আলোচনা কৰা হৈছে।

(খ) ভূমিদান ফলিৰ গদ্য

আহোম যুগৰ ভূমিদান শিলৰ ফলি আৰু তামপত্ৰ আবিস্কাৰ হইছে। শিলৰ ফলিৰ গদ্যৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে ১৬১৬ চনৰ চামধৰা গড়ৰ ফলিৰ পৰা তলত উদ্ধৃত কৰা হ'ল ঃ—

"শ্ৰীভণ্ডাৰি গোসাই। লাঙ্গিপো গোসাই। বড়ফুকন নাই সলিম্নাৱাই। চানধৰা সিমা কৰি হাৰুনি দাৰুনিলৈ গঢ়। শক ১৫৩৮। শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ নাৰায়ণৰ জয় জয়। শ্ৰীকুলুঙ গোসাই। শ্ৰীকুলুতা গোসাই। শ্ৰীজদুবৰুৱা জয় হ'ল।" †

অসমীয়াত লেখা শিলৰ ফলি বৰ্ত্তমানলৈকে দুই চাৰিখনহে পোৱা গৈছে।

* প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন, পৃঃ ১৭১—২। পাঠ শুধৰাই উদ্ধৃত।

† এই পাঠ সৰ্ব্বেশ্বৰ শৰ্ম্মা কটকীৰ "তত্ত্ব আৰু তথ্য" পুথিৰ পৰা লোৱা হৈছে।

সৰহভাগ ভূমিদান, পুখুৰী দান পত্ৰ তামৰ ফলিত লেখা। এই তামৰ ফলি সমূহ পুৰণি ভাৰতীয় ভূমিদান পত্ৰৰ আৰ্হিত লেখা হৈছিল। প্ৰতি খন ফলি "স্বস্তি" বচনৰে আৰম্ভ হৈছিল। ফলিৰ আৰম্ভতে সংস্কৃত শ্লোকৰে দান দিওঁতা ৰজাৰ নাম গুণ গৰিমা বৰ্ণনা আৰু যি জন বৰফুকনৰ দ্বাৰা ফলি লিখি ঘোষণা কৰা হয় তেওঁৰ নাম আৰু শকৰ উল্লেখ থাকে। ভূমিৰ পৰিমাণ, সীমা আদিৰ উল্লেখৰ বাহিৰেও ভূমিদান তামৰ ফলিত অন্যান্য কি কি বিষয়ৰ উল্লেখ থাকে সেই বিষয়েঁ কটকীয়ে লেখিছে :—

"কোনোখন তামৰ ফলিত কোন পৰ্ব্ব উপলক্ষে ক'ত কিমান খৰচ হব লাগে, গোসাঁইৰ আগৰ ভোগৰ ভাত কোনে কিমান পাব লাগে, সেবাইত পাইক, বৰদেউৰি, আঁঠপৰীয়া, চামধৰালৈকে কেনেকৈ খাটিব লাগে, প্ৰতি পূজাত চাউল, ঘিউ, তেল, তামোল, পান ইত্যাদি কত কেনেকৈ খৰছ কৰিব লাগে এনেবোৰ বিষয়ো তন্ন তন্নকৈ তামৰ ফলিত লিখা আছে। এই ফলিবোৰে তেতিয়াৰ দিনৰ অসমীয়া কথা-সাহিত্য কি ধৰণে লিখা হৈছিল, অসমীয়া আখৰৰ গঢ় কেনেকুৱা আছিল ইত্যাদি সকলোৰে আৰ্হি দেখুৱাই।(১)

ব্ৰহ্মোত্তৰ ভূমিদান পত্ৰৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে শিৱসিংহ ৰজাৰ দিনৰ ১৭৩৯ চনৰ ফলি এখনিৰ গদ্য উদ্ধৃত কৰা হ'ল :—

"স্বস্তি স্মৰ শ্ৰীশিৱ সিংহ ভূপে বীৰাগ্ৰ গণ্যঃ স্থুৰ শাখি কল্পঃ। সৌমাৰ পীঠস্থ পুৰন্দৰঃ শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ দেৱবৰ্য্যঃ॥ নৃপ নিকৰ কিৰীটৈঃ সেব্যমানো মৰুত্থ্য কুল কমল দিনেশো নীতি ৰাত্মক সিন্ধুঃ। হিমকৰ হৰ হাৰস্কাৰ বিস্তাৰ কীৰ্ত্তিঃ প্ৰলয় সময় ভাস্বৎ কাণ্ড চণ্ড প্ৰতাপঃ। অসৌ ধৰ্ম্মৰতঃ সম্যক সমদাৎ পত্ৰিকামিমাং। দ্বিজেভ্য কামৰূপেমিনন্ ব্ৰহ্মবৃত্তি প্ৰদায়িনীং॥"

কামৰূপ দেশৰ বড়ুয়া ও বড়কায়স্থ ও চোধাৰি ও পাটোয়াৰি ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া আনো সকলে সাৱধানে জানিব নাম বড়ভাগ পৰগণাৰ মাথিবাহা গ্ৰামৰ হদ পূৰ্ব্বে ৰাউত কুচিৰ সিমা দক্ষিণে শ্যামৰায়ৰ দক্ষিণৰ মৰ্য্যেই পশ্চিমে বেচিয়াৰ বড়ি উত্তৰে টঙ্গি নেই এই চতুৰ্হদায়ছিন্ন মাটি॥ আৰু পানি গ্ৰামৰ পূৰ্ব্বে বগাজান দক্ষিণেও বগাজান পশ্চিমে গড়ে মাৰিৰ দল উত্তৰে হাড়িফাৰ উত্তৰৰ মৰ্য্যে এই চতুৰ্হদাৰ ছিন্ন মাটি। আৰ মনুষ্য সেই পৰগণাৰ

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ দেৱ শিৱসিংহ মহী মহেন্দ্ৰাণাং

(১) "তত্ত্ব আৰু তথ্য", পৃঃ ৫৬

মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত লখনা, জয়া, কামুয়া, দুলভা, চাধন, ক্ষুদ্ৰ মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত কমাৰ ৰঙা, ভুকুকা, কেতেকী বাড়ি গ্ৰামৰ চাণ্ডাল কলিয়া, জন জমী সহিত এই দুই পাইক আৰ কেতেকী বাড়ি গ্ৰামৰ চাণ্ডাল থামক। মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত ৰামধন। চিবুয়া। সনাৰায়। ক্ষুদ্ৰ মাখিবাহাৰ কৈৱৰ্ত্ত কলিয়া। শুক্ৰা। কানুয়া। পটেয়া। এই দুই পাইক আৰু সৎসঙ্গি ভকতৰ গিৰি মাখিবাহা গ্ৰামৰ কলিতা ভৱনাথ ১ কোঁচ হলিয়া ১ মাটিয়া ১ বজালি পৰগণাৰ ভোজকুচি গ্ৰামৰ যালৈ ভাৰ্থি ১ দুৰ্য্যু ১ চাঁ আপা ১ কোঁচ হৰিনাৰাণ ১ মেৱা ১ এই মাটি পাইক ভক্ত ৺পুণ্যে ৰমানাথ উপাধ্যায় গোপীনাথ, প্ৰাণনাথ বিদ্যাৰত্ন ৰঘুনাথ এই পঞ্চ ব্ৰাহ্মণক ব্ৰহ্মোত্তৰ কৰি দিয়া গ'ল। ব্ৰাহ্মণে পুত্ৰে পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ কৰি ৺কুশল চিন্তি থাকিব ইহাৰ কৰ কাঁটল পদপঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনালা ধুমুচি মাড়েসা জলকৰ যথাৰ দানখুত দণ্ড বন্দ ৰাজ দণ্ডাই ব্যতিৰেকে সৰ্ব্বৰাব পৰিত্যাগ হৈল ইহাত কোনোজনে অন্যথা কৰিব নাপাই॥ শাকে ১৬৬১*

ধৰ্ম্মোত্তৰ ভূমিদান পত্ৰৰ গদ্যৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে ১৭৫৫ চনত ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে শঙ্খপানি মেধিক দিয়া ফলিৰ পৰা তলত তুলি দিয়া হ'ল—

শ্ৰীৰামঃ

"স্বস্তি প্ৰচণ্ড প্ৰতাপ মণ্ডল দোৰ্দ্দণ্ড খণ্ড বংশাবতংস শ্ৰীশ্ৰীমৎ স্বৰ্গ নাৰায়ণ ৰাজেশ্বৰ সিংহ মহী পালস্য প্ৰিয়ত্তম মন্ত্ৰিপ্ৰবৰ শ্ৰীশ্ৰীদামোদৰ চৰণ শ্ৰীপৰ্ণবোনম্ৰ শ্ৰীমৎ তৰুণ দুৱৰা বৃহৎফুকনেন তৎপুন্যাৰ্থং তাম্ৰপত্ৰং ধৰ্ম্মস্য বৃত্তি ৰক্ষণং।

৺৭ কামৰূপ দেশৰ বৰুৱা ও বৰকায়স্থ ও চৌধাৰী ও পটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া আনো সকলে সাৱধানে জানিব—পূবপাৰ পৰগণাৰ দিয়া কপাৰ আলতা দুই গ্ৰামৰ মধ্যত উবাৰ দলনি মাটিৰ পকা ৮ পুৰা দুলিৰ দৰে, আৰে হদ, পূবে আলতাৰ জোৰ, পশ্চিমে জই নাৰায়ণ মেধিৰ সীমা, উত্তৰে দীঘলা পিট, দখিণে দপৰ্পাৰ সীমা আৰু সুন্দৰা খেল, দখিণে সিঙ্গৰা দুই গ্ৰামৰ মধ্যত, পূবে কণাৰ পুখুৰী, পশ্চিমে বামুণ ডোবা, উত্তৰে চকচকি বিল, দক্ষিণে খেৰকটা বৰি এই চতুহদে উবাৰ দলনি মাটি, বেচিমৰা বিল সহিতে ৺৺ৰ পুণ্যে সুন্দৰী খেল সত্ৰৰ শঙ্খপানি মেধিক ধৰ্ম্মত্তৰ কৰি দিয়া গ'ল। হৰি মন্দিৰত

* বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত। আখৰজোটনি সলনি কৰা হোৱা নাই।

তৈল-বন্তি জলাই শ্ৰৱণ কাৰ্ত্তন কৈ ৺৺ক আশীৰ্ব্বাদ কৰি পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ্য কৰি থাকিব, ইহাৰ কৰ কটল পদপঞ্চক বেঠ-বেগাৰ চোৰ-চিনলা ধুমুচি-মাৰেচা জলকৰ জলখাৰ চৌকী হাট-ঘাট দান-খুট দণ্ড-বন্ধ সৰ্ব্ববাব পৰিত্যাগ হৈল। ইহাত কোনো জনে বিরুদ্ধে নাচৰিব। ইতি শক ১৬৭৫, তাৰিখ ১১ মাঘ।" *

দৌল-দেৱালৰ অৰ্থে দিয়া মাটীৰ দান পত্ৰ কি দৰে ৰচনা কৰা হৈছিল তাৰ পৰিচয় প্ৰমত্ত সিংহ স্বৰ্গদেৱে হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ কাৰণে দিয়া ফলিয়ে দিছে :—

শ্ৰীশ্ৰীহয়গ্ৰীব মাধবায়—

স্বস্তি প্ৰবৰ নৃপনিকৰ সিৰোদাম সুত্ৰাম গোত্ৰাম কমল-ভাস্কৰ জিহ্বৰে কীৰ্ত্তি প্ৰকৰ প্ৰতত প্ৰতাপা বলিচা ৰাতি তমোজাতি শ্ৰীশ্ৰীমৎ স্বৰ্গদেৱ প্ৰমত্ত সিংহ নৃপাজ্ঞায়াতং পদাৰ বিন্দাৰো লব্ধ মন্তিবৰ বিবিধ গুণাকৰ শ্ৰীমৎ তৰুণ ডুৱৰা বৃহৎ ফুকন সুত মাত্ৰায়াং মজাৰাসুত দ্বাৰ শ্ৰয় সেৱাটিকা সহিত অষ্টাদশাধিক বিংশতিদ্বয় পুতকামিতভূকৰন্নিত সৰ্ধপ দিপ ষ্টকং স্বতৈজ সাধাৰং তস্কল বধ তাণ্ডুলাভিঃ প্ৰতি সংক্ৰান্তিয় নৈবেদ্য সটকঞ্চ প্ৰাদাৎ মূল্য বিধুৰ সেন্দু শাকে—

কামৰূপ দেশৰ বৰুৱা বৰকায়স্থ ও চৌধাৰী ও পটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰীয়া হাজো নিবাসী ও দলৈ ৰাজখোৱা মেলা মেতেৰি আনো সকলে সাৱহিতে জানিব ৺৺ৰ আজ্ঞাৰে ছলাৰ কলীয়া কটকীয়ে দপদৰত সভা বিদ্যমানে কৈ দিছে নৈবেদ্য প্ৰদীপৰ নিমিত্তে ডেকাজনা ডুয়াৰা বৰফুকনক কোঞৱৰ ভাগ পূব পাৰ পৰগণাৰ বৰিয়াজানি গ্ৰামৰ ৰূপিত জমি ২০ পুৰা আলটা গ্ৰামৰ ১২ পুৰা কমাৰকছি গ্ৰামত ১২ পুৰা আৰু পূৰ্ব্বে পিতৃ সৰু জনা ডুয়াৰা ফুকনে দিয়া দেৱে পৰগণাৰ অভাইপুৰ গ্ৰামৰ ৰূপিত জমি ৪ পুৰা পতন সহিতে বাৰি এখন মুঠ মাটি ৫৮ পুৰা এই মাটিৰে নিয়মকৈ দিয়া যায় মানুহৰ গা মাটি ৪ পুৰা বন্তি লগোৱা মাধাদাস আঠপৰীয়াৰ মাটি ১ পুৰা এই ৫ পুৰা থাকিল মাটি ৫৩ পুৰা বৎসৰি চুকনী পুৰাত ॥০ আনাদৰে হ'ল ২৬৷৷০ আৰে তেল কিনি দিলে ৰাতি থকাকৈ দিব পূৰ্ব্বে পিতৃ সৰুজনা ডুয়াৰা ফুকনৰ নামে আছে বন্তি ১ গছ এতিয়া দিয়া ডেকাজন ডুয়াৰা ফুকনৰ নামে ১ গছ পুত্ৰ ডুয়াৰা ফুকনৰ নামে ১ গছ মিন্নাথ ডেকাৰ নামে ১ গছ মাতৃৰ নিমিত্তে দিনৰ এক পৰ ৰাত্ৰিৰ একপৰ থকাকৈ বন্তি ১ গছ এই ৬ গছ প্ৰদীপ প্ৰতিদিনে ৺৺ ঠাইত ৬ জনৰ কুশলৰ অৰ্থে লগাব আৰু প্ৰতি সংক্ৰান্তিয়ে ৬ জনৰ নিমিত্তে ১৬খন নৈবেদ্য

* বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত।

আৰে চাউল ১২ কঠা মাহ ৬ কঠা লোণ ১৷৷ তোলা তামোল ৬ গণ্ডা পান ১৭ গুচি আদা ৬ তোলা বাৰিৰ উপহাৰ যি হয় দিব এই নৈবেদ্যৰ ডেকাজনা তুয়াৰা ফুকনে পত্ৰ মোহৰ কৰি দিছিল সেই পত্ৰ চিৰস্থায়ী নেদেখি চিৰকাল থাকিবৰ নিমিত্তে পত্ৰ গুচাই তাম্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে প্ৰদীপৰ দ্ৰব্য নিজৰ ৰামচৰণ বলো মালিকাৰে দিব মাটি প্ৰদীপৰ নৈবেদ্যৰ শ্ৰীযুত ডেকাজনা বৰফুকন পত্ৰ মোহৰ কৰি দিছিল সেই পত্ৰ চিৰস্থায়ী নেদেখি চিৰকাল থাকিবৰ নিমিত্তে পত্ৰ গুচাই তাম্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে ইহাৰ কৰ কাটল পদ পঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনালা ধুমুচি মাৰেচা দণ্ডবন্ধ দান খুত ৮ গয়ৰহ সৰ্ব্ববাব পৰিত্যাগ হ'ল ইয়াত কোনোজনে অন্যথা নাছাৰিবেক আছাৰিলে সৰ্ব্বত্ৰ ভ্ৰষ্ট হৈবেক আৰু মাধৱদাস আঠ পৰীয়াৰ পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে এই প্ৰদীপ নৈবেদ্য লগাব যদি অন্যথা আচৰে পঞ্চম মহা-পাতকে পাব দলৈ সেৱা চলোৱা শ্ৰেষ্টা কৰি চলোৱাব যদি শ্ৰেষ্টা নকৰে পঞ্চম মহা পাতকে পাব ইতি সক ১৬৭৭ তাং ২২ মাঘ বৎসৰি জমিৰ ৰুপ ২৬৷৷০ ৰাত্ৰি-দিনে থকা বন্তি ৪ গছত লাগে তেল মাহেকত ৩০ সেৰ বছৰত ৩৬০ সেৰ ১গছ ৪ পৰলৈ থকা মাহেকত লাগে তেল ৩৫ বছৰত লাগে ৪৫ সেৰ এক গছ তুপৰলৈ থকা মাহেকত লাগে তেল ৩৬ সেৰ—এই তেল কিনাত ৰুপ ২১৷৷/০ ৬খন নৈবেদ্যৰ বস্তু ৰুপ ৮৶০ থাকিল ৪ ৰুপ মৰগত লগাব।*

(গ) আদালতৰ গদ্য

সেই যুগত আদালতৰ সকলো দলিল দস্তাবাজ, নথি পত্ৰ, ৰায় সিদ্ধান্ত অসমীয়া ভাষাতে লিখা হৈছিল। শলগুৰীয়া গোসাই ঘৰত পোৱা তামৰ ফলিত ডাঙৰীয়া পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোঁহাইৰ দেৱানী মকৰ্দ্দমাৰ ৰায় আছে। ফলিৰ কাল ১৭৯৯ চন।

শলগুৰীয়া গোসাঁই ঘৰত পোৱা ডাঙৰীয়া পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁইৰ দেৱাণী মোকৰ্দ্দমাৰ ৰায়।†

"স্বস্তীশ বিষ্ণু চৰণাম্বুজ লব্ধভৃঙ্গ মৃদাম গোত্ৰ কুম্বদাৱলি পূৰ্ণচন্দ্ৰঃ। শ্ৰীমন্মহীন্দ্ৰ কমলেশ্বৰ সিংহ ভূপোবিত্ৰানন ব্ৰজ বিনন্দিত কল্প বৃক্ষঃ। নৃপ নিকৰ কিৰীটোদ্দীপ্ত সদ্ৰত্ন লতা মদ্যুতি বিসব বিৰজদ্ৰক্ত পাদাম্বজাগ্ৰঃ। হৰহিম কৰ কীৰ্ত্তিঃ কাম সৌন্দৰ্য্য মূৰ্ত্তিঃ স্বলয়চল মনীষী দণ্ডি ভূদেৱ তোষী।

* বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত।
† অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, ১ম বছৰ, ২য় সংখ্যা।

১। শ্ৰীমৎ শঙ্কৰ দেৱস্য বটদ্ৰৱাভিঃ ধানতঃ। স্থানতঃ কলহোন্তুতে ভূম্যানা মণি কেতনে ১। শ্ৰীমৎ সলগুৰীয়া শ্ৰ নৰো আ নাম ধেয় য়োঃ মহতো ৰ্ভক্ত বৰ্গেচ বিবিচ্যা ভ্যাস লোকতঃ ১। প্ৰাচীন ভূপ ৰান্ধান্তং সপ্ৰমাণং বিবুধ্বাচ পৰাজয়ে নৰোয়া শ্ৰ মহতো ভূমি বল্লভঃ। ১। শ্ৰীমৎ শলগুৰীয়া শ্ৰ শ্ৰীৰামচৰণে লুতী। লুহন স্বদ্ধ সিদ্ধান্তং তাম্ৰ পত্ৰ মদাদিদং ১। এতদ্বিবৰণং শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ বটদ্ৰৱা স্থানৰ নাম ঘৰৰ মৃতিকাৰে পৰা সলগুৰীয়া শ্ৰীৰাম চৰণ আতাৰে নৰো আৰ শ্ৰীৰামদেৱ আতাৰে বিবাদ জন্মিলত ৺দেৱে কুঞে গঞা ৰাজ মন্ত্ৰী শ্ৰীপূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াকে সন্দিকৈৰ শ্ৰীভদ্ৰকান্ত বৰ বৰুৱাকে সুধিব দিলত দুয়োজনা ২ দুয়ো মহন্তক সাক্ষাৎ কৰি সুধি স্থানৰ ঠাইলৈকো লম্বো দোলাখৰিয়া বড়ুৱাকে চাউডাঙৰ বিদ্ধ সইকিয়াকে বৰবৰুৱাৰ টেকেলা বড়া চকৰ ধৰা হেমোদৰকে পঠাই স্থানৰ সমীপৰ মহন্ত ভকত চহৰিয়া দুয়োভাগৰ কেৰলিয়া আশ্ৰমী ভকত এই সকলকো একত্ৰ কৰি দুয়োজন আতাক আগত থৈ সোধাত সেই সকলেও পূৰ্ব্বীয় ৰাজা সকলৰ সিদ্ধান্তানুসৰি স্থানৰ মাটিৰ সীমা দেখাই পদশিলা মাটি দুয়ো ভাগে সমে পাই বুলি কলত নৰোৱা আতা গাত বলৰে সজা নাম ঘৰটো সলগুৰীয়া আতাৰ ভাগৰ খুটাৰ ভিতৰত মাটি পৰিলত সোধাত নৰোআ আতা ঘাটিলত শলগুৰীয়া আতা জিকিলত ৺ৰে ডাঙৰীয়া বৰুৱা সৈতে পূৰ্ব্ব সীমানাৰ দৰে মাটি ভাগ কৰি নামঘৰ দুয়োজনাৰ ভাগৰ মাটিত সাজি লবলৈ আজ্ঞা কৰি স্থানৰ মাটি খনিকো দুভাগ কৰি পদশিলাকো দুয়ো ভাগে ৰাখি খুটা মৰাই দি তবে ধৰ্ম্মাৰ্থে শ্ৰীশলগুৰীয়া ৰামচৰণ আতাক স্থানৰ+ ভাগৰ+ মাটি ভকত খনিয়ে সৈতে তাম্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে দুয়ো ভাগৰ মাটিৰ সীমা পূবে কঠাল পশ্চিমে পুলি শিমলু উত্তৰে কেলিং কদম্ব দক্ষিণে কঠাল দুয়ো ভাগে মাটিৰ জোখ ৭ হতীয়া টাৰেৰে দীৰ্ঘে ১৯ বেং প্ৰস্থে ৯দা আতে মাটি ১৶/১৮৮ পুং আৰে শলগুৰীয়া আতাৰ দক্ষিণ ভাগে মাটি ৶/১০৮৮৴ নৰোআ আতাৰ ভাগে উত্তৰ ফালে ৶/১০৮৮৴ শ্ৰীশলগুৰীয়া আতাৰ ভাগৰ স্থানৰ ভকত কেৰলীয়া

ব্ৰাহ্মণ ৰামৰাম গুৰুৰ নাতি

জটিয়া বাসুদেৱ	আশ্ৰমীৰ লক্ষণৰ পুং ব্ৰাহ্মণ
কানুৰাম	খাটনিয়াৰ জন্মি
কমল নয়ন	ফটিকৰ পুং হোকো পুৰোহিত
ব্ৰহ্মচাৰী দেউৰী	দুৰ্গা

জই আলধৰা
পূৰ্ণা দেউৰী
সৰ্ব্ব জই
ৰামজয়
কন্দলি
মিচিৰ কাংসি
বিকো বিৰোভদ্ৰ
মধুকৰ
কলিতাৰ কালিৰাম
খোৰাৰ ভকত চৰণ
গঙ্গাৰাম
ৰামচৰণ নামলগোৰা
নাৰায়ণ ব'ৰাগী
তপশি বনমালী
ৰামচৰণ পেটাল জগন্নাথ
স্থকুমল কমল লোচন
বিকাৰাম গোবিন্দাই
কেয়োটৰ আহুকাল
নৰহৰি জয় মধুৰাম
কোচৰ গোপাল বৰাগী
লক্ষীকৃষ্ণ
হৰি জইৰ পুং জই
গদাধৰৰ পুং গোবিন্দ বহুৱা
নমল দেৱাই
করুণা গায়ণৰ পুং মণিৰাম
নিজমৰ পুং শ্ৰীহৰি হাটিমতা
পেপা বোআৰ পুং বিজই
অম্বৰিসৰ পুং ভোগাই
কেওঁট ভুষণ বায়ণৰ পুং
মধু, বহুৰাম, পশুৰাম

কলিতাৰ সটানন্দ পাঠকৰ পুতেক
কেকেটু
মঞ্জয় ওজা ধঞ্জয় গায়ন
বনমালী গায়নৰ পুং গোপীনাথ
সুত্ৰাধাৰ
সভাই বায়ন ত্ৰাহি ওজা
অভাইৰ পুং কান্দৰা
হৈদাহৰ পুতেক ৰামনাথি
জই নাথি
কোমল লোচনৰ পুং কমলাবায়ন
স্থগ্ৰীৱৰ পুং অঙ্গদ
নাৰায়ণৰ পুং নিৰণ চীৰাম
ঘোঙ্গেনাৰ পুং—লোচন
খোনা কলিতাৰ পুং ৰামজুৰ
সৰু কলিতাৰ পুং স্থকুমল বায়ণ
জই ৰাম গায়নৰ পুং জই কৃষ্ণ
৺সভাইৰ পুং পুটুকি
পুখুৰী পৰীয়াৰ পুং বিকো।
মোহনৰ পুং সিদ্ধিৰাম
মধুৰ পুং ভকত চৰণ হৰিচৰণ
বিৰামৰ পুং কেকাই
জুগীৰ হাৰি জয়ৰ পুং জই
মূৰ্ত্তি গোসাইৰ বহুৱা নৰহৰিৰ
পুং পৰাজই
চিৰহৰি আতাৰ খাননিয়াৰ
ঐচ্যুত
কৃষ্ণৰাম পদশিলাৰ বহুৱা
ডোমৰ
মধুৰ পুং মঞ্জয়
পেলনৰ পুতেক টকৰ

কমল লোচনৰ পুং বিৰোচন
ভেবেলা ৰামচৰণৰ পুং লেৰেলা
দীঘলাৰ পুং অনাদৰ
কলিয়াৰ পুতেক ৰামজই
কোচৰ মনহৰি হাটিমতাৰ পুং
অকৰা খাটনিয়াৰ হলৌ
নাৰায়নৰ পুং ভোগাই
সতাইৰ পুতেক বিকা
তনু
বিকাইৰ পুং আচন্দা
আলিচাৰৰ পুতেক ভেকোন্দিৰ
পুং পানি মতিৰ
কেদেলাৰ পুতেক মনু

এই ভকত সকল সমন্বিতে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন প্ৰৱৰ্ত্তাই শ্ৰীশ্ৰী৮/৮ক আশীৰ্ব্বাদ কৰি পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ কৰি থাকিব ইহাত কোনোজনে অন্যথা নকৰিব ইতি ১৭২১ শক অসৌমহিন্দ্ৰঃ সমজাচত্ৰেদং কৃতাঞ্জলিৰ্ভাবি নৰেন্দ্ৰবৰ্গান। বৃত্তি বিভীন্না মহতে ময়েষা পাল্ল্যা ভবদ্ভিঃ কৃতিভিঃ কৃতজেওঃ এতদৰ্থ কমা মামাক্ষবম পৰ পৃষ্ঠে।১।১।১।১।”

সাধাৰণ প্ৰজাই ৰজাঘৰলৈ কৰা আবেদন নিৱেদন পত্ৰৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে তলৰ চিঠিখনি উদ্ধৃত কৰা হ’ল:—

শ্ৰীশ্ৰীযুত দেবৰ চৰণলৈ—

সৰ্গদেৱৰ বন্দি শিবৰাম বৰ ঠাকুৰ এ প্ৰাৰ্থনা কৰি জনাইছে, পূবে ঈশ্বৰ গৌৰীনাথ সিংহ সৰ্গদেবএ বন্দিৰ পিতা হৰিনাথ বৰঠাকুৰক বৰকলা পথাৰত, পূবে আহত গছ পশ্চিমে মৰাণৈ উত্তৰে বৰশিমলু দক্ষিণে হিজল গছ এই চাৰি হদ কৰি চল্লিচ পুৰা ৰোআতি মাটী সৰ্গদেবৰ পুণ্যাৰ্থ ব্ৰহ্মোত্তৰ কৰি দিছিল। সেই কালৰে পৰা আজিলৈকে তিনি চাৰি জনা সৰ্গদেৱৰ দিনত, একো জন্ম জঞ্জাল নোহোৱাকৈ ধনবিত নভৰাকৈ মাটি খাই আছিলোহক। এতিন্না সিদ্ধিৰাম হাজৰিকাএ সেই মাটীৰে পৰা বলকৈ পকা ধানকো দাই নিলে বন্দিকো মাৰিলে, এনে হ’লে বন্দিয়ে কেনেকৈ দেশত থাকিম।

দাঁড়িয়ে দুৱাৰে এফাললৈই ভাগি যাব লগাহে হ’লো। যদি সৰ্গদেৱৰ দুখানি চৰণে সুখি-পুচি নেৰাখিলে ৰক্ষা পাব নপৰা হ’লো। এতেকে সৰ্গদেৱৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা কৰি জানাইছো স্বৰ্গদেৱৰ চৰণএ ৰাখিলে ৰক্ষা পাওঁ। ইতি ১৭৬১ তাৰিখ ৯ কাৰ্ত্তিক। *

এই আবেদন পত্ৰৰ ভাষা অতি প্ৰাঞ্জল। নিবেদকে অতিৰিক্ত শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা নাই; সহজ সৰল শব্দ আৰু বাক্যযোজনাৰ কৌশলেৰে আৱেদন পত্ৰখানি

* Nicholl : Bengali Mannual (1894), পৃঃ ৩৫৮-৯।

হৃদয়গ্ৰাহী কৰিছে। জয় জঞ্জাল নোহোৱাকৈ, ধন-বিত নভৰাকৈ, দাঁতিয়ে ডুবাবে এফালৈ আদি ধৰুৱা বাক্যাংশৰ ব্যৱহাৰত পত্ৰখনিয়ে সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য লাভ কৰিছে। পোনপটীয়া প্ৰকাশ-ৰীতিৰ হেতু লিখকে কি আবেদন জনাইছে আৰু কি ভাবে প্ৰতিকাৰ বিচাৰিছে, সেই কথা স্পষ্ট হৈছে। এই আবেদনত লিখকৰ-ভাব আৰু ভাষাৰ উপযুক্ত সমন্বয় ঘটিছে। আবেদন কাৰীয়ে কেৱল ঘটনাৰ বিবৃত্তিকে (exposition) দিয়া নাই, তেওঁৰ মনৰ কথাই যথাযথ ভাবে (precise-communication) স্বৰ্গদেউৰ অনুভূতি গোচৰ হ'বলৈও চেষ্টা কৰিছে। প্ৰাণস্পৰ্শী ভাষাৰে স্বৰ্গদেৱৰ চিত্ত আকৰ্ষণ কৰি যথোচিত প্ৰতিকাৰ লাভ কৰায়ে আবেদনকাৰীৰ উদ্দেশ্য। অন্য এটি মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে পত্ৰৰ ভাষাত ব্যাকৰণৰ ক্ৰটী আৰু আখৰজোঁটনিৰ বিশেষ প্ৰমাদ নাই। ভাষা নিভাজ আৰু ক্ৰটীবিহীন কৰি লিখিব পৰা কৌশল আবেদন কাৰীৰ গৌৰৱৰ বিষয়। বৰ্ত্তমান অসমৰ আদালতত প্ৰচলিত আবেদন পত্ৰৰ ভাষাৰ লগত ৰিজালেই এই উক্তিৰ সত্যতা প্ৰকাশ পাব।

মানুহ বেচা কাকতত অসমীয়া গদ্য কিদৰে ব্যৱহৃত হৈছিল তাৰ নিদৰ্শন—

"১৭২১ পুষৰ ৪ দিন থকাত কুজবাৰে শ্ৰীশ্ৰীকমলেশ্বৰ সিংহ মহাৰাজাৰ ৰাজ্যত মনুষ্যৰ ক্ৰয় বিক্ৰয় কৰে, সলগুৰীয়া সাধু আতা কিনে, লেৰেলু সইকিয়া সিদ্ধিবৰা হইতে সমনিতে কুৰি গয়াই বেচে; মোহনক ৰূপ ছটকা। অত্যৰ্থে সাথী টঙ্গচু ডেকা কলাই ১ ডুসৰীয়া শইকীয়া বহুদাস ১ চৰাচোৱা জীউৰাম ১ চৰাৰ দলই চাবৰ ২ নাথ ১ আৰু অনেকো আছিল—

অথ আঙ্গুলি কতপা ॥

সভাবৰি তামোল পাণ, ৰামৰথ কতপা

কাকতিৰ তামোলপাণ, গামোছা খন ॥০॥ *

অসমীয়া মানুহ বেচা কাকতৰ লগত মিথিলাৰ দাস-দাসী বেচা দলিলৰ কিছু সাদৃশ্য আছে। মিথিলাবাসী হিন্দু সকলৰ দলিল প্ৰধানতে সংস্কৃততে ৰচিত হৈছিল যদিও লগতে দুই চাৰিশাৰী কথা মৈথিলী ভাষাতো জুৰি দিছিল। অসমীয়া মানুহ বেচা-কাকতৰ দৰে মৈথিলী দলিলতো বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ লগতে সাক্ষী সকলৰ নাম আৰু ঠিকানা থাকে; কিন্তু সাক্ষীসকলৰ চহী অথবা আঙুলি কতপাৰ নিয়ম নাই।†

* অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, ১ম বছৰ, ২য় সংখ্যা।

† অধ্যাপক শ্ৰীযতীন্দ্ৰমোহন ভট্টাচাৰ্য্য, কয়েকখানি প্ৰাচীন দলিল, বিশ্ববাণী, ৩য় বৰ্ষ, ৪ৰ্থ সংখ্যা। অধ্যাপক ভট্টাচাৰ্য্যই এই সাদৃশ্যলৈ আঙ্গুলিয়াই দিছে।

(ঘ) পেড়া-কাকতৰ গদ্য

স্বৰ্গদেৱ শিৱ সিংহৰ (১৭১৪—১৭৪৪ খৃঃ) দিনত কামৰূপ আৰু বকটাত মানুহ আৰু মাটি পিয়ল হয়। পিয়লৰ হিচাবপত্ৰ লেখা কাকতকে সাধাৰণতে পেড়া কাকত বোলা হয়। পেৰাত ভৰাই থৈছিল বুলিয়েই এই কাকত বোৰক পেড়া কাকত বুলিছিল। পেড়া কাকত সমূহ যাইকৈ তুলাপাতত লিখা হৈছিল। সাঁচিপাতত লিখা পেড়াকাকতো পোৱা গৈছে; এই কাকত বোৰৰ প্ৰায়ে দুয়ো পিঠিতে লিখা হৈছিল আৰু কাপোৰ জপাদি জাপি থোৱা হৈছিল। কোন গাৱঁত কোন সীমাৰ ভিতৰত, কিমান মাটি কাৰনামত আছে তাৰ হিচাব পুৰা, কঠা, লোচা আদি নিৰ্দ্দিষ্ট কৈ পেড়াকাকতত তোলা হয়।* পিয়লৰ বাহিৰেও মানুহ মাটি সংক্ৰান্ত দায়-জগৰ, আদেশ-নিৰ্দ্দেশ, বিচাৰ-সিদ্ধান্ত আদি বিষয়ো পেড়া-কাকতত লিখা হয়। পেড়াকাকতৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰ সিংহ দেৱৰ দিনৰ কাকত "তত্ত্ব আৰু তথ্য" পুথিৰ পৰা তলত তুলি দিয়া হ'লঃ—

"স্বস্তি শ্ৰী বিষ্ণুচৰণাম্বুজ......৺কমলেশ্বৰ সিংহ ভূপো...

কামৰূপ দেশৰ বড়ুয়া ও বড়কায়স্থ ও চৌধাৰী ও পাটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া ও গয়ৰহ সকলেও জানিব পূৰ্ব্বে বঙ্গলা আমোলত চুলতান গেয়াচদ্দিন বলবন্ত মৃত্যু হোৱা থান হাজোৰ গৰুড়াচল পৰ্ব্বতৰ ওপৰে পওমোকা মৰ্চ্চিদত এবং ৰজোৱাত চাহ জাহানৰ পুত্ৰ মহম্মদ চুজায়ে ফতিহা কৰি থাকিবাৰ জন্যে দি জোৱা মাটি মানুহ আৰু আচামি আমোল হ'লত সন্দিকৈ বৰফুকনে পৰে দৰঙ্গিৰজাই দি যোৱা মাটি মানুহ এই সকলোবোৰত অলিবন্ধ হৈছে যে শ্ৰীশ্ৰীকমলেশ্বৰ সিংহে শুনি ৰাজমন্ত্ৰি শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াক বাহৰৰিয়া ৰুদ্ৰ কটকীক পঠাই শ্ৰীবড়ফুকণত আজ্ঞা কোৰাই ফুকণৰে সজাতি কটকীএ মোকালৈকে গৈ মাটি মানুহ বুজ বিচাৰ কৰি আহি শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াত জনালতহি শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াই চুজাই দি যোৰা মহজৰ বোৰো আগলৈকে নিয়াই মজুন্দাৰ বড়ুয়াক আগত থৈ দেশি বিদেশি পাৰ্চ্চিপড়াৰ মুখে সেই মহজৰ বোৰ শুনি, মহজৰো জীন্ন, অক্ষৰো উৰা, ফটাচিটা জোৰাদিয়া দেখি আৰু সকলোবোৰ মাটি মানুহ পীড়ৰ নামে নোলোৱাত হাল মৌৰলুক নামে ওলোৱাত

মিথিলাৰ লগত অসমৰ বহু বিষয়ত মিল আছে। অন্য প্ৰসঙ্গত সেই কথা উল্লেখ কৰা হৈছে।

* তত্ত্ব আৰু তথ্য পৃঃ ৬২—৬৩

তাতে সন্দিগ্ধ জমি শ্ৰীশ্ৰী৺ৰৈ জনালত শ্ৰীশ্ৰী৺৺য়ে ধৰ্ম্মথানত অলিবন্ধ হোৱা যুক্তি নহয় যেন দেখি সকলোবোৰ মাটি মানুহ পীৰৰ ৰৌজা আৰু মোকাৰ নামে সিদ্ধান্ত মহজৰ পত্ৰ কৰি দিলে। মাটিৰ নাম—চৌৰাচি খাতা পৰঙ্গণাৰ আৰঙ্গ মৌ তালুকৰ ধুচাই গ্ৰামৰ চাৰিহদৰ ভিতৰে পিয়লত পেড়া কাকতত মাটি মানুহ যি আছে সেইদৰে পেৰাৰ আচল কাটল সোধাই থাকিব। আত বাজে ৰূপিত ফৰিঙ্গতি হাবি দলনি মাটি যি আছে পূৰ্ব্বে নিৰ্ব্বন্ধে দিলে। তাৰে ভিতৰত সন্দিকৈ বৰফুকনে দিয়া মাটি মানুহ যি আছে তাৰে সহিতে পাইক ২৫টা এই ধুচাই গ্ৰামৰ হদ্দ পশ্চিমে। পূবে······নদি উত্তৰে সন্ধিকাৰি ৰাওজান- দক্ষিণে কাৰিৰ জান আৰু মদন মোহন পৰগণাৰ ডিমু গাঞত দৰঙ্গি ৰজা চন্দ্ৰনাৰায়ণে দিয়া চাৰি হদৰ ভিতৰে মাটি ৩ বিহি পাই ৪॥ পোৰা ওঠাৰ পোৰা এই সকলেও পীৰৰ কাৰ্য্যত প্ৰবৰ্ত্তি থাকিব। ইহাৰ কৰ কাটল বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনলা ধুমুসী মাৰেচা জলকৰ জবক্ষৰ চৌকি হাট ঘাট ফাট দান খুত ৰাজদণ্ড ব্যতিৰেকে সৰ্ব্বৰাব পৰিত্যাগ হৈল ইয়াত কোনো জনে অন্যথা নকৰিব ইতি শক ১৭০৬, ২১ মাঘ।”

অসমৰ সামাজিক বুৰঞ্জীত, বিশেষকৈ মাটি, খাজানা ৰাজহ, কৰকাটল সংক্ৰান্ত বিষয়ত, পেড়া কাকত সমূহৰ কিমান মূল্য সেই বিষয়ে ৺সৰ্ব্বেশ্বৰ শৰ্ম্মা কটকী দেৱে তেখেতৰ “অসমৰ পেড়া কাকত” শীৰ্ষক চিন্তাশীল প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰিছে। ওপৰৰ কাকততেই পদ-পঞ্চক, বেঠ-বেগাৰ, চোৰ চিনলা. ধুমুসী-মাৰেচা, জলকৰ-জৱক্ষাৰ, হাট-খুত আদি ৰাজহ সম্বন্ধীয় বিভিন্ন পৰিভাষাৰ উল্লেখ আছে।

তলত তুলি দিয়া পেড়াকাকত খনি অধ্যাপক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰুৰ সহায়ত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মজিন্দাৰ বৰুৱা পৰিয়ালৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে ঃ—

“১৭২৩ শকৰ চতত খাতৰ মাটি মানুহ গৰু পিয়ল কৰি আনি বড়ফুকনক কাকত শুনালত ১৭২৫ শকৰ আঘোণত নিয়ম কৰি দিএ।

বৎসৰি ৬৬ৰ ভণ্ডাৰত সোধাব

বেতনা খাতৰ—

৪ হদড় ভিতৰত	
মাটি	৮৪ পুৰা
আৰে হাবি	১৭৸০
বেবেজিয়া খোআ	১০
খাতো আলে খোআ	১৬
	৪:৸০
থাকে—	৪০।০
মূলত থটা মানুহ কাৰি	১০
দৰঙ্গি	৫
	১৫

আৰে

বহাৰথা	১
গৰখিআ	১
খাতোআল বৰা	১
টেকেলাৰ লগুৰা	১
থাকে	১১
গৰু	৮ হাল
এই যে সোধাব	
মাটিপুৰাত	৬০ পুৰাড় দৰে
ধান	২১২৫ পুৰা
মাহ	৬০ পুৰা
মুগ	১৬ পুৰা
কলামাহ	৮ পুৰা
সৰিঅহ	৪০ পুৰা
তিল	৪ পুৰা
গুৰ	৩৪০ টা
নহৰু	১০ সেৰ
পনৰু	৫ সেৰ
ধোআপাত	২৫ সেৰ
জধান	২ পুৰা
এদা	১০ সেৰ

নৱম আধ্যা

সামৰণি

পোন্ধৰ শতিকাৰ পৰা ওঠৰ শতিকালৈকে অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ বিৱৰ্ত্তন ধাৰাৰ যৎ কিঞ্চিৎ আভাস পূৰ্ব্বৰ আধ্যাসমূহত দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে; লগে লগে প্ৰদৰ্শনীৰ দৰ্শনীয় বস্তুৰ দৰে পুৰণি গদ্যৰ নিদৰ্শনো উদ্ধৃত কৰা হৈছে। দাৰ্শনিক আৰু বৈজ্ঞানিক সকলে সকলো বিষয়তে ক্ৰমবিৱৰ্ত্তনবাদ বিশ্বাস কৰে। মানসিক চিন্তাৰ বিষয় হলেও সাহিত্য এটি প্ৰাকৃতিক বস্তু; প্ৰাকৃতিক বিষয়ৰ দৰে সাহিত্যও এই নিয়মৰ অন্তৰ্ভুক্ত। জীৱৰ জীৱনত শিশু, যুৱা, প্ৰৌঢ় আদি বিৱৰ্ত্তনৰ ভিন্ ভিন্ অৱস্থা আছে; সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীতো ভিন্ স্তৰ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। চাৰিশ বছৰীয়া অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ সামান্য আলোচনাত ক্ৰমোন্নতিৰ সেই ধাৰাকে দেখুওৱা হৈছে।

বিষয় বস্তু অনুসৰি আৰু আলোচনাৰ সুচলৰ অৰ্থে পুৰণি অসমীয়া গদ্যক প্ৰধান কৈ চাৰি শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি—

ধৰ্মপুথিৰ গদ্য, বুৰঞ্জী-চৰিত পুথিৰ গদ্য, ব্যৱহাৰিক বিষয়ৰ পুথিৰ গদ্য, আৰু দলিল পত্ৰৰ গদ্য। কিন্তু প্ৰত্যেকটো ভাগ প্ৰত্যেকটোৰ পৰা সম্পূৰ্ণভাৱে পৃথক কৰা সম্ভৱ নহয়।

সত্ৰ আৰু ৰজাঘৰ, এই দুই বিভিন্ন পৰিবেশৰ মাজত গঢ়ি উঠাত পুৰণি অসমীয়া গদ্যত দুই ভিন প্ৰকাশ ৰীতিও পৰিলক্ষিত হৈছে। সত্ৰীয়া পৰিবেশত ধৰ্ম্ম আৰু সংস্কৃত চৰ্চ্চাৰ সংযোগ আছে। গতিকে উভয়ৰে প্ৰভাৱ পুৰণি অসমীয়া গদ্য সাহিত্যত পৰিছে। কেৱল বিষয় বস্তুৰ কাৰণেই সত্ৰীয়া গদ্য সংস্কৃত প্ৰভাৱান্বিত নহয়, আদৰ্শ আৰু অনুপ্ৰেৰণাতো সংস্কৃতগন্ধী। ইয়াৰ হেতু সত্ৰীয়া ৰীতি আৰু সাহিত্য সংৰক্ষণশীল। সত্ৰৰ কৃত্ৰিম ভকতীয়া ভাষাত সি আজিকোপতি অবিচ্ছিন্নভাবে সংৰক্ষিত হৈ আছে।

ৰজাঘৰীয়া সহায়ত গঢ়ি উঠাত আৰু বিষয় বস্তুৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ লগত সম্পৰ্ক থকাত দ্বিতীয় বিধ গদ্য সংকীৰ্ণগণ্ডীৰ পৰা বৃহৎ পৰিসৰলৈ বিয়পি পৰিল;

লগে লগে প্ৰকাশ ভঙ্গীও সকলো সীমাবদ্ধতাৰ পৰা মুকলি হ'ল। বৃহত্তৰ সমাজৰ স্পৰ্শত পিছৰ বিধ গদ্যত বিচিত্ৰ প্ৰকাশ ৰীতিৰ প্ৰয়োগ হ'ল। বাস্তৱ জগতৰ লগত পৰিচয় ঘটাত কাব্যক্ৰান্ত গদ্যই লাহে লাহে অনাৱশ্যকীয় অলঙ্কাৰ বৰ্জ্জন কৰি চলিত ভাষাৰ সৰলতা, স্পষ্টতা আৰু সৰসতা গুণ ললে। ৰক্ষণশীলতা ত্যাগ কৰি ভাষাই উদাৰতাৰ পৰিচয় দিলে। পূৰ্ব্বে প্ৰয়োজন হ'লেই সংস্কৃতৰ পৰা বিনা সংকোচে ধাৰ কৰাৰ নীতি প্ৰচলিত আছিল। তাৰ ঠাইত প্ৰতিবেশ আৰু প্ৰয়োজনলৈ লক্ষ্য ৰাখি অসমীয়া ভাষাই দাঁতি-কাষৰীয়া দেশী-বিদেশী ভাষাৰ পৰা শব্দ, ধাতু, প্ৰত্যঁয় আনন্দেৰে আত্মসাৎ কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰে ফলত প্ৰচুৰ দেশজ আৰু আৰবী-ফাৰ্চ্চী আদি বিদেশী শব্দৰ আগমনত অসমীয়া ভাষা সমৃদ্ধিশালী আৰু শক্তিশালী হ'ল। দেশী-বিদেশী শব্দৰ সমন্বয়ত অভিনৱ মিশ্ৰ শব্দমালাৰ (Hybrids) সৃষ্টি হ'ল। শব্দ প্ৰয়োগৰ পূৰ্ব্বৰ নীতি আছিল 'একভাব, একশব্দ'। বিবিধ ভাষাৰ সহায়ত শব্দভাণ্ডাৰ চহকী হোৱাৰ লগে লগে একে অৰ্থ বুজাবলৈ স্থান অনুযায়ী বিভিন্ন প্ৰতিশব্দৰ প্ৰচলন হ'ল। ইয়াৰ হেতু বিৰক্তিকৰ পুণৰাবৃত্তিৰ পৰা গদ্য ৰীতিয়ে পৰিত্ৰাণ পাই অপূৰ্ব্ব প্ৰকাশ শক্তি আৰু সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য লাভ কৰিলে।

